

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της
Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης
της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία**

Ευαγγελία Ι. Κοσμά

Ψυχολόγος (Α.Π.Θ) – Νηπιαγωγός (Π.Ι.)

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μαίρη Γκούβα

Καθηγήτρια Ψυχολογίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Ευαγγελία Κοτρώτσιου

Καθηγήτρια Νοσηλευτικής

Μέλος επιτροπής

Χρυσή Χατζόγλου

Καθηγήτρια Ιατρικής Φυσιολογίας

Μέλος επιτροπής

Λάρισα, 2017

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

UNIVERSITY OF THESSALY
SCHOOL OF HEALTH SCIENCES
FACULTY OF MEDICINE
POST-GRADUATE STUDIES PROGRAM
PRIMARY HEALTH CARE

**Psychopathology in correlation to Empathy
and Active Empathetic Listening of
Parental Relationship**

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

Αφιερώνεται σε όλη την Οικογένειά μου
και ιδιαιτέρως στον Σύζυγό μου
και στην καθηγήτριά μου
Κυρία Μαίρη Γκούβα

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	9
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	11
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	13
ABSTRACT	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	17
ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	23
<i>Ετυμολογική ανάλυση του όρου «Ενσυναίσθηση»</i>	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	25
<i>Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Ενσυναίσθηση»</i>	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	31
<i>Διαστάσεις της Ενσυναίσθησης</i>	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	35
<i>Η γέννηση της ενσυναίσθησης: έμφυτη ή επίκτητη;</i>	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	37
<i>Μοντέλα ανάπτυξης της ενσυναίσθησης</i>	37
<i>5.1 Ενσυναίσθηση και αυτορρύθμιση</i>	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	39
<i>Παράγοντες που επηρεάζουν την Ενσυναίσθηση</i>	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	43
<i>Ενσυναίσθηση και Ψυχοπαθολογία</i>	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8	47
<i>Ενεργητική Ακρόαση (Active Listening)</i>	47
ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9	55
<i>Μεθοδολογία Έρευνας</i>	55
<i>9.1 Σκοπός Μελέτης</i>	55

9.2 Περιγραφή του Δείγματος.....	56
9.3 Υλικό – Ερευνητικά Εργαλεία	58
9.3 Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων.....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10.....	61
Στατιστική Επεξεργασία και Αποτελέσματα Ερεύνες.....	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11.....	93
Επιστημονική Συμβολή, Ερμηνεία και Συμπεράσματα.....	93
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	97

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1 - Εξέταση κανονικότητας.....	61
Πίνακας 2 - Στατιστικά Αξιοπιστίας AELS	63
Πίνακας 3 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων AELS	64
Πίνακας 4 - Στατιστικά Αξιοπιστίας SAELS	64
Πίνακας 5 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων SAELS	64
Πίνακας 6 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Sensing (SAELS).....	65
Πίνακας 7 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Sensing (SAELS)	65
Πίνακας 8 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Processing (SAELS)	65
Πίνακας 9 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Processing (SAELS).....	66
Πίνακας 10 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Responding (SAELS)	66
Πίνακας 11 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Responding (SAELS).....	66
Πίνακας 12 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Τροποποιημένης SAELS.....	66
Πίνακας 13 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Τροποποιημένης SAELS	67
Πίνακας 14: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης).....	67
Πίνακας 15 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Sensing (AELS).....	67
Πίνακας 16: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης).....	67
Πίνακας 17 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Sensing (AELS)	68
Πίνακας 18 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Processing (AELS)	68
Πίνακας 19 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Processing (AELS)	68
Πίνακας 20 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Responding (AELS)	68
Πίνακας 21 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Responding (AELS).....	69
Πίνακας 22: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης).....	69
Πίνακας 23 - Στατιστικά Αξιοπιστίας AELS (άνευ AELS3).....	69
Πίνακας 24 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων AELS (άνευ AELS3).....	70
Πίνακας 25: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης - άνευ AELS3).....	70
Πίνακας 26 - Εύρεση συσχετισμού μεταβλητών με έλεγχο Pearson R squared	71
Πίνακας 27 - Εύρεση συσχετισμού μεταβλητών με έλεγχο Spearman Rank	71
Πίνακας 28 - Περιγραφική Στατιστική (Descriptive Statistics).....	71
Πίνακας 29 - Περιγραφική Στατιστική (Descriptive Statistics).....	72
Πίνακας 30 - Έλεγχος κανονικότητας.....	73
Πίνακας 31 - Μη παραμετρικοί έλεγχοι	73
Πίνακας 32 - Mann-Whitney Test.....	73

Πίνακας 33α - Wilcoxon Signed Ranks Test (Ranks)	75
Πίνακας 33β - Wilcoxon Signed Ranks Test (Statistics).....	76
Πίνακας 34: Mann-Whitney Test - Ranks.....	76
Πίνακας 35: Στατιστική Mann-Whitney.....	77
Πίνακας 36 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Φύλο * RESPONDING_SELF).....	77
Πίνακας 37 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * SENSING_SELF).....	78
Πίνακας 38 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * PROSESSING_SELF).....	78
Πίνακας 39 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * RESPONDING_SELF)	78
Πίνακας 40 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * TOTAL_AELS_SELF).....	78
Πίνακας 41 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Τόπος_καταγωγής * RESPONDING_SELF).....	79
Πίνακας 42 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Τόπος_καταγωγής * TOTAL_AELS_OTHER).....	79
Πίνακας 43 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Σειρά_γέννησής_σας * RESPONDING_SELF).....	79
Πίνακας 44 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εχετε_καλές_σχέσεις_με_αδέλφια * RESPONDING_SELF)	79
Πίνακας 45 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εχετε_καλές_σχέσεις_με_αδέλφια * TOTAL_AELS_SELF).....	80
Πίνακας 46 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εχετε_καλές_σχέσεις_με_αδέλφια * RESPONDING_OTHER).....	80
Πίνακας 47 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εχετε_καλές_σχέσεις_με_αδέλφια * TOTAL_AELS_OTHER)	80
Πίνακας 48 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε_καλές_σχέσεις_με_γονείς * PROSESSING_SELF)	81
Πίνακας 49 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε_καλές_σχέσεις_με_γονείς * TOTAL_AELS_SELF)	81
Πίνακας 50 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε_καλές_σχέσεις_με_γονείς * RESPONDING_OTHER).....	81
Πίνακας 51 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε_καλές_σχέσεις_με_γονείς * TOTAL_AELS_OTHER).....	82
Πίνακας 52 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Σε_ποιον_μοιάζετε_φυσιογνωμικά * RESPONDING_SELF)	82
Πίνακας 53 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Σε_ποιον_μοιάζετε_φυσιογνωμικά * TOTAL_AELS_SELF).....	82
Πίνακας 54 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Αδυναμία_σε_μέλη_της_οικογένειας * RESPONDING_OTHER).....	82
Πίνακας 55 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Επιθυμείτε_επισκέψεις * SENSING_SELF)	83
Πίνακας 56 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Επιθυμείτε_επισκέψεις * PROSESSING_OTHER).....	83
Πίνακας 57 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	84
Πίνακας 58 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	84
Πίνακας 59 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	85
Πίνακας 60 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	85
Πίνακας 61 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	86
Πίνακας 62 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	86
Πίνακας 63 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	87
Πίνακας 64 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	87
Πίνακας 65 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)	88
Πίνακας 66 - Εμβαδόν Περιοχής κάτω από ROC (Area Under the Curve).....	89
Πίνακας 67 - Εμβαδόν Περιοχής κάτω από ROC (Area Under the Curve).....	91

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους, συνεργάτες και καθηγητές μου που καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης αυτής της διπλωματικής εργασίας με βοήθησαν και μου συμπαραστάθηκαν ώστε να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Θερμές ευχαριστίες στην καθηγήτριά μου κυρία Μαίρη Γκούβα που πάντοτε υπήρξε πρόθυμη να με στηρίξει και να με συμβουλευτεί καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς επιτροπής μου που συνέβαλλαν σημαντικά στην τελική μορφή της διπλωματικής μου εργασίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τον Δρ. Σ. Χρονόπουλο για την πολύτιμη βοήθεια και συμβουλές που μου παρείχε.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Δρ. Διονύσιο Ταφιάδη για την οποιαδήποτε βοήθεια που μου παρείχε.

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Ενσυναίσθηση μεταξύ των ζευγαριών έχει συνδεθεί με την ψυχοσωματική υγεία τους ενώ παράλληλα έχει αποτελέσει κριτήριο ικανοποίησης μέσα στη σχέση. Το μέσον έκφρασής της αποτελεί η τεχνική της Ενεργητικής Ακρόασης, η οποία συνιστά εκπαιδεύσιμη επικοινωνιακή δεξιότητα και συμβάλλει στην αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ των ατόμων. Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της συσχέτισης ανάμεσα στην Ενσυναίσθηση και την Ενεργητική Ενσυναισθητική Ακρόαση, που επιδεικνύουν οι γονείς μεταξύ τους, με την ψυχοπαθολογία. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από το Φεβρουάριο έως τον Ιούνιο του 2017 στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν γονείς και ζευγάρια χωρίς παιδιά και ανήλθε στα 100 άτομα. Η συλλογή των δεδομένων έγινε με τη χορήγηση της κλίμακας Ψυχοπαθολογίας (SCL-90) και της κλίμακας Ενεργητικής – Ενσυναισθητικής Ακρόασης (AELS) με την προσθήκη δημογραφικών στοιχείων. Έγινε έλεγχος κανονικότητας και αξιοπιστίας, ανάλυση συσχετισμών (Pearson R Squared, Spearman Rank), μη παραμετρικοί έλεγχοι (Mann-Whitney Test, Wilcoxon), Crosstabs, Multinomial logistic regression και Roc analysis. Η κλίμακα AELS Self και Other, χρησιμοποιούμενη για πρώτη φορά σε ελληνικό πληθυσμό, επέδειξε υψηλή εσωτερική συνοχή, που την καθιστά αξιόπιστη. Δε βρέθηκε συσχέτιση μεταξύ της ψυχοπαθολογίας και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης, καθώς το δείγμα κυμάνθηκε εντός της ελληνικής νόρμας. Βρέθηκε επίσης, ότι οι γονείς έχουν μεγαλύτερο σκορ στο SAELS – TOTAL σε σύγκριση με τα ζευγάρια χωρίς παιδιά. Κάθε μέλος του ζευγαριού βλέπει διαφορετικά το σύντροφό του. Το εκπαιδευτικό επίπεδο και οι καλές σχέσεις με τα αδέρφια ανεβάζουν το σκορ της AELS. Οι γυναίκες υπερτερούν στο AELS – TOTAL από τους άντρες. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η κλίμακα AELS θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από επαγγελματίες Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, για την ανίχνευση προβλημάτων επικοινωνίας ή ψυχοπαθολογίας, ατομικά ή και σε επίπεδο ζευγαριού, που μπορεί να επηρεάσουν την ψυχοσωματική υγεία γονέων και παιδιών.

Λέξεις – κλειδιά: Ενσυναίσθηση, Ενεργητική Ακρόαση, AELS, Ψυχοπαθολογία, Γονείς.

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ABSTRACT

The empathy between couples has been correlated to their psychosomatic health while being a criterion of satisfaction inside relationship. Its means of expression is the technique of Active Listening, which is a trainable communication skill and it contributes to the effective communication between individuals. The aim of the present study was to investigate psychopathology in correlation to Empathy and Active Empathetic Listening of the parents showing to each other. The research was conducted from February to June 2017 in the wider region of Epirus, Greece. The research sample was constituted of one hundred (100) parents and couples without children. The collection of data was accomplished by filling in questionnaires of the Symptom Check List-90-R (SCL-90-R) and the Active Empathetic Listening (AELS) scale with the addition of demographic questions. Various tests were conducted such as normality and Reliability testing, Correlation Analysis (Pearson R Squared, Spearman Rank), Non-Parametric (Mann-Whitney, Wilcoxon), Crosstabs, Multinomial logistic regression and Roc analysis. The AELS and SAELS scales while being used for the first time in the Greek population, they exhibited high Internal Consistency which this makes them reliable. There was no correlation between psychopathology and Active Empathetic Listening, as the sample followed the Greek norm. It was also found that the parents exhibit a higher SAELS – TOTAL score compared to couples without children. Each companion understands his partner in a different way. The educational level and good relations with the brothers contribute to the increase of the AELS score. Women prevail in AELS - TOTAL in comparison to men. There are indications that the AELS scale could be used by Primary Healthcare Professionals to detect communication or psychopathology problems, in individual or at couple level, which may affect the psychosomatic health of parents and children.

Keywords: Empathy, Active Listening, AELS, Psychopathology, Parents.

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επικοινωνία μεταξύ των ζευγαριών έχει απασχολήσει εδώ και αρκετές δεκαετίες την επιστημονική κοινότητα. Το αυξημένο αυτό ενδιαφέρον έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη πολλών θεωριών σχετικά τον τρόπο που ο ένας σύντροφος ακροάται τον άλλο. Η επικοινωνία μπορεί να παρεμποδιστεί από διάφορους παράγοντες καθιστώντας την αναποτελεσματική, με συνακόλουθα την ανάπτυξη διαπροσωπικών προβλημάτων, που μπορεί να προκαλέσουν με τη σειρά τους την αναστολή της υγιούς ψυχοσωματικής ανάπτυξης του ατόμου και την απομάκρυνση από τη σχέση.

Ως ιδανικότερη και αποτελεσματικότερη μορφή ακρόασης σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων έχει αναδειχθεί η ενεργητική ακρόαση. Στον πυρήνα της συγκεκριμένης επικοινωνιακής δεξιότητας εντοπίζεται η έννοια της ενσυναίσθησης. Η ενσυναίσθηση ως μία ικανότητα που προάγει την εξωτερίκευση αλτρουιστικών συμπεριφορών και την επικοινωνία των συναισθημάτων, συνιστά τον παράγοντα που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα άλλα έμβια όντα. Η ενασχόληση με τη έννοια της ενσυναίσθησης διαμέσου της μελέτης ερευνών που πραγματεύονται αυτό το ζήτημα, οδηγεί τον καθένα στο συμπέρασμα ότι οι απόψεις των θεωρητικών δίστανται. Η ασυμφωνία των ερευνητών είναι έκδηλη όσον αφορά την υιοθέτηση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού, καθώς και ως προς τις διαστάσεις, την ερμηνεία και την προέλευση της ενσυναίσθησης.

Η έννοια της ενσυναίσθησης έχοντας ως απαρχή της εδραίωσής της στα μάτια των θεωρητικών, το έργο του Carl Rogers, ο οποίος το ενσωμάτωσε στη θεραπευτική διαδικασία ως αναπόσπαστο κομμάτι για τη δημιουργία θεραπευτικής σχέσης μεταξύ θεραπευτή και θεραπευόμενου, «πέρασε» και σε άλλα πεδία αναφοράς. Μελετήθηκε επισταμένως ως κριτήριο αποτελεσματικότητας της θεραπείας στη σχέση ιατρού και ασθενή, ενώ δεν έλειψε η εφαρμογή της τόσο στο εκπαιδευτικό όσο και στο ενδοοικογενειακό πλαίσιο. Κίνησε ακόμη το ενδιαφέρον των θεωρητικών σε επίπεδο ψυχοπαθολογίας, όπου βρέθηκε θετική ή αρνητική διασύνδεση ψυχοπαθολογικών συνδρόμων με την ενσυναισθητική ικανότητα. Η ενεργητική ακρόαση αποτελεί το κανάλι μέσω του οποίου γίνεται αντιληπτή η έκφραση ενσυναίσθησης από ένα άλλο άτομο. Απαραίτητη ωστόσο προϋπόθεση της ετεροαντίληψης συνιστά η αυτοαντίληψη ενσυναίσθησης. Αυτό αποτέλεσε αφορμή για την ενασχόληση με την εξεύρεση ενός εργαλείου που δύναται να μελετήσει και της δύο αυτές συνιστώσες ενσυναίσθησης ή καλύτερα τις δυο συνιστώσες της έμμεσης μελέτης της ενσυναίσθησης, που είναι η αντίληψη ενεργητικής ακρόασης σε επίπεδο εαυτού και άλλου. Βρέθηκε ότι ένα τέτοιο διττής φύσης εργαλείο δεν έχει σταθμιστεί στον ελληνικό πληθυσμό.

Μια ακόμη προβληματική για την εκπόνηση της παρούσας έρευνας, υπήρξε η πληθώρα μελετών για τη θετική επίδραση της ενεργητικής ακρόασης στη σχέση των ζευγαριών. Η εκπαίδευση στη χρήση ενεργητικής ακρόασης μεταξύ των ζευγαριών χρησιμοποιείται εδώ και δεκαετίες στο πλαίσιο της θεραπείας ζεύγους και έχει να επιδείξει ευεργετικά αποτελέσματα στην αντιμετώπιση των διαπροσωπικών συγκρούσεων. Επίσης, ο ρόλος της τεχνικής αυτής είναι σημαντικός όχι μόνο στην εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ των ζευγαριών αλλά και στη δημιουργία μιας σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ γονέων και παιδιών. Επομένως, η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος ενασχόλησης ήρθε με φυσικό τρόπο, ούτως ώστε να καλυφθεί το κενό που έχει εντοπιστεί στον ελληνικό χώρο. Το εργαλείο που επιλέχθηκε προς εφαρμογή στον ελληνικό πληθυσμό ήταν η διττή κλίμακα αυτοαναφοράς και ετεροαναφοράς της Ενεργητικής Ενσυναίσθητικής Ακρόασης, η οποία όπως έχει επισημάνει ο κατασκευαστής της, παρόλο που στηρίχθηκε στη μελέτη της ακρόασης μεταξύ πωλητών και πελατών για να δημιουργηθεί, μπορεί να προσαρμοστεί και σε άλλα πεδία όπως, διαπροσωπικές σχέσεις, σχέση ιατρού-ασθενή, σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή ή γονέα κ.ά.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να εντοπιστεί η καταλληλότητα του εργαλείου σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων στον ελληνικό πληθυσμό σε σχέση βέβαια και με τις υποθέσεις της έρευνας. Εάν το εργαλείο αποδειχτεί λειτουργικό στην εξέταση του θέματος που προαναφέρθηκε στο συγκεκριμένο πληθυσμό που μελετήθηκε, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των ειδικών Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, όπως επίσης εκπαιδευτικών ή θεραπευτών ψυχικής υγείας κ.ά. για την πρόληψη των επιπτώσεων της ελλιπούς ή ανύπαρκτης χρήσης της ενεργητικής ενσυναίσθητικής ικανότητας σε επίπεδο ζευγαριού αλλά και γονέων - παιδιών. Τυχόν εντοπισμός δυσκολιών στην επικοινωνία μεταξύ των συντρόφων ή μεταξύ γονέων και παιδιών, θα μπορούσε να ενεργοποιήσει τους ειδικούς ώστε να παρακινήσουν τα ενήλικα άτομα αλλά και τα παιδιά να καλλιεργήσουν την επικοινωνιακή δεξιότητα της ενεργητικής ενσυναίσθητικής ακρόασης μέσα από την παρακολούθηση εξειδικευμένων εκπαιδευτικών σεμιναρίων. Ιδιαίτερα κρίσιμη θεωρείται η παρεμβολή των ειδικών Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, στην πρόληψη δυσάρεστων καταστάσεων στο μέλλον, στην περίπτωση των συντρόφων που δεν έχουν αποκτήσει ακόμη παιδιά και στην εδραίωση αποτελεσματικής επικοινωνιακής τακτικής προς όφελος όλων των εμπλεκομένων. Επιπλέον, το εργαλείο αυτό θα μπορούσε να χορηγηθεί από ειδικούς ψυχικής υγείας για την έγκαιρη διάγνωση ψυχοπαθολογίας σε τυπικό μη διαγνωσμένο πληθυσμό, που θα επέτρεπε την ταχύτερη παροχή βοήθειας στα άτομα που θα πετύχαιναν χαμηλά σκορ.

Η παρούσα έρευνα αποτελείται από δύο μέρη, το γενικό και το ειδικό. Το γενικό μέρος περιλαμβάνει οκτώ κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται η ετυμολογία και προέλευση του όρου Ενσυναίσθηση, στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εννοιολογική προσέγγιση της Ενσυναίσθησης, στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στις διαστάσεις της Ενσυναίσθησης. Στα δύο επόμενα κεφάλαια, περιγράφονται η γέννηση και τα μοντέλα Ενσυναίσθησης αντίστοιχα. Στο έκτο κεφάλαιο, αναλύονται

οι παράγοντες που επηρεάζουν την Ενσυναίσθηση, ενώ στο έβδομο κεφάλαιο, προσδιορίζεται η σχέση Ενσυναίσθησης και Ψυχοπαθολογίας. Στο τελευταίο κεφάλαιο του γενικού μέρους, παρουσιάζεται η έννοια της Ενεργητικής Ακρόασης. Το ειδικό μέρος περιλαμβάνει το ένατο κεφάλαιο όπου περιγράφεται η μεθοδολογία έρευνας, το δέκατο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην παράθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας και το τελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται στην επιστημονική συμβολή, την ερμηνεία των αποτελεσμάτων και τα συμπεράσματα.

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ετυμολογική ανάλυση του όρου «Ενσυναίσθηση»

Η απόδοση του όρου «Ενσυναίσθηση» έχει διχάσει τους ερευνητές με αποτέλεσμα να έχουν διατυπωθεί διάφορες θέσεις τόσο στην ελληνική όσο και σε άλλες γλώσσες. Το πολυσήμαντο της έννοιας διαφαίνεται μέσα από τη διαφορετικότητα στην απόδοση στην ελληνική γλώσσα του αγγλικού όρου «Empathy» ως «Εμβίωση» [1], «Ενσυναίσθηση», «Εμπάθεια», «Εναίσθηση», «Ενσυναίσθητη Κατανόηση» [2].

Ο όρος «Empathy» θεωρείται δάνειο προερχόμενο από τη λέξη εμπάθεια στα νέα ελληνικά. Η τελευταία, αναλυόμενη ετυμολογικά προκύπτει από το έν + πάθος της αρχαίας ελληνικής λέξης εμπάθεια, που σημαίνει ο βρισκόμενος σε κατάσταση ισχυρού πάθους, με άλλα λόγια ο κυριευμένος από συγκίνηση, ερμηνεία η οποία διατηρήθηκε άθικτη από τους αγγλοσάξονες [3]. Αντιθέτως, η σημασία της λέξης εμπάθεια στην ελληνική καθομιλουμένη γλώσσα έχει υποπέσει σε εκφυλισμό και κατέληξε να νοσηματοδοτείται αρνητικά, υποδηλώνοντας την εκδήλωση αντιπάθειας και την τήρηση εχθρικής στάσης απέναντι σε ένα άλλο άτομο [4].

Ο Γερμανός Ψυχολόγος Theodor Lipps εισήγαγε για πρώτη φορά, το 1903, τον όρο empathy στη γερμανική γλώσσα ως Einfühlung (ein που σημαίνει εντός και fühlung που σημαίνει συναίσθημα). Δανειζόμενος τον όρο από το φιλοσοφικό ρεύμα της αισθητικής, μίλησε για την ικανότητα ενός ατόμου να κατανοεί τη συμπεριφορά ενός άλλου μέσα από την προβολή του εαυτού στον απέναντί του, όπως ο παρατηρητής ενός εξωτερικού αντικείμενου ή ενός έργου τέχνης, ο οποίος αισθάνεται το νόημα που θέλει να αποδώσει ο καλλιτέχνης στον πίνακά του ή γενικότερα ο δημιουργός. Ο όρος αναφέρεται στη συναισθηματική προβολή πάνω σε ένα αντικείμενο, γεγονός ή πρόσωπο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συγκίνηση που αισθάνεται κάποιος όταν ακούει μία σύνθεση του Bach. Η συγκεκριμένη θεώρηση, παρουσιάζει τα αντικείμενα με ανθρώπινα χαρακτηριστικά (εξανθρωπισμός) και τα άτομα με την αίσθηση ότι εισέρχονται στα αντικείμενα αποσκοπώντας στην κατανόησή τους. Η εσωτερική διεργασία του «καθρεφτίσματος» της ψυχολογικής κατάστασης ενός άλλου ατόμου (empathy) δίνοντας έμφαση στις σωματικές αντιδράσεις ή στις εκφράσεις του προσώπου του, επιτρέπει την αναγνώριση ενός άλλου οργανισμού ως έλλογου όντος σύμφωνα με τον Lipps [5]. Ο Αγγλος Ψυχολόγος Edward B. Titchener, μαθητής του Wilhelm Wundt, έχοντας μελετήσει τον Lipps, ενστερνίστηκε την έννοια αυτή

και τη μετέφερε στην αγγλική γλώσσα ως empathy έξι χρόνια αργότερα αποσκοπώντας στο να καλύψει κενά στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία [6].

Ο όρος empathy πέρασε στην ιατρική κοινότητα μέσα από την αναφορά του Αμερικανού Ψυχιάτρου E. Southard (1876-1920) στο έργο του το 1918, ο οποίος μιλώντας για τη σχέση ανάμεσα στον ιατρό και τον ασθενή, παρουσίασε την έννοια ως διευκολυντικό μέσο σε ό,τι σχετίζεται με τη διάγνωση και τη θεραπεία. Έως τότε, η ικανότητα και επάρκεια του ιατρού καθοριζόταν από τις ιατρικές γνώσεις, την εξέταση των ασθενών και την αντιμετώπιση της νόσου στα πλαίσια ενός ιατροκεντρικού μοντέλου. Σήμερα, η φροντίδα υγείας συνδέεται με την εξάσκηση επικοινωνιακών δεξιοτήτων από τους επαγγελματίες υγείας με κύρια την ενσυναίσθητική κατανόηση, η οποία, όπως έχει δείξει πληθώρα ερευνών, συντελεί στην εδραίωση σχέσης εμπιστοσύνης και γόνιμης συνεργασίας μεταξύ ιατρού-ασθενή και παράλληλα αυξάνει την ικανοποίηση του ασθενούς και την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών υγείας, προωθώντας μια προσέγγιση με χαρακτήρα ολιστικό και ανθρωποκεντρικό. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να διαφοροποιηθούν οι έννοιες της ενσυναίσθησης και της συμπάθειας, επισημαίνοντας ότι αποκλειστικά η πρώτη εξασφαλίζει αντικειμενική στάση από την πλευρά του κλινικού, ενώ στη δεύτερη έννοια ελλοχεύει ο κίνδυνος της ταύτισης με τον ασθενή που έχει ως επακόλουθο την αναποτελεσματική παροχή φροντίδας [7-8].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Ενσυναίσθηση»

Ο όρος empathy συνδέθηκε με το όνομα του ψυχολόγου Carl Rogers, ο οποίος υπήρξε ο θεμελιωτής της Προσωποκεντρικής ψυχοθεραπευτικής προσέγγισης, της τρίτης σχολής στην επιστήμη της Ψυχολογίας, ονόματι αλλιώς «Ανθρωπιστική», που αναπτύχθηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Αμερική απέναντι στις κυρίαρχες σχολές της εποχής, την Ψυχαναλυτική και τη Συμπεριφορική Σχολή, ωστόσο υιοθετήθηκε και από άλλες ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις συμπεριλαμβανομένης της Συστημικής και της Λογικο-θυμικής. Η τεχνική αυτή αποδείχθηκε αποτελεσματική απέναντι σε θεραπευόμενους, οι οποίοι βασανίζονταν και δυσκολεύονταν να διαχειριστούν δύσκολα συναισθήματα με έντονη ψυχολογική δυσφορία όπως η θλίψη ή ο θυμός [9].

Ο Carl Rogers, άφησε ως παρακαταθήκη στην ιστορία της Ψυχολογίας, το άρθρο με τίτλο «The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change», που δημοσίευσε το 1957. Στο άρθρο αυτό περιγράφονται τα χαρακτηριστικά που θα αποτελέσουν τα θεμέλια στα οποία θα στηριχτεί ο Rogers για τη δημιουργία της Προσωποκεντρικής ψυχοθεραπευτικής προσέγγισης. Οι μεταβλητές αυτές, οι οποίες πρέπει να διέπουν τη θεραπευτική διαδικασία εκτός από αναγκαίες είναι και από μόνες τους ικανές να επιφέρουν αλλαγές στον τρόπο αντίληψης της πραγματικότητας από το θεραπευόμενο με τελική έκβαση την εξέλιξή του. Η διαδικασία της θεραπευτικής αλλαγής της προσωπικότητας επιτυγχάνεται όταν συντρέχουν οι ακόλουθοι έξι παράγοντες: Ψυχολογική σύνδεση ανάμεσα στον πελάτη και το θεραπευτή, ο πελάτης σε κατάσταση ασυμφωνίας – ευαλωτότητας- ανησυχίας, ο θεραπευτής σε κατάσταση συμφωνίας, ο θεραπευτής τηρεί απεριόριστη θετική στάση προς τον πελάτη (ή αποδοχή), ο θεραπευτής βιώνει μια ενσυναίσθητη κατανόηση του εσωτερικού πλαισίου αναφοράς του πελάτη και προσπαθεί να «επικοινωνήσει» την εμπειρία αυτή στον πελάτη, ο πελάτης αντιλαμβάνεται και κατανοεί την αποδοχή και την ενσυναίσθηση του θεραπευτή ως προς τον ίδιο [10].

Τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά ομαδοποιούνται σε τρεις συνθήκες που πρέπει να λαμβάνουν χώρα κατά την ψυχοθεραπευτική συνάντηση, τη γνησιότητα ή αυθεντικότητα, την άνευ όρων αποδοχή και την ενσυναίσθηση [11]. Κατά το Rogers, η σχέση μεταξύ πελάτη και θεραπευτή θεμελιώνεται μέσα από τη βασικότερη συνθήκη, της ενσυναίσθητικής κατανόησης. Το εσωτερικό πλαίσιο αναφοράς του πελάτη, που περιλαμβάνει συναισθηματικές και νοητικές παραμέτρους, γίνεται αντιληπτό από το θεραπευτή, ο οποίος διαθέτει την ικανότητα να το αφογκραστεί, ως εάν έπαιρνε τη

θέση του θεραπευόμενου, διατηρώντας ωστόσο τον έλεγχο του εαυτού και της ταυτότητάς του. Ο θεραπευτής βλέπει την πραγματικότητα «δανειζόμενος» τα γυαλιά του πελάτη του, προσέχει όμως να μην περάσει πλήρως στην αντίπερα όχθη, καθώς κινδυνεύει να ταυτιστεί μαζί του και να χάσει το ρόλο του θεραπευτή [12]. Πρόκειται για την ανατροφοδότηση των συναισθηματικών και λεκτικών εκφάνσεων του πελάτη που προϋποθέτει την αναγνώριση ακολουθούμενη από το συντονισμό του θεραπευτή με τη συναισθηματική κατάσταση του ατόμου. Η ενεργητική παρουσία του θεραπευτή χαρακτηρίζεται από την ικανότητά του να λειτουργεί ως είδωλο όπου καθρεφτίζονται οι λεκτικές αναπαραστάσεις του πελάτη με σκοπό να αποκαλυφτούν τα κρυμμένα συναισθήματα, τα οποία παρέμεναν στην αφάνεια εξαιτίας του άγχους που προκαλούσαν στη συνείδηση [13]. Ο θεραπευτής αντανακλά με ευαισθησία, ακούγοντας ενεργητικά και προσεκτικά, τα συναισθήματα που αποκαλύπτονται πίσω από τα λεκτικά νοήματα προκαλώντας την αίσθηση στον πελάτη ότι τυγχάνει προσοχής, ότι εισακούεται και ότι γίνεται κατανοητός. Αυτή η αίσθηση έχει ως αποτέλεσμα την εδραίωση κλίματος εμπιστοσύνης, αλληλοκατανόησης και επικοινωνίας μεταξύ τους με απώτερο στόχο τη διευκόλυνση της επίτευξης αυτογνωσίας, της υιοθέτησης νέων συμπεριφορών από την πλευρά του πελάτη και εντέλει της ολοκλήρωσης [14].

Παρά το γεγονός ότι ο Rogers χρησιμοποίησε τον όρο ενσυναίσθηση το 1957, καθιερώνοντάς τον στην επιστημονική κοινότητα ως συνώνυμο της προσωποκεντρικής ψυχοθεραπείας, μετά από αρκετά χρόνια χρήσης της έννοιας χωρίς να την ονοματίζει, υπήρξαν και άλλοι θεωρητικοί που αναφέρθηκαν στην έννοια προετοιμάζοντας το έδαφος για την ανάπτυξη του νέου ρεύματος στην Ψυχολογία [15]. Σύμφωνα με τον A. Adler (1870-1937), η ενσυναίσθηση έγκειται στο να χρησιμοποιεί ο θεραπευτής τα μάτια, τα αφτιά και την καρδιά του θεραπευόμενου ενώ ο G. H. Mead (1863-1931), αντιλαμβανόταν την ενσυναίσθηση ως την ικανότητα να υιοθετεί ο θεραπευτής το ρόλο του θεραπευόμενου και να βλέπει τον εαυτό του υπό διαφορετικό πρίσμα. Οι T. Reik (1888-1969) and H. S. Sullivan (1892-1949), έκαναν επίσης αναφορά στο έργο τους σχετικά με την ενσυναίσθηση [16]. Ο S. Freud (1856-1939), χρησιμοποίησε τεχνικές που παραπέμπουν στην έννοια της ενσυναίσθησης, όπως σιωπηρή ακρόαση και ερμηνεία αποφεύγοντας ωστόσο να τη συμπεριλάβει στη λίστα με τις θεραπευτικές τεχνικές, που εφάρμοζε στους ασθενείς του [17]. Υπογραμμίζει ωστόσο, τη σπουδαιότητα της ενσυναίσθησης στην αντίληψη εμπειριών που είναι ανοίκειες προς το Εγώ. Ο K. T. Jaspers (1883-1969) υποστηρικτής της Υπαρξιακής Ψυχοθεραπείας, επισήμανε ότι η μη ύπαρξη ενσυναίσθησης συνιστά τη βασική προϋπόθεση για τη διάγνωση συμπτωμάτων όπως οι ψευδαισθήσεις [18]. Σύμφωνα με το J. Piaget (1896-1980), θεμελιωτή της θεωρίας της Γνωστικής Ανάπτυξης, η ικανότητα της υιοθέτησης του προσωπικού βιώματος ενός άλλου ατόμου (ενσυναίσθηση), συμπεριλήφθηκε στις γνωστικές διεργασίες [19].

Ο τρόπος που ο Rogers προσέγγισε την έννοια της ενσυναίσθησης και η κυρίαρχη θέση στην οποία την τοποθέτησε στο θεωρητικό του πλαίσιο, έτυχε μεγάλης απήχησης από τους μετέπειτα

θεωρητικούς. Πολλοί, με διαφορετικό θεωρητικό προσανατολισμό, προσπάθησαν να δώσουν ένα ορισμό, χωρίς ωστόσο να καταφέρουν να συμφωνήσουν σε έναν συγκεκριμένο. Υπήρξαν θεωρητικοί που ενστερνίστηκαν τον κατά Rogers ορισμό και προχώρησαν ένα βήμα παραπέρα προς τη βελτίωσή του. Άλλοι ωστόσο, κινήθηκαν προς αντίθετη κατεύθυνση, απορρίπτοντας τη νοηματοδότηση της ενσυναίσθησης όπως παρουσιάστηκε από τον Προσωποκεντρικό Ψυχοθεραπευτή και έθεσαν την έννοια σε νέες θεωρητικές βάσεις [16]. Ο πρωτεργάτης και κυριότερος εκφραστής της θεωρίας της Ψυχολογίας του Εαυτού, Η. Kohut, με ψυχαναλυτικές ρίζες, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την ενσυναίσθηση, η οποία αποτέλεσε τον πυλώνα της προσέγγισής του, πρακτική που τον διαφοροποίησε από τις ψυχαναλυτικές τεχνικές [20]. Συμβαδίζοντας χρονικά με το Rogers, ο Kohut, διατύπωσε τον ορισμό του περί ενσυναίσθησης, αρχικά σε μια πιο αφηρημένη εκδοχή το 1959, ως «αντιπροσωπευτική ενδοσκοπήση». Με τον όρο αυτό ο Kohut, αναφέρθηκε στη διαδικασία της αυτοπαρατήρησης η οποία συμβάλλει στην αντίληψη του βιώματος ενός άλλου ατόμου σε αντίστοιχες ψυχολογικές συνθήκες, χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να οδηγεί σε απόλυτη ταύτιση με το βίωμα του άλλου [21]. Ο Kohut (1984) διαφοροποίησε σε ένα βαθμό τον πρότερο ορισμό, ερχόμενος σε ταύτιση με την περιγραφή του Rogers, παρουσιάζοντας την ενσυναίσθηση ως την ικανότητα του βιώματος της εσωτερικής κατάστασης του άλλου ατόμου σε επίπεδο γνωστικό και συναισθηματικό [22].

Ο G. T. Barrett-Lennard (1962), μίλησε για την ενσυναίσθηση, σε συμφωνία με το Rogers, ορίζοντάς τη ως την εμπειρική κατανόηση της συνειδητοποίησης του άλλου ατόμου σε πλήρη βαθμό, σε παρόντα χρόνο και παρά το μεταβαλλόμενο χαρακτήρα της, παρατηρώντας και ερμηνεύοντας τα σημάδια της εξωτερικής επικοινωνίας [23]. Ο D. Winnicott (1896-1971), έδωσε μεγάλη σημασία στην ενσυναίσθητική ανταπόκριση της μητέρας στις ανάγκες του βρέφους ως παράγοντα που συμβάλλει στην υγιή ανάπτυξη του ατόμου, ενώ θεωρητικοί της Γνωστικής Συμπεριφορικής σχολής, χρησιμοποίησαν την έννοια της ενσυναίσθησης με σκοπό τη διευκόλυνση της εδραίωσης σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ θεραπευτή και θεραπευόμενου ώστε να επιτευχθεί όσο το δυνατόν σε πιο σύντομο χρονικό διάστημα θεραπευτική αλλαγή [18]. Η Ehmann (1971) μίλησε για τη συμπάθεια η οποία σημαίνει “οίκτο, συμπόνια, έλλειψη αντικειμενικότητας και συμφωνία” [24].

Ένας ακόμη θεωρητικός, ονόματι Bachrach (1976), ταυτίστηκε με τον ορισμό που είχε προταθεί από τη ροτζεριανή προσέγγιση και παράλληλα προσδιόρισε ως ενσυναίσθηση αυτό που η ψυχαναλυτική σχολή αποκαλούσε προσωρινές ταυτίσεις [19]. Σύμφωνα με τους Eisenberg και Strayer (1987) δεν υπάρχει σωστός και λανθασμένος, αλλά διαφορετικοί ορισμοί. Ένας από τους ορισμούς είναι η συναισθηματική αντίδραση, η οποία πηγάζει από τη συναισθηματική κατάσταση ή διάθεση κάποιου άλλου ανθρώπου [25]. Ο Field (1991) προσέγγισε την ενσυναίσθηση με τρόπο που παραπέμπει σε ψυχαναλυτική θεώρηση, ως τη μη συνειδητή επικοινωνία μεταξύ δύο ανθρώπων με χαρακτηριστικά προβολικής ταύτισης [19]. Οι Bohart and Rosenbaum παρουσίασαν (1995), τη δική τους εκδοχή για την έννοια της ενσυναίσθησης, σύμφωνα με την οποία ο θεραπευτής συντονίζεται και παράλληλα

ενισχύει τα λεγόμενα του πελάτη [26]. Οι Greenberg and Elliot (1997) συσχέτισαν την ενσυναίσθηση με τον τρόπο που κάποιος τοποθετείται σε σχέση με κάποιον άλλο, δηλαδή με την προσπάθεια συντονισμού με το εσωτερικό πλαίσιο αναφοράς του άλλου και στη συνέχεια κατέγραψαν πέντε κατηγορίες ενσυναισθητικής ανταπόκρισης, την κατανόηση, την ανάκληση, την εξερεύνηση, την υπόθεση και την ερμηνεία [27]. Η Μ. Ο' Hara (1997), θιασώτης της κοινωνιοκεντρικής οπτικής, εξέτασε την ενσυναίσθηση υπό μία κατεύθυνση διαφορετική από την έως τότε εγωκεντρική και την ονόμασε σχεσιακή ενσυναίσθηση. Η πολύχρονη μελέτη της την οδήγησε σε μία ερμηνεία πολυεπίπεδη και ολιστική, όπου η ενσυναίσθηση ορίζεται ως ικανότητα δημιουργίας σχέσεων με ολιστικό χαρακτήρα, σε ένα επίπεδο ολότητας και ένταξης σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προσεγγίζοντας τα άτομα πέρα από την ατομικότητα των μερών που απαρτίζουν τη σχέση, σε επίπεδο дуάδας, ομάδας, κοινωνίας [28].

Η ενσυναίσθηση ορίστηκε από το Ryback (2001) ως η ικανότητα του θεραπευτή να φέρει στην επιφάνεια τις εμπειρίες του θεραπευόμενου μέσα από μια διαδικασία συνύπαρξης, συνδιαλλαγής και μοιράσματος [19]. Ο Fairbairn (2002) περιέγραψε τον όρο “ενσυναίσθηση”, ως στάση ζωής και έκφραση συναισθημάτων χαράς, ενθουσιασμού, σύγχυσης αλλά και πόνου [29]. Η Μ. Μαλικιώση-Λοϊζου (2007) σύνδεσε την ενσυναίσθηση με την ικανότητα συναισθηματικής εμπλοκής στις σκέψεις, τα συναισθήματα και την συμπεριφορά του άλλου, αναφέροντας τον όρο εμπύωση, τονίζοντας την ενασχόληση με μια κατάσταση που είναι έξω από την προσωπική αντίληψη [9]. Οι γνωσιακοί νευροεπιστήμονες εστιάζουν στην κοινωνική διάσταση της ενσυναίσθησης, θεωρώντας τη απαραίτητη για την κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου και χαρακτηριστικό της κοινωνικής νόησης (της αντίδρασης και προσαρμογής των ατόμων σε διαφορετικές κάθε φορά κοινωνικές συνθήκες). Ορίζουν την ενσυναίσθηση ως την ικανότητα της κατανόησης και ακολούθως της αρμόζουσας ανταπόκρισης στα συναισθήματα του συνομιλητή [30-32].

Η έννοια της ενσυναίσθησης έχει τύχει αποδοχής από ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας εγείροντας το ενδιαφέρον για διεξαγωγή ερευνών, που αποσκοπούν στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ επαγγελματιών υγείας και ασθενών και στο βαθμό που αυτή μπορεί να διευκολυνθεί με την παρέμβαση της ενσυναίσθησης ως κλινική επικοινωνιακή δεξιότητα [33]. Οι Ivey και Gluckstern (1995), χρησιμοποίησαν τους όρους ακροατής αναφερόμενοι στον ιατρό και αποστολέας μηνυμάτων αναφερόμενοι στον ασθενή. Συγκεκριμένα όρισαν την ενσυναίσθηση ως την κατανόηση από την πλευρά του αποστολέα ότι γίνονται αντιληπτά από τον ακροατή τα λεγόμενα καθώς και τα συναισθήματά του, μέσα από την ικανότητα της συναισθηματικής εγγύτητας την οποία επιδεικνύει ο ακροατής [34].

Οι Mercer & Reynolds (2002) την περιγράφουν ως α) την ικανότητα του ειδικού να κατανοήσει την κατάσταση του ασθενούς, τις προσδοκίες και τα συναισθήματά του, β) την κατανόηση, επικοινωνία και έλεγχο της ακρίβειας της κατανόησης του ειδικού και γ) τις ενέργειες του ειδικού σε αυτό που κατανοεί επιτυχώς, με έναν θεραπευτικό για τον ασθενή τρόπο. Οι Nunes, Williams & Stevenson

(2011), θεωρούν την ενσυναίσθηση μια πολυσυζητημένη έννοια και από τις λιγότερο κατανοητές στη φροντίδα υγείας. Είναι η ικανότητα να τοποθετεί κάποιος τον εαυτό του από τη μεριά του απέναντί του και εισηγούνται την ανάγκη ανάπτυξής της ως σημαντικό και κρίσιμο στοιχείο στη σχέση ειδικού-ασθενούς.

Σύμφωνα με τους Cunico, Sartori, Marognolli & Meneghini (2012), η ενσυναίσθηση είναι μια κοινωνική διάσταση στη βάση της αλληλεπίδρασης των σχέσεων. Για να είναι κοινωνικά επαρκής ένας επαγγελματίας υγείας δεν αρκεί απλά να είναι ικανός να αντιληφθεί τις σκέψεις και τις ενέργειες των άλλων. Χρειάζεται ακόμη να εναρμονίζεται με αυτό που νιώθει ο άλλος και συγκεκριμένα να μοιράζεται συναισθήματα μαζί του. Οι Williams, Brown, Boyle, McKenna, Palermo & Etherington (2014), περιγράφουν την ενσυναίσθηση ως ένα γνωστικό χαρακτηριστικό το οποίο περιλαμβάνει την κατανόηση των εμπειριών του ασθενούς, τις αντιλήψεις και τις απόψεις του συνδυάζοντας την ικανότητα για επικοινωνία με κατανόηση και πρόθεση για βοήθεια [8,35-37].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Διαστάσεις της Ενσυναίσθησης

Η ποικιλία που συναντάται στη βιβλιογραφία ως προς την έννοια της ενσυναίσθησης, επηρέασε τους θεωρητικούς και σε ένα ακόμη επίπεδο, αυτό της καταγραφής της φύσης της ενσυναίσθησης. Υπάρχουν θεωρητικοί, προερχόμενοι από το χώρο της Γνωστικής Νευροεπιστήμης, που χαρακτηρίζουν την ενσυναίσθηση ως ικανότητα στην οποία εμπλέκεται ένα αδιαχώριστο σύστημα, ωστόσο η πλειοψηφία των ερευνητών υποστηρίζουν ότι η ενσυναίσθηση περιλαμβάνει επιμέρους διαστάσεις [38]. Η έκφραση ενσυναισθητικής στάσης επιτρέπει τη ρύθμιση της συμπεριφοράς σε σχέση με ένα άλλο άτομο. Η διαδικασία αυτή επιτυγχάνεται μέσα από την ικανότητα της αναγνώρισης ενός ευρέως φάσματος συναισθηματικών σημάτων, η οποία προκύπτει κατόπιν προσεκτικής ακρόασης του συνομιλητή. Το ενσυναισθητικό άτομο βρίσκεται σε θέση, αισθανόμενο τα μη λεκτικά υποθέντα συναισθήματα του συνομιλητή του, να αντιληφθεί και να κατανοήσει την οπτική πραγματικότητα του άλλου προσώπου, χωρίς να αποτελεί εμπόδιο η ενδεχόμενη ύπαρξη διαφορετικού προσωπικού ή πολιτισμικού υπόβαθρου. Ο προαναφερθείς τρόπος προσέγγισης ενός άλλου ατόμου, που προϋποθέτει την ικανότητα της ενσυναισθητικής συνύπαρξης και συναναστροφής, παρουσιάζεται εποικοδομητικός στις ενδοοικογενειακές, φιλικές ή επαγγελματικές σχέσεις [39].

Λαμβάνοντας υπόψη τα προηγούμενα, οι θεωρητικοί συσπειρώθηκαν σε δύο «στρατόπεδα». Ορισμένοι ερευνητές, όπως ο Kohler το 1929, ο Piaget το 1932 και ο Mead δύο έτη αργότερα, εντάχθηκαν στην προσέγγιση της «γνωστικής ενσυναίσθησης», δίνοντας έμφαση στη γνωστική ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει και να κατανοεί τη συναισθηματική εμπειρία ενός άλλου ατόμου και να λαμβάνει υπόψη την οπτική γωνία του άλλου. Θιασώτες της δεύτερης προσέγγισης, οι οποίοι πραγματεύονται την ενσυναίσθηση ως «συναισθηματική ενσυναίσθηση», αποτελούν ενδεικτικά οι Mehrabian & Epstein (1972), ο Hoffman (1984) και οι Eisenberg & Miller (1987).

Οι εν λόγω θεωρητικοί χαρακτηρίζουν τη συναισθηματική ενσυναίσθηση ως συναισθηματικό μοίρασμα εντός ενός πλαισίου εμπιστοσύνης. Η προσέγγιση αυτή αναφέρεται σε ένα συναισθηματικό χαρακτηριστικό που διακρίνει ένα άτομο, το οποίο περιλαμβάνει την ικανότητα του βιώματος από την πλευρά του παρατηρητή των συναισθημάτων του άλλου και εν συνεχεία της κατάλληλης και αποτελεσματικής ανταπόκρισης σε αυτά. Αυτή η διαδικασία της συναισθηματικής «μόλυνσης» προκύπτει με τρόπο αυτόματο και ασυνείδητο.

Μία τρίτη «σχολή» με κυριότερο εκπρόσωπο τον Davis (1980), απέρριψε το δίπολο γνωστική ή συναισθηματική ενσυναίσθηση και προσέδωσε έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα στην έννοια αυτή. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη προσέγγιση, οι δύο επιμέρους διαστάσεις της ενσυναίσθησης, παρά το γεγονός ότι θεωρούνται ξεχωριστά συστατικά, στην πραγματικότητα είναι αλληλοσχετιζόμενα και ενσωματώνονται σε αυτό που αποκαλείται ως «αληθινή ενσυναίσθηση» [40].

Οι Suchman, Markakis, Beckman & Frankel (1997), αναγνώρισαν τέσσερις διαστάσεις της ενσυναίσθησης, τη γνωστική, τη συναισθηματική, την ηθική και τη συμπεριφορική. Η πρώτη αφορά την ικανότητα αντίληψης της συναισθηματικής κατάστασης του συνομιλητή, ενώ η δεύτερη σχετίζεται με την ικανότητα του μοιράσματος και της συναισθηματικής εμπλοκής στην προσωπική εμπειρία του άλλου ατόμου. Η ηθική πλευρά της ενσυναίσθησης αναφέρεται στην πεποίθηση ότι το άλλο άτομο διαπράττει και καλές πράξεις. Στη συμπεριφορική διάσταση, ο ειδικός προχωρά στο να δώσει ανατροφοδότηση ώστε να αισθανθεί ο συνομιλητής ότι έγινε αντιληπτή και κατανοητή η κατάστασή του. Οι δύο προαναφερθείσες πτυχές της ενσυναίσθησης συνδράμουν στην επίτευξη υψηλού βαθμού ενσυναίσθησης και προτείνονται ως απαραίτητες και αποτελεσματικές δεξιότητες στη φαρέτρα των κλινικών ιατρών [41]. Το 1987, ο Gladstein and Associates, μελετώντας τους ορισμούς και τις κλίμακες που είχαν δημιουργηθεί έως τότε αναφορικά με την ενσυναίσθηση, κατέληξε στο να καταγράψει δεκαοχτώ διαφορετικές διαστάσεις της έννοιας, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια διαφόρων ψυχοθεραπευτικών προσεγγίσεων [42].

Η σύγχρονη έρευνα αναγνωρίζει τρεις διαδικασίες οι οποίες λαμβάνουν χώρα κατά την έκφραση ενσυναισθητικής συμπεριφοράς, την αίσθηση της συναισθηματικής κατάστασης ενός άλλου ατόμου, την επίγνωση όσον αφορά τα συναισθήματα του άλλου και την εγγενή επιθυμία και κίνητρο προς παροχή βοήθειας και συμπαράστασης απέναντι στη συναισθηματική δυσφορία και ευαλωτότητα του άλλου. Θεωρείται ευρέως αποδεκτή η παραδοχή ότι η ενσυναίσθηση συνεπάγεται τρεις άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους πτυχές, οι οποίες συνθέτουν την έννοια στην ολότητά της, 1) τη συναισθηματική ανταπόκριση της οποίας προηγείται το μοίρασμα της συναισθηματικής κατάστασης του άλλου ατόμου, 2) τη γνωστική ικανότητα της αντίληψης και κατανόησης της οπτικής του άλλου ατόμου και 3) τους μηχανισμούς αυτοελέγχου και αυτοπαρατήρησης. Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι η ενσυναίσθηση περιλαμβάνει τα ακόλουθα κριτήρια προκειμένου να εξωτερικευτεί, τη νοητική-συλλογιστική ικανότητα, τη μνημονική ικανότητα, την παρατήρηση και τη γνώση. Πρόκειται για μια κοινωνικογνωστική ικανότητα η οποία συμβάλλει στην ερμηνεία και πρόβλεψη της συμπεριφοράς ενός άλλου ατόμου και επιτρέπει το διαχωρισμό ανάμεσα σε ψυχικές διεργασίες, όπως συναισθήματα, στάσεις, βούληση, του εαυτού και του άλλου [32].

Ο Blair (2005) υποστήριξε ότι η ενσυναίσθηση συνίσταται από τρεις διαστάσεις, τη γνωστική, τη συναισθηματική και την κινητική ενσυναίσθηση, στις οποίες εμπλέκονται τα αντίστοιχα διακριτά νευρογνωστικά κυκλώματα, τα οποία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους χωρίς ωστόσο να επιτελούν τις ίδιες

λειτουργίες. Η γνωστική ενσυναίσθηση αντικατοπτρίζει την κατανόηση σε νοητικό επίπεδο της εσωτερικής ψυχικής κατάστασης ενός άλλου ατόμου αξιολογώντας τη ως εξωτερικός παρατηρητής υπό το πρίσμα του άλλου ατόμου [38]. Η γνωστική διάσταση της ενσυναίσθησης μπορεί να ενσωματωθεί στην έννοια της Θεωρίας του Νου ή Εν-νόησης, η οποία αναφέρεται στην ικανότητα της αντίληψης, κατανόησης και αναπαράστασης της ψυχικής κατάστασης ενός άλλου ατόμου, σε επίπεδο συναισθημάτων, κινήτρων, σκέψεων, προθέσεων και πεποιθήσεων και η οποία δίνει στο άτομο τη δυνατότητα της πρόβλεψης και επεξήγησης της συμπεριφοράς των άλλων [38,40]. Η συναισθηματική ενσυναίσθηση εμπεριέχει την ικανότητα συναισθηματικής εμπειρίας, αναγνώρισης και «επαφής» με τα συναισθήματα ενός άλλου ατόμου, η οποία βασίζεται στην παρατήρηση των συναισθηματικών σινιάλων, που προέρχονται από τη φωνή, τις εκφράσεις του προσώπου και τις σωματικές κινήσεις του άλλου ατόμου. Ακολουθώντας, ο παρατηρητής «μεταφράζει», με άλλα λόγια ερμηνεύει το επικοινωνιακό μήνυμα του άλλου και προχωρά στην άμεση ανταπόκριση στις αναπαραστάσεις του άλλου ατόμου, επιστρατεύοντας το αρμόζον κάθε φορά συναίσθημα. Μία δεύτερη κατηγορία συναισθηματικής ενσυναίσθησης, αφορά την αντίδραση του παρατηρητή απέναντι στο άκουσμα ενός δυσάρεστου συμβάντος. Η κινητική ενσυναίσθηση σχετίζεται με το καθρέφτισμα, που συμβαίνει υποσυνείδητα, των κινητικών αποκρίσεων του προσώπου του άλλου ατόμου, το οποίο αντανακλά τις κοινές αναπαραστάσεις μεταξύ των ατόμων. Η εν λόγω κατηγορία ενσυναίσθησης θεωρείται πρωτόγονη και αναφέρεται στην ενστικτώδη συμπεριφορά μίμησης της σωματικής έκφρασης (κινητικός συντονισμός, ηχητικές πράξεις, εκφράσεις προσώπου) ενός άλλου ατόμου. Η πιο διαδεδομένη μέθοδος μελέτης των τριών εκφάνσεων της ενσυναίσθησης περιλαμβάνει τη χρήση και επεξεργασία εκφράσεων του προσώπου [38].

Ο Goleman (2011) κατέληξε σε 3 μορφές ενσυναίσθησης, τη συναισθηματική ενσυναίσθηση, τη γνωστική ενσυναίσθηση και το ενσυναισθητικό ενδιαφέρον. Προσδιόρισε τη συναισθηματική ενσυναίσθηση ως την ικανότητα κάποιου να νιώθει πώς αισθάνονται οι άλλοι, ταυτιζόμενος και συνδεόμενος συναισθηματικά, με τρόπο που να νιώθει ότι τα συναισθήματα των άλλων ανήκουν στον ίδιο. Πρώτη φορά έρχεται ένα άτομο σε επαφή με αυτή τη μορφή ενσυναίσθησης στη βρεφική ηλικία, όπου το βρέφος επιστρέφει το χαμόγελο που στέλνει πρώτη η μητέρα, αντιλαμβανόμενο το συναίσθημα που εκείνη εκφράζει μέσα από το χαμόγελο. Η ικανότητα αυτή μπορεί να ωφελήσει μια ευρεία γκάμα ατόμων, όπως επαγγελματίες πωλήσεων, επαγγελματίες υγείας, σεξουαλικούς συντρόφους και γονείς. Τα άτομα που επιδεικνύουν υψηλή συναισθηματική ενσυναίσθηση, έχουν αυξημένες πιθανότητες να βιώσουν συναισθηματική εξάντληση, εάν δεν ενεργοποιήσουν μηχανισμούς αυτοελέγχου του συναισθήματος (συναισθηματική αποστασιοποίηση). Στην περίπτωση των επαγγελματιών υγείας αυξάνεται η πιθανότητα να μην είναι σε θέση για παροχή βοήθειας και φροντίδας και να βιώσουν επαγγελματική εξουθένωση όταν εμπλέκονται συναισθηματικά με τους ασθενείς που βιώνουν ψυχολογική ή σωματική δυσφορία. Η γνωστική ενσυναίσθηση εμπεριέχει λογική ανάλυση και

επεξεργασία και σχετίζεται με την επίγνωση του τι σκέφτονται και νιώθουν οι άλλοι ή αλλιώς με την αντίληψη της οπτικής των άλλων, η οποία συνοδεύεται από ανατροφοδότηση των κρυμμένων και φανερών μηνυμάτων που στέλνουν οι άλλοι, ώστε να δείξει το άτομο ότι αντιλήφθηκε σωστά τα μηνύματά τους. Η τρίτη μορφή ενσυναίσθησης αφορά τη μετάβαση σε επίπεδο συμπεριφοράς, όπου το άτομο εκδηλώνει αυθόρμητες συμπονετικές συμπεριφορές προς βοήθεια και όφελος του ατόμου που βιώνει δυσφορία. Η εξάσκηση στην εύρεση μιας ισορροπίας μεταξύ συναισθήματος και λογικής επιτρέπει τη λήψη σωστών αποφάσεων και την παροχή κατάλληλης υποστήριξης [43].

Το 2006, ο Goleman, αναβάθμισε τη θεωρία της Συναισθηματικής Νοημοσύνης, όπου είχε αναλύσει την έννοια της ενσυναίσθησης και παρουσίασε ένα καινούριο θεωρητικό μοντέλο με τίτλο Κοινωνική Νοημοσύνη, στο οποίο η ενσυναίσθηση μελετήθηκε σε επίπεδο δυαδικό. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η κοινωνική νοημοσύνη εμπεριέχει την αυτοαντίληψη καθώς και την κατανόηση των άλλων ατόμων με σκοπό την κοινωνική προσαρμογή. Ένα άτομο κοινωνικά ευφυές, είναι σε θέση να αντιληφθεί ενσυναισθητικά τα συναισθήματα και τις σκέψεις του συνομιλητή του με αποτέλεσμα το κανάλι επικοινωνίας μεταξύ τους να είναι διαπερατό και να επιτυγχάνεται αρμονική αλληλεπίδραση και συνεργατική διάθεση. Η αποφυγή επικοινωνιακών προβλημάτων μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων μπορεί να εξασφαλιστεί μέσα από την καλλιέργεια της δεξιότητας της ενεργητικής ακρόασης [44].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η γέννηση της Ενσυναίσθησης

Οι Αναπτυξιακοί Ψυχολόγοι θέλησαν να μελετήσουν την ηλικία που εκδηλώνεται για πρώτη φορά ενσυναισθητική συμπεριφορά στον άνθρωπο. Οι έρευνές τους κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι από τη βρεφική ηλικία ακόμη οι άνθρωποι επιδεικνύουν ενσυναίσθηση, μέσα από τη μίμηση του κλάματος άλλων νεογέννητων που βρίσκονται στον ίδιο χώρο ως απάντηση στη δυσφορία που βιώνουν άλλοι. Το γεγονός αυτό φανερώνει την ύπαρξη μιας βιολογικά καθορισμένης συμπεριφοράς απέναντι στην δυσάρεστη συναισθητική κατάσταση που μπορεί να βιώνουν άλλα άτομα [45]. Ωστόσο, μία πρώτη μορφή ενσυναίσθησης μπορεί να θεωρηθεί η μη συνειδητά ελεγχόμενη αλληλεπίδραση μητέρας και νεογέννητου με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη συναισθηματικού δεσμού. Πρόκειται για την αντανάκλαση του συναισθήματος της μητέρας από το βρέφος, με τη μορφή της πρωτόγονης ενσυναίσθησης, η οποία είναι καθαρά συναισθηματική. Κατά το πρώτο έτος έχει εδραιωθεί η συναισθηματική ενσυναίσθηση, ενώ σταδιακά τα παιδιά προβαίνουν σε βοήθεια των άλλων που βρίσκονται σε δυσφορία και μιμούνται συμπεριφορές άλλων οι οποίοι βρίσκονται σε κίνδυνο. Η γνωστική ενσυναίσθηση εμφανίζεται λίγο αργότερα, μεταξύ τριών και πέντε ετών, καθώς τότε το άτομο κατακτά τη Θεωρία του Νου ή Εν-νόηση, κατανοεί δηλαδή ότι ένα άλλο άτομο μπορεί να έχει διαφορετικές σκέψεις από το ίδιο. Με την ολοκλήρωση της ωρίμανσης, αυξάνεται η εκδήλωση ενσυναισθητικής συμπεριφοράς ενώ η αίσθηση δυσφορίας μειώνεται [46].

Η ενσυναίσθηση συνδέεται άμεσα με ανιδιοτελείς συμπεριφορές του προ-κοινωνικού σταδίου ανάπτυξης, όπως η παροχή βοήθειας σε συγγενικά άτομα και αποτελεί κίνητρο ενεργοποίησης αλτρουιστικών συμπεριφορών και εν γένει της κοινωνικο-ηθικής ανάπτυξης. Εξελικτικά, ο άνθρωπος, στηριζόμενος στην αρχή της αυτονομίας των κινήτρων, προχώρησε σε γενίκευση της παροχής βοήθειας και σε άτομα με τα οποία δεν συνδεόταν συγγενικά. Επιπροσθέτως, ως έλλογο ον ήταν σε θέση να επικοινωνήσει τα συναισθήματά του στους άλλους ανθρώπους, γεγονός που αποτέλεσε τον καθοριστικό παράγοντα της ανάπτυξης της ενσυναίσθησης [47]. Η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων ως προς την εκδήλωση ενσυναίσθησης, που παρατηρείται κατά την αναπτυξιακή διαδικασία, που θα αναλυθεί παρακάτω, μπορεί να ερμηνευτεί περισσότερο ως ένδειξη έμφυτης/κληρονομημένης ικανότητας σύμφωνα με ερευνητές, οι οποίοι υιοθετούν την οπτική του Δαρβίνου παρά ως αποτέλεσμα της γονικής φροντίδας ή της επίδρασης της κοινωνικοποίησης. Με άλλα λόγια, η βιολογική επίδραση στην

ανάπτυξη της ενσυναίσθησης είναι ισχυρότερη από ότι η πολιτισμική, που την καθιστά γενετικά προκαθορισμένη και κληρονομούμενη από γενιά σε γενιά [48].

Αυτό είναι εμφανές μελετώντας επίσης τον τρόπο εδραίωσης συναισθηματικής σχέσης μεταξύ μητέρας και βρέφους. Κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους, παρατηρεί κανείς ότι η φροντίδα των απογόνων αποδόθηκε στη μητέρα, η οποία προσάρμοσε τη συμπεριφορά της με σκοπό να ανταποκριθεί στις ανάγκες του βρέφους ενώ ο πατέρας εκδήλωνε περισσότερο ανταγωνιστικές συμπεριφορές. Η μητέρα ενίσχυσε την ευαισθησία της ως προς μη λεκτικές εκφράσεις του βρέφους επιδιώκοντας την εξασφάλιση της επιβίωσής του. Με τη σειρά του το βρέφος, ανέπτυξε ευαισθησία στην αναγνώριση των εκφράσεων του προσώπου της μητέρας συμμετέχοντας με τον τρόπο αυτό στην επικοινωνιακή διαδικασία, η οποία αποτελεί την πρωταρχική μορφή ενσυναίσθησης [49].

Αντιθέτως, οι Κοινωνικοί Ψυχολόγοι, εντοπίζουν έναν επίκτητο χαρακτήρα στην ενσυναίσθηση. Η κοινωνικοποίηση των δύο φύλων μπορεί επίσης να ερμηνεύσει τα προαναφερθέντα, υπό το πρίσμα της θεωρίας του Προσανατολισμού στο Ρόλο των Φύλων. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι η κοινωνικοποίηση των κοριτσιών, προσανατολίζεται περισσότερο στην ανάπτυξη της συναισθηματικής ενσυναίσθησης, ανταποκρινόμενη τόσο σε βιολογικές όσο και σε πολιτισμικές επιταγές, οι οποίες σχετίζονται με τον κοινωνικά προκαθορισμένο ρόλο των γυναικών και τα στερεότυπα των φύλων, που θέλουν τη γυναίκα να είναι σε θέση να εκδηλώσει τρυφερότητα, συμπόνια, ευαισθησία, ενδιαφέρον και συναισθηματική εγγύτητα. Αντίθετα, τα αγόρια γαλουχούνται με αρχές όπως, διεκδίκηση, ικανότητα εύρεσης λύσεων και αυτονομία, που συνθέτουν την έννοια της γνωστικής ενσυναίσθησης. Ο πατέρας αναλαμβάνει συνήθως την κοινωνικοποίηση του γιου και αντίστοιχα η μητέρα την κοινωνικοποίηση της κόρης [50]. Επομένως, το γυναικείο φύλο κληρονομεί από τους προγόνους του τη συναισθηματική ενσυναίσθηση και την εκδηλώνει από τη βρεφική ηλικία ακόμα, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, κάτι που δε συμβαίνει με το αντρικό φύλο, το οποίο σύμφωνα με έρευνες σε βρέφη δεν ανταποκρίνεται με τον ίδιο τρόπο ή στον ίδιο βαθμό όπως τα κορίτσια σε ανάλογες δοκιμασίες. Οι διαφορές των φύλων υποδηλώνουν ότι η συναισθηματική ενσυναίσθηση έχει έμφυτο ενώ η γνωστική επίκτητο χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, έχει φανεί ότι η συναισθηματική ενσυναίσθηση είναι ιδίον του γυναικείου φύλου ενώ η γνωστική χαρακτηρίζει περισσότερο το αντρικό φύλο. Ωστόσο, δεν υπάρχει απόλυτη βεβαιότητα σχετικά με τη βιολογική ή περιβαλλοντική συνεισφορά στη γέννηση της ενσυναίσθησης καθώς οι απόψεις των ερευνητών είναι αντικρουόμενες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Μοντέλα ανάπτυξης της Ενσυναίσθησης

Οι θεωρητικοί μελετώντας την ενσυναίσθηση, κατέγραψαν διάφορα μοντέλα που ερμηνεύουν τη διαδικασία και τους παράγοντες που ευθύνονται για την ενεργοποίησή της. Σύμφωνα με τους Lamb & Keller (1991), εντοπίζονται δύο μοντέλα διέγερσης τα οποία είναι υπεύθυνα για την εκδήλωση ενσυναισθητικής αντίδρασης. Το πρώτο μοντέλο βασίζεται στις συμπεριφορικές εκφράσεις ενός ατόμου οι οποίες πυροδοτούν στον παρατηρητή το ενσυναισθητικό ενδιαφέρον. Στο δεύτερο μοντέλο, η αντίληψη της κατάστασης του άλλου ατόμου, η ψυχολογική ή σωματική δυσφορία, είναι ικανή να αποτελέσει το κίνητρο για εκδήλωση ενσυναίσθησης από τον παρατηρητή. Τα δύο αυτά μοντέλα, στηρίζονται στην παρουσία παραγόντων οι οποίοι αλληλοεπηρεάζονται και δίνουν το έναυσμα για την εξωτερίκευση ενσυναισθητικής στάσης. Οι παράγοντες αυτοί προσδιορίζονται ως συναισθηματικό χαρακτηριστικό (το κίνητρο που ωθεί ένα άτομο σε συναισθηματική εμπλοκή με ένα άλλο άτομο), κοινωνικο-γνωστικό χαρακτηριστικό (η επίγνωση ότι η συμμετοχή αυτή αφορά όχι το ίδιο αλλά τη συναισθηματική κατάσταση του άλλου ατόμου) και συμπεριφορικό χαρακτηριστικό (η πράξη στην οποία πρόκειται να προβεί ο παρατηρητής προκειμένου να ανακουφίσει το συναισθηματικά φορτισμένο άτομο) [47].

Οι Preston & de Waal (2002), πρότειναν το μοντέλο αντίληψης-δράσης, για να ερμηνεύσουν την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, το οποίο υποδηλώνει ότι αυτό το οποίο υποπίπτει στην αντίληψη του παρατηρητή μπορεί να ενεργοποιήσει συμπεριφορές ως απάντηση στο ερέθισμα. Η αντίληψη από την πλευρά του παρατηρητή, που βασίζεται σε δεδομένα εμπειρικά, της σωματικής κατάστασης και των εκφράσεων του προσώπου ενός άλλου ατόμου, οδηγεί σε ασυνείδητη μίμηση αυτών, ενεργοποιεί κοινές αναπαραστάσεις σε σχέση με τη συγκεκριμένη κατάσταση και καταλήγει στην εκδήλωση ασυνείδητων σωματικών ανταποκρίσεων [46].

Οι Decety & Moriguchi (2007), παραθέτουν τις ακόλουθες τέσσερις συνιστώσες οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης. Η πρώτη αφορά τις κοινές αναπαραστάσεις που παράγονται μεταξύ παρατηρητή και παρατηρούμενου, οι οποίες καθορίζονται από τη σχέση αντίληψης-δράσης και συνάγουν το αποτέλεσμα της συναισθηματικής αλληλοκατανομής. Η δεύτερη συνιστώσα πραγματεύεται την έννοια της αυτογνωσίας, το γεγονός ότι κάθε άτομο είναι αυθύπαρκτο και ξεχωριστό. Η επόμενη συνιστώσα περιγράφει την ικανότητα πνευματικής διαύγειας, η οποία επιτρέπει στον παρατηρητή να ενστερνίζεται τη διαφορετική οπτική με την οποία αναγνωρίζει την

πραγματικότητα ένα άλλο άτομο. Η τελευταία συνιστώσα εμπεριέχει τη διαδικασία της αυτορρύθμισης και του αυτοελέγχου σχετικά με τα συναισθήματα του παρατηρητή. Το συγκεκριμένο μοντέλο παραγωγής της ενσυναίσθησης, προτείνει συνιστώσες που εμφανίζουν διαφορετική έκφραση. Το συναισθηματικό μοίρασμα καθώς και η μίμηση των κινήσεων του άλλου ατόμου απαιτούν επεξεργασία και αξιολόγηση με κατεύθυνση από κάτω προς τα πάνω, εκφράζονται ασυνείδητα και βρίσκονται έξω από τον έλεγχο του παρατηρητή. Αντιθέτως, οι πτυχές της αυτορρύθμισης του συναισθήματος όπως επίσης η γνωστική ικανότητα της υιοθέτησης από την πλευρά του παρατηρητή μιας οπτικής διαφορετικής από την προσωπική του, προϋποθέτουν μία ενεργό και συνειδητή στάση με κατεύθυνση από πάνω προς τα κάτω [32].

5.1 Ενσυναίσθηση και αυτορρύθμιση

Η συνειδητοποίηση ότι ένα άλλο άτομο βιώνει συναισθηματική ή σωματική δυσφορία ή βρίσκεται σε κίνδυνο, μπορεί να εκληφθεί ως απειλητικό ερέθισμα και να προκαλέσει αντιδράσεις αποστροφής, αποφυγής ή επιθετικότητας και αίσθημα φόβου. Το άτομο εισέρχεται σε κατάσταση εγρήγορσης και ενδιαφέρεται για την προσωπική του ασφάλεια, με αποτέλεσμα το ενσυναισθητικό ενδιαφέρον προς το άλλο άτομο που βιώνει συναισθηματικό ή σωματικό τραύμα να περιορίζεται έως και να εξαλείφεται. Η δυσφορία των άλλων ενεργοποιεί την προσωπική δυσφορία και ακολούθως το άτομο επιδιώκει την απαλλαγή από αυτό το δυσάρεστο συναίσθημα. Ωστόσο, το ενσυναισθητικό άτομο δεν καταφεύγει σε αποφευκτικές συμπεριφορές, καθώς έχει αναπτύξει αυτογνωσία (Θεωρία του Νου, Γνωστική Ενσυναίσθηση), αντιλαμβάνεται ότι το άλλο άτομο βιώνει δυσφορία και όχι το ίδιο και συνειδητοποιεί την ανεξαρτησία και τα διαφορετικά εμπειρικά βιώματα του άλλου ατόμου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, η ενέργεια που αρχικά θα διοχετευόταν σε συμπεριφορές μάχης ή αποφυγής να χρησιμοποιείται με σκοπό την παροχή συμπαράστασης, παρηγοριάς, ανακούφισης και καθησυχασμού του ατόμου που υποφέρει.

Η αυτορρύθμιση του συναισθήματος, επιτρέπει την εκδήλωση ενσυναισθητικής συμπεριφοράς, με από παράδειγμα τα επαγγέλματα υγείας σωματικής και ψυχικής. Οι εν λόγω επαγγελματίες, έχουν ενεργοποιημένους ισχυρούς μηχανισμούς αυτοελέγχου και αυτορρύθμισης του συναισθήματος, ούτως ώστε να μην προκαλείται προσωπικό άγχος απέναντι στη συναισθηματική και σωματική δυσφορία ενός ασθενή, με αποτέλεσμα την απρόσκοπτη παροχή φροντίδας και θεραπείας. Επομένως, προκύπτει ότι η έννοια της ενσυναίσθησης εμπεριέχει τις ακόλουθες κατακτημένες ικανότητες, αυτογνωσία, αυτορρύθμιση του συναισθήματος και συναισθηματική επικοινωνία με λεκτικό ή μη τρόπο [32].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Παράγοντες που επηρεάζουν την Ενσυναίσθηση

Οι πρώτες ενσυναισθητικές εκφάνσεις εντοπίζονται στη βρεφική ηλικία μελετώντας συμπεριφορές που συμβάλλουν στην εδραίωση συναισθηματικού συντονισμού μεταξύ βρέφους και μητέρας με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη συναισθηματικού δεσμού. Μία ακόμη ένδειξη ενσυναισθητικής συμπεριφοράς αποτελεί το κλάμα ενός βρέφους στο άκουσμα κλάματος άλλων βρεφών παρά στο άκουσμα άλλων ήχων, ως ανταπόκριση σε εξωτερικά ερεθίσματα κοινωνικοσυναισθηματικής φύσης. Πρόκειται για το πρώτο επικοινωνιακό κάλεσμα στο οποίο το βρέφος ανταποκρίνεται εξαιτίας της αυξημένης ευαισθησίας που το διακρίνει όσον αφορά τις εκφράσεις του προσώπου και συγκεκριμένα της τροφού, αποσκοπώντας στην εξερεύνηση του περιβάλλοντος [51].

Οι διαφορές φύλου εμφανίζονται στη διάρκεια του κλάματος, όπου τα νεογέννητα αγόρια δεν κλαίνε όσο συχνά κλαίνε τα κορίτσια όταν ακούν βρεφικό κλάμα και αν κλάψουν, αυτό διαρκεί λιγότερο συγκριτικά με τα κορίτσια [52]. Τα βρέφη εκδηλώνουν επίσης, την ικανότητα της μίμησης των εκφράσεων του προσώπου ενός άλλου ατόμου, όπου τα κορίτσια υπερτερούν έναντι των αγοριών ενώ στη νηπιακή ηλικία εμφανίζεται η ικανότητα της μίμησης κινήσεων, ως πρόδρομη έκφραση ενσυναισθητικής συμπεριφοράς [48]. Επιπροσθέτως, στη νηπιακή ηλικία κατακτάται η έννοια της Θεωρίας του Νου, όπου τα κορίτσια επιδεικνύουν καλύτερες επιδόσεις σε σχέση με τα αγόρια σε αντίστοιχες δοκιμασίες [53]. Στο στάδιο της εφηβείας, τα κορίτσια εξακολουθούν να συμπεριφέρονται ενσυναισθητικά σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι τα αγόρια [54].

Στην ενήλικη ζωή, το πλεονέκτημα που εμφανίζει το γυναικείο φύλο σε σύγκριση με το αντρικό, στην ικανότητα της αντίληψης και αναγνώρισης των οπτικών καθώς και των ακουστικών μηνυμάτων που εκφράζονται με μη λεκτικό τρόπο (συναισθηματική ενσυναίσθηση), εξακολουθεί να υφίσταται [55]. Έχει βρεθεί επίσης ότι οι γυναίκες είναι σε θέση να αναγνωρίσουν με μεγαλύτερη επιτυχία και ταχύτητα όχι μόνο τη γλώσσα του σώματος αλλά και την κίνηση στο χώρο ενός άνδρα θυμωμένου ενώ οι άνδρες αντίστοιχα τα καταφέρνουν καλύτερα στην αναγνώριση μιας χαρούμενης γυναίκας μέσα από την παρατήρηση της γλώσσας του σώματος και του τρόπου που κινείται στο χώρο. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται ως μία προσπάθεια και από τα δύο φύλα για εύρεση κατάλληλων συντρόφων και επιτυχημένη σύναψη σχέσης που θα οδηγήσει στην απόκτηση υγιών απογόνων [56].

Όσον αφορά τη γνωστική ενσυναίσθηση, οι περιορισμένες έρευνες σχετικά με τη Θεωρία του Νου σε ενήλικα άτομα, δεδομένου ότι πρόκειται για μια ικανότητα που θεωρείται κατακτημένη, αυξάνουν την αβεβαιότητα ως προς τα συμπεράσματα για την έννοια αυτή μεταξύ ενηλίκων. Ωστόσο, οι λίγες μελέτες που υπάρχουν προς αυτή την κατεύθυνση, δείχνουν μια πλεονεκτική θέση των αντρών έναντι των γυναικών ως προς την ικανότητα γνωστικής ενσυναίσθησης, υπογραμμίζοντας την ανεξαρτησία μεταξύ των δύο μορφών ενσυναίσθησης [57]. Σύμφωνα με το Smith, τα δύο φύλα διαθέτουν ενσυναίσθηση στην οποία εμπεριέχονται τόσο η γνωστική όσο και η συναισθηματική μορφή της, ιδωμένες ως δύο ανεξάρτητα αλλά συμπληρωματικά χαρακτηριστικά, που επιτρέπουν την εξισορρόπηση μεταξύ συμπεριφορών που σχετίζονται με την ικανοποίηση του εγώ και συμπεριφορών αλτρουιστικού χαρακτήρα. Ωστόσο, το γυναικείο φύλο τείνει περισσότερο προς την υιοθέτηση των δύο μορφών ενσυναίσθησης ως αναπόσπαστες εκφάνσεις ενός ενιαίου συστήματος σε αντίθεση με το αντρικό φύλο, το οποίο υιοθετεί μεν τις δύο μορφές ενσυναίσθησης, αναγνωρίζοντάς τις δε ως ανεξάρτητα συστήματα [58].

Εκτός από το φύλο και την ηλικία, έχει βρεθεί ότι η ηθική ανάπτυξη αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα με τον οποίο σχετίζεται η ενσυναίσθηση. Σύμφωνα με έρευνες, η ενσυναίσθηση εμφανίζει θετική συσχέτιση με το αίσθημα προσφοράς προς άλλα άτομα. Ο Hoffman (1987), ανέδειξε τη σημασία και επιρροή της ενσυναίσθησης στην ανάπτυξη ηθικής συμπεριφοράς. Ανακάλυψε ότι τα ηθικά διλήμματα που εγείρονται σε καταστάσεις όπου το άτομο έρχεται σε επαφή με ένα πιθανό θύμα ενεργοποιούν την ενσυναισθητική συμπεριφορά στο άτομο. Ειδικότερα ο Goleman (1997), προσδιόρισε το βαθμό ενεργοποίησης της ενσυναίσθησης, αναφέροντας ότι ο υψηλός βαθμός ενσυναίσθησης αυξάνει τις πιθανότητες για παροχή βοήθειας σε ένα άτομο που βρίσκεται σε κατάσταση θύματος. Επιπροσθέτως, έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε ανήλικο πληθυσμό έδειξαν θετική συσχέτιση της ενσυναίσθησης με την επιθυμία συνεργασίας με τους άλλους καθώς επίσης με την εκδήλωση αλτρουιστικών συμπεριφορών. Αντίθετα, η επιθετική συμπεριφορά επηρεάζει αρνητικά την εκδήλωση ενσυναίσθησης.

Σε επίπεδο εκπαίδευσης, έρευνες έχουν αναδείξει θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ενσυναισθητική συμπεριφορά και τις ακαδημαϊκές επιδόσεις ενώ παράλληλα η ενσυναίσθηση βελτιώνει σημαντικά την αλληλεπίδραση μεταξύ διδασκόντων και της μαθητικής κοινότητας. Σε αυτό συνηγορεί και ο Goleman (1997), ο οποίος τόνισε ότι η εδραίωση φιλικών σχέσεων στο σχολικό περιβάλλον οφείλεται στον υψηλό βαθμό ενσυναίσθησης που εκδηλώνουν ορισμένα παιδιά όχι μόνο προς τους συμμαθητές αλλά και προς τους εκπαιδευτικούς τους με αποτέλεσμα τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για αύξηση των ακαδημαϊκών επιδόσεων.

Η ενσυναίσθηση συνδέεται επίσης με τη νοημοσύνη. Η θεωρία του Gardner (1983) σχετικά με την πολλαπλή νοημοσύνη (την ύπαρξη διαφορετικών τύπων νοημοσύνης) και ειδικότερα με τη νοημοσύνη σε επίπεδο διαπροσωπικό και ενδοπροσωπικό, αποτέλεσε την πρώτη αναφορά στην έννοια

της συναισθηματικής νοημοσύνης, ωστόσο, το έναυσμα για την ενασχόληση της επιστημονικής κοινότητας με τη μελέτη της έννοιας της συναισθηματικής νοημοσύνης δόθηκε από το Goleman (1995), ο οποίος προσδιόρισε στο έργο του με τίτλο Συναισθηματική Νοημοσύνη, την έννοια αυτή ως μία εκ των δύο μορφών νοημοσύνης, τη γνωστική που αντιστοιχεί στο δείκτη νοημοσύνης και τη συναισθηματική, η οποία συμβάλλει στην κοινωνική προσαρμογή και τις αποτελεσματικές διαπροσωπικές σχέσεις [9].

Έχουν ακόμη μελετηθεί οι διαφορές στην ύπαρξη της ενσυναίσθησης σε διάφορα επιστημονικά πεδία, που ενσωματώνονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Συγκεκριμένα, διερευνήθηκε η σχέση της ενσυναίσθησης με το φοιτητικό πληθυσμό στους επιστημονικούς κλάδους των κοινωνικών επιστημών, της τεχνολογίας και της διοίκησης επιχειρήσεων. Σε συμφωνία με άλλες έρευνες, οι Myyry & Helkama (2001), οι φοιτητές που σπουδάζουν κοινωνικές επιστήμες επιδεικνύουν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής ενσυναίσθησης σε σύγκριση με τους φοιτητές στη διοίκηση επιχειρήσεων ή στην τεχνολογία [59]. Ειδικότερα, όσον αφορά τις σπουδές σε επαγγέλματα υγείας, τα οποία εντάσσονται στις κοινωνικές επιστήμες, έχει παρατηρηθεί υψηλότερος βαθμός ενσυναίσθησης σε σχέση με άλλα επιστημονικά πεδία. Σε μελέτη των Iatrou, Kotrotsiou, Gouna and Kiosses (2016), εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις γυναίκες φοιτήτριες νοσηλευτικής σε σχέση με τους άντρες φοιτητές ως προς την εκδήλωση ενσυναίσθησης, με τις γυναίκες να επιδεικνύουν μεγαλύτερη ενσυναίσθηση σε αντίθεση με τους άντρες, γεγονός που επιβεβαιώνεται βιβλιογραφικά.

Αυτή η διαφοροποίηση ως προς τα δύο φύλα, έχει εγείρει το ενδιαφέρον των ερευνητών, οι οποίοι ασχολήθηκαν με το γεγονός ότι τα προγράμματα σπουδών νοσηλευτικής υστερούν στην εκπαίδευση των φοιτητών πάνω στην ικανότητα της ενσυναίσθησης. Ως εκ τούτου, υπάρχουν χώρες που η εκμάθηση και εξάσκηση των φοιτητών επαγγελματιών υγείας καθώς και παιδαγωγικών σχολών σε ενσυναισθητικές επικοινωνιακές δεξιότητες όπως, η ενεργητική ενσυναισθητική ακρόαση έχουν ενταχθεί στο πρόγραμμα σπουδών, χωρίς ωστόσο να πρόκειται για γενικευμένη εκπαιδευτική πολιτική. Ένα επιπλέον εύρημα της συγκεκριμένης έρευνας, αφορά τη συσχέτιση μεταξύ ενσυναισθητικής ικανότητας και εκπαιδευτικής εξελικτικής διαδικασίας. Βρέθηκε ότι φτάνοντας οι φοιτητές στην ηλικία των 20 ετών, περίπου στο 3^ο έτος σπουδών, εμφανίζουν διαφοροποιήσεις στο βαθμό επίδειξης ενσυναίσθησης σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Η ηλικία των 20 ετών αποτελεί ορόσημο για την έναρξη της μείωσης των επιπέδων ενσυναίσθησης που εκδηλώνουν οι φοιτητές νοσηλευτικής ανεξαρτήτως φύλου, συμπέρασμα που εντοπίζεται και σε άλλες έρευνες διεθνώς και αφορά πληθυσμούς φοιτητών όχι μόνο νοσηλευτικής αλλά και φοιτητές ιατρικής, ειδικευόμενους καθώς και φοιτητές άλλων επαγγελματιών υγείας [60]. Ανάλογα ευρήματα έχουν προκύψει από έρευνες που μελέτησαν τα επίπεδα ενσυναίσθησης σε επαγγελματίες νοσηλευτές, οι οποίες παρατήρησαν αντιστρόφως ανάλογη σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών, όσο αυξάνονται τα έτη προϋπηρεσίας των νοσηλευτών τόσο μειώνεται ο βαθμός συναισθηματικής σύνδεσης με τους ασθενείς και το αντίθετο [61].

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ενσυναίσθηση και Ψυχοπαθολογία

Οι ρίζες της ενσυναίσθησης, σύμφωνα με το Bowlby (1969), εντοπίζονται στη συναισθηματική συμπεριφορά που εκδηλώνει ο άνθρωπος από τη βρεφική ηλικία, ως μια προσπάθεια δημιουργίας στενών συναισθηματικών δεσμών με το φροντιστή με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση της φροντίδας και της επιβίωσής του. Η αντίληψη αυτή ενσωματώθηκε στη θεωρία της προσκόλλησης, η οποία αναφέρεται ειδικότερα, στην επιδίωξη εγγύτητας ανάμεσα στο βρέφος και το φροντιστή του, που είναι συνήθως η μητέρα, μέσα από μια συμπεριφορά προσκόλλησης. Η διαδικασία αυτή σηματοδοτεί την ομαλή ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη και συνιστά το πρότυπο για τη σύναψη δεσμών με άλλα άτομα, καθώς το άτομο μεγαλώνει.

Οι οικογενειακές σχέσεις προετοιμάζουν το άτομο όχι μόνο για την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων με άλλα άτομα αλλά επηρεάζουν την ανάπτυξη της ενσυναισθητικής ικανότητας. Μεγαλώνοντας, το άτομο που έχει εδραιώσει μια ανασφαλή προσωπικότητα, προσεγγίζει τα άλλα άτομα με καχυποψία και φόβο, γεγονός που οφείλεται σε πεποιθήσεις αναξιοπρέπειας να αγαπηθεί και να φροντιστεί, παρουσιάζει συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα, υστερεί σε κοινωνικές δεξιότητες καθώς και στην ενσυναισθητική ικανότητα. Αυτό το πρότυπο σχέσης στα πρώιμα στάδια ανάπτυξης, στην περίπτωση που έχει το χαρακτηριστικό της ασφάλειας, προβάλλεται και αναπαράγεται στη σχέση μεταξύ των ζευγαριών και αποτυπώνεται με τη δημιουργία μιας συντροφικής σχέσης που περιλαμβάνει ικανοποίηση, ενσυναισθητική συμπεριφορά και επικοινωνιακή κατανόηση μεταξύ των μελών. Σε αντίθεση περίπτωση, μπορεί να εμφανιστούν επικοινωνιακές δυσκολίες, απουσία ενσυναίσθησης και τεχνικών έκφρασης αυτής, όπως η ενεργητική ακρόαση, με συνακόλουθο την έλλειψη ικανοποίησης στο ζευγάρι [62].

Πολλοί ερευνητές, ανάμεσά τους ο Khodabakhsh (2012), επιβεβαίωσαν τη θεωρία του Bowlby, αναδεικνύοντας τη σύνδεση ανάμεσα στο γονεϊκό πρότυπο και την ενσυναίσθηση. Συγκεκριμένα, διαπίστωσαν ότι οι οικογενειακές εμπειρίες που σχετίζονται με παροχή στοργής και φροντίδας καθώς και με ανάπτυξη ασφαλούς συναισθηματικού δεσμού με το φροντιστή, έχουν θετική επίδραση στο ενήλικο άτομο καθώς επιδιώκει να επαναλάβει τη σχέση αυτή σε επίπεδο σύναψης συντροφικών σχέσεων, διατηρώντας τα ίδια χαρακτηριστικά. Στην αντίθετη περίπτωση, τα άτομα που ανατράφηκαν με τρόπο που οδήγησε στην ανάπτυξη ανασφαλούς συναισθηματικής σχέσης με τη μητέρα, έχουν

αυξημένες πιθανότητες να εκδηλώσουν επιθετικότητα, η οποία δεν ευνοεί την ανάπτυξη ενσυναίσθησης [63].

Μέσα από άλλες έρευνες έχει φανεί ότι στα άτομα αυτά απουσιάζει η ικανότητα αυτορρύθμισης του συναισθήματος, με αποτέλεσμα να υπάρχει αυξημένη πιθανότητα για εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς, άγχους και συναισθηματικής δυσφορίας, τα οποία αναστέλλουν την ανάπτυξη ενσυναισθητικής ικανότητας [32]. Όπως αποδεικνύεται από τα προαναφερθέντα, τα άτομα αυτά, έχουν αυξημένες πιθανότητες να εμφανίσουν ορισμένες διαταραχές, οι οποίες σχετίζονται με την έλλειψη ή το πλεόνασμα ενσυναίσθησης και οι οποίες θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος αποτελεί μία από τις διαταραχές που έχει συνδεθεί με έλλειψη ενσυναισθητικής συμπεριφοράς. Μελέτες που διεξήχθησαν σε νεογνά, έδειξαν ότι οι διαφορές σε επίπεδο κινήτρων για κοινωνικές συναναστροφές από την αρχή της ζωής αποτελούν ενδείξεις για την εκδήλωση ενσυναισθητικής συμπεριφοράς στην ενήλικη ζωή. Συγκεκριμένα, έχει παρατηρηθεί ότι τα βρέφη που θα εξελιχθούν σε ενήλικες με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, χαρακτηρίζονται από περιορισμένα κίνητρα για ενασχόληση με κοινωνικά ερεθίσματα, τα οποία συμβάλλουν στην κοινωνική μάθηση και την εδραίωση κοινωνικο-συναισθηματικών δεσμών, σε αντίθεση με τα βρέφη τυπικής ανάπτυξης [64].

Όσον αφορά τη διαφοροποίηση ως προς το φύλο, τα βρέφη γυναικείου φύλου επιθυμούν περισσότερο από τα βρέφη του αντίθετου φύλου, να εξερευνήσουν τη συμπεριφορά των άλλων, ανταποκρινόμενα στα κοινωνικά ερεθίσματα. Σύμφωνα με έρευνες, το αντρικό φύλο είναι επιρρεπές σε διαφόρων ειδών διαταραχές που σχετίζονται με μειωμένη ενσυναισθητική ικανότητα σε σύγκριση με το γυναικείο, μία από τις οποίες αποτελεί και η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος. Πρέπει να επισημανθεί ότι η χρήση της πιπίλας στα βρέφη έχει διαφορετική επίδραση στα δύο φύλα, καθώς ενώ τα κορίτσια δεν επηρεάζονται, αντιθέτως τα αγόρια, αναπτύσσουν μειονεξίες σε επίπεδο ενσυναίσθησης καθώς η πιπίλα παρεμποδίζει, μόνο στα αγόρια, την ικανότητα μίμησης των εκφράσεων του προσώπου του φροντιστή. Ως εκ τούτου, τα άτομα με αυτή τη διαταραχή, εμφανίζουν περιορισμένες ικανότητες όσον αφορά τις κοινωνικές δεξιότητες, τη Θεωρία του Νου / Εν-νόηση και την ανάπτυξη της επικοινωνίας [57] ενώ οι δυσκολίες ανάπτυξης ενσυναίσθησης αφορούν τη γνωστική και την κινητική αλλά όχι τη συναισθηματική πλευρά της [38, 65].

Η αναστολή ανάπτυξης ενσυναισθητικής ικανότητας συνδέεται επίσης με το βαθμό επιθετικότητας που εξωτερικεύει το άτομο. Έρευνες σε εφήβους έχουν φανερώσει αρνητική σχέση ανάμεσα στη σωματική κακοποίηση από τους γονείς, στην επιθετική, βανδαλιστική ή αντικοινωνική συμπεριφορά και στην επίδειξη ενοχικού συναισθήματος αφενός και την έκφραση ενσυναίσθησης αφετέρου ενώ όσο αφορά το φύλο, έχει βρεθεί ότι τα αγόρια επιδίδονται σε επιθετικές συμπεριφορές σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση τα κορίτσια [66-68]. Αντίστοιχες έρευνες σε ενήλικο πληθυσμό, έχουν παρουσιάσει ανάλογα αποτελέσματα με τον εφηβικό πληθυσμό. Συγκεκριμένα, οι ενήλικες που

εκδηλώνουν επιθετικότητα έχουν αυξημένες πιθανότητες να παρουσιάζουν ελλειμματική ικανότητα ενσυναίσθησης [69].

Μία άλλη διαταραχή που εντάσσεται στην κατηγορία των ψυχοπαθολογικών διαταραχών με ελλείμματα στις κοινωνικές δεξιότητες, αποτελεί η Ψυχοπαθητική Διαταραχή Προσωπικότητας, η οποία σε ένα μεγάλο αριθμό μελετών ταυτίζεται με την Αντικοινωνική Διαταραχή Προσωπικότητας. Ειδικότερα, έχει βρεθεί ότι το 25% των ψυχοπαθολογικών ατόμων πληρούν τα διαγνωστικά κριτήρια της Διαταραχής Συμπεριφοράς καθώς και της Αντικοινωνικής Διαταραχής Προσωπικότητας. Η Ψυχοπάθεια χαρακτηρίζεται από απουσία ενοχών, από σκληρότητα, παρορμητικότητα, επιθετικότητα, αντικοινωνική, παραβατική και εγκληματική συμπεριφορά [65]. Επιπροσθέτως, το υπεροπτικό ύφος και η έλλειψη έκφρασης συναισθημάτων σε συνδυασμό με την ικανότητα εξαπάτησης των άλλων συνηγορούν στην ύπαρξη διαταραχής στην ενσυναίσθητική ανταπόκριση. Συγκεκριμένα, έρευνες που εξέτασαν τη σχέση ψυχοπάθειας και ενσυναίσθησης, παρατήρησαν ότι τα άτομα αυτά υστερούν περισσότερο στη συναισθηματική ενσυναίσθηση (δυσκολεύονται στο συναισθηματικό μοίρασμα με τους άλλους) από ότι στη γνωστική και την κινητική ενσυναίσθηση (αντιλαμβάνονται τη συναισθηματική κατάσταση των άλλων) [38].

Στην ομάδα των διαταραχών που χαρακτηρίζονται από έλλειψη ενσυναίσθησης, εντάσσονται επίσης οι Ψυχωτικοί, είτε πρόκειται για Σχιζοφρενείς είτε για Παρανοϊκούς (οι οποίοι εμφανίζουν Παραληρητική Διαταραχή) καθώς επίσης οι πάσχοντες από Нарκисιστική Διαταραχή Προσωπικότητας και Οριακή Διαταραχή Προσωπικότητας [32, 70].

Η ενσυναίσθηση συσχετίζεται με μία ακόμη διαταραχή, την κατάθλιψη. Έχει βρεθεί ότι άτομα που εστιάζουν σε μεγάλο βαθμό στην αυτοπαρατήρηση, όταν είναι μάρτυρες της εμπειρίας ενός ατόμου που βιώνει στρες, βιώνουν με τη σειρά τους έντονη ενσυναίσθητική δυσφορία, την οποία ωστόσο δυσκολεύονται να διαχειριστούν με αποτέλεσμα την απόσυρση και την αποφυγή των άλλων. Ως εκ τούτου, το καταθλιπτικό άτομο εμφανίζει χαμηλά επίπεδα συναισθηματικής ενσυναίσθησης. Επίσης, οι δυσκολίες που εμφανίζονται στα άτομα αυτά που αφορούν τη Θεωρία του Νου, έχουν επίπτωση στην ανάπτυξη γνωστικής ενσυναίσθησης [71].

Δυσλειτουργία όσον αφορά την ανάπτυξη ενσυναίσθησης, έχει επίσης παρατηρηθεί στην Ιδεοψυχαναγκαστική Διαταραχή. Χαρακτηριστικό της διαταραχής αυτής αποτελεί ο διαχωρισμός ανάμεσα στα συναισθήματα και τις σκέψεις, χρησιμοποιούμενος ως αμυντικός μηχανισμός. Επιπλέον, τα άτομα αυτά διακρίνονται για την έλλειψη συναισθηματικής επίγνωσης μεταξύ του εαυτού και των άλλων και επιδεικνύουν ανασφαλείς συναισθηματικούς δεσμούς με τα άτομα που συσχετίζονται. Η έλλειψη συναισθηματικής επίγνωσης, εμπεριέχει την απουσία ενσυναίσθησης και την αλεξιθυμία. Έχει βρεθεί ότι τα ιδεοψυχαναγκαστικά άτομα χαρακτηρίζονται από χαμηλή γνωστική ενσυναίσθηση, υψηλή αλεξιθυμία και υψηλή προσωπική δυσφορία που τα εμποδίζει στο να επιδείξουν συναισθηματική ενσυναίσθηση [72].

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ενεργητική Ακρόαση (Active Listening)

Ο όρος Active Listening χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Carl Rogers [12], ο οποίος τον ενσωμάτωσε ως τεχνική ακρόασης των ασθενών του στο πλαίσιο της Πελατοκεντρικής προσέγγισης στην Ψυχοθεραπεία και τη Συμβουλευτική. Η τεχνική αυτή συναντάται και ως Reflective Listening ή Empathetic Listening. Αναφορά στην Ενεργητική Ακρόαση γίνεται και από τον Goleman, σύμφωνα με τον οποίο η επικοινωνία αποτελεί το θεμέλιο λίθο στον οποίο στηρίζονται οι ανθρώπινες σχέσεις, ως εκ τούτου, προκειμένου να είναι εφικτές οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ατόμων και να επιτυγχάνεται επίλυση των συγκρούσεων, απαιτούνται δύο είδη νοημοσύνης, η συναισθηματική και η κοινωνική. Τα δύο αυτά είδη νοημοσύνης περιλαμβάνουν την έννοια της ενσυναίσθησης ως απαραίτητο κριτήριο για τη δημιουργία ικανοποιητικών επαφών με το περιβάλλον.

Η ενσυναίσθηση συνδέεται με την ενεργητική ακρόαση ως απαραίτητη επικοινωνιακή δεξιότητα, ούτως ώστε το άτομο όχι μόνο να επικοινωνήσει με τους άλλους αλλά και οι άλλοι να αισθανθούν ότι έχουν γίνει αντιληπτοί σε επίπεδο συναισθηματικό και γνωστικό. Ο Goleman, τόνισε τη σημασία της εκμάθησης, καλλιέργειας και εξάσκησης της δεξιότητας αυτής, με σκοπό την εδραίωση γόνιμης επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων [43-44]. Η έννοια της Ενεργητικής Ακρόασης κατά το Levitt (2001) εμπεριέχει δύο συνιστώσες, την επισταμένη ακρόαση και την ενσυναισθητική ανταπόκριση του θεραπευτή προς το θεραπευόμενο του, με σκοπό ο τελευταίος να βιώσει το αίσθημα ότι όχι μόνο ακούγεται αλλά και γίνονται αντιληπτά όσα εκφράζει με λεκτικό και μη λεκτικό τρόπο.

Η Ενεργητική Ακρόαση παρόλο που αρχικά εντάχθηκε στον τομέα της Ψυχοθεραπείας αποσκοπώντας στην εδραίωση εμπιστοσύνης στη σχέση θεραπευτών και θεραπευόμενων, στη συνέχεια η χρήση της προεκτάθηκε και αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης από θεωρητικούς διαφόρων πεδίων όπως, τα επαγγέλματα υγείας με σκοπό την αύξηση της αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ θεραπειών και ασθενών, η εκπαίδευση, η ηγεσία, οι πωλήσεις και οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των ζευγαριών ή γονέων [73]. Ειδικότερα, όσον αφορά τα ζευγάρια, οι Gottman, Coan & Swanson (1998), βρήκαν ένα αρκετά χαμηλό ποσοστό χρήσης της τεχνικής της Ενεργητικής Ακρόασης κατά τη μελέτη του βαθμού αυθόρμητης χρήσης της τεχνικής αυτής από τα ζευγάρια κατά τη διάρκεια διαπληκτισμών [74].

Άλλοι ερευνητές, οι Markman, Stanley & Blumberg (2001), στο πλαίσιο μελέτης των αρνητικών συναισθημάτων που συνεπάγονται οι συζυγικές συγκρούσεις, εφάρμοσαν την τεχνική αυτή για την αποκατάσταση των σχέσεων των ζευγαριών, ωστόσο ανακάλυψαν ότι η Ενεργητική Ακρόαση

βιώνεται ως αφύσικη, μη αυθόρμητη και ανοίκεια συμπεριφορά, εξαιτίας του αρχικού σχεδιασμού της για τον έλεγχο των φυσικών εμποδίων στην επικοινωνιακή διαδικασία, επιβεβαιώνοντας την έρευνα των Gottman, Coan & Swanson (1998)[75]. Έχει βρεθεί επίσης ότι, η χρήση της συγκεκριμένης επικοινωνιακής τεχνικής από τον έναν εκ των δύο συντρόφων, κατόπιν εκπαίδευσης, έχει αυξημένες πιθανότητες να βιωθεί θετικά από τον άλλο σύντροφο, ανεξάρτητα από το είδος της δεξιότητας ή την αποτελεσματική εφαρμογή της, ειδικά στην περίπτωση που υπάρχει ικανοποίηση από τη σχέση. Γενικότερα ωστόσο, αναφέρεται ότι η Ενεργητική Ακρόαση, εμφανίζει θετική συσχέτιση με τη σταθερότητα και διάρκεια των συντροφικών σχέσεων, την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων και την αντίληψη ότι τα προβλήματα δύνανται να επιλυθούν. Αντιθέτως, η αποτελεσματικότητα της επικοινωνιακής αυτής δεξιότητας περιορίζεται από την παρεμβολή συμπεριφορών αυθάδειας κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων. Επιπροσθέτως, οι «καλοί» ακροατές αναπτύσσουν ικανοποιητικές και αποτελεσματικές σχέσεις, προκαλούν περισσότερες θετικές εντυπώσεις στο περιβάλλον τους, γίνονται σε μεγαλύτερο βαθμό κατανοητοί και αποδεκτοί και επίσης βιώνονται ως περισσότερο προσιτοί και αξιόπιστοι σε σύγκριση με τους «κακούς» ακροατές, στα προαναφερθέντα πεδία [73].

Ειδικότερα, σε επίπεδο συντροφικών σχέσεων, οι Doell & Reid (2002) πρότειναν δύο τύπους ακρόασης μεταξύ των ζευγαριών, αφενός, την ακρόαση με σκοπό την κατανόηση, που περιλαμβάνει συμπεριφορές όπως, ανατροφοδότηση, παύση ώστε να ολοκληρώσει ο ομιλητής, αποκλεισμός παραγόντων που μπορεί να αποσπάσουν την προσοχή του ακροατή και λεκτικές και μη λεκτικές επιβεβαιώσεις ότι η προσοχή του είναι εστιασμένη στον ομιλητή και αφετέρου, την ακρόαση που αποσκοπεί στην απάντηση, όπου ο ακροατής δεν επιτρέπει στον ομιλητή να ολοκληρώσει και επιστρατεύοντας παράλληλη επιχειρήματα προς υπεράσπιση του εαυτού του. Η υψηλή βαθμολογία σε συμπεριφορές ακρόασης με σκοπό την κατανόηση εμφανίζουν θετική συσχέτιση με την ικανοποίηση από τη σχέση [76].

Σύμφωνα με μια άλλη ταξινόμηση, σχετικά με τους τύπους ακρόασης των ζευγαριών όταν διαφωνούν βρέθηκε ότι η ακρόαση των μηνυμάτων μεταξύ των δύο συντρόφων διακρίνεται σε παθητική (σιωπή) και ενεργητική. Δύο είναι τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την ενεργητική ακρόαση. Πρώτον, ο τρόπος που ο παραλήπτης ακροάται το μήνυμα που στέλνει ο αποστολέας, έχει ένα συναισθηματικό υπόβαθρο, δηλαδή βασίζεται σε συμπεριφορές όπως, εκφράσεις του προσώπου που εκφράζουν συναισθήματα, φωνητικές ανταποκρίσεις (Χμμμ...), νεύματα, στάση σώματος που γέρνει προς τα εμπρός, μίμηση των κινήσεων του άλλου, χαμόγελο και διατήρηση της οπτικής επαφής, που ερμηνεύονται από τον αποστολέα ότι τυγχάνει της αμέριστης προσοχής του παραλήπτη. Η ενεργητική συναισθηματική ακρόαση αποτελεί μια διαδικασία, η οποία περιλαμβάνει τρία στάδια, την παρακολούθηση, την κατανόηση και την απόκριση. Στα δύο πρώτα στάδια, ο ακροατής χρησιμοποιεί συμπεριφορές που αποδεικνύουν ότι η προσοχή του είναι εστιασμένη στο σύντροφό του και ότι έχει

αντιληφθεί το μήνυμα, όπως νεύματα, «Χμμ...» και διατήρηση οπτικής επαφής. Στο τρίτο στάδιο, επιστρατεύονται συμπεριφορές όπως, μιμητικές σωματικές κινήσεις και εκφράσεις του προσώπου που φανερώνουν συναισθήματα (χαμόγελο). Ο βαθμός παρουσίας τέτοιων συμπεριφορών, υποδηλώνει αντίστοιχα θετική, μέτρια ή αρνητική συναισθηματική ακρόαση [77]. Έχει βρεθεί ότι η θετική συναισθηματική ακρόαση σχετίζεται θετικά με την ικανοποίηση από το γάμο σε σύγκριση με την αρνητική συναισθηματική ακρόαση, η οποία συμβάλει σε χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης, χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, ενδοοικογενειακή κακοποίηση και κατάθλιψη [78].

Το δεύτερο χαρακτηριστικό της ακρόασης στα ζευγάρια, αφορά στο ότι η ακρόαση έρχεται ως απάντηση στο μήνυμα που στέλνει ο σύντροφος. Στην περίπτωση που ο ακροατής αποφεύγει να απαντήσει στα μηνύματα του αποστολέα, κάτι τέτοιο μπορεί να οφείλεται στο συναισθηματικά αρνητικό μήνυμα του αποστολέα. Ο αποστολέας με τη σειρά του γίνεται αρνητικός στη διατήρηση της συνομιλίας, γεγονός που προκαλεί αμοιβαία αρνητικότητα. Σύμφωνα με έρευνες, τα ζευγάρια, εξαιτίας της οικειότητας που έχουν αναπτύξει μεταξύ τους με την πάροδο των ετών, γνωρίζουν ποια θέματα αποτελούν αιτία συγκρούσεων, με αποτέλεσμα ο αποστολέας να παραβλέπει την περιορισμένη χρήση, από την πλευρά του παραλήπτη, συμπεριφορών που ανήκουν στα δύο πρώτα στάδια συναισθηματικής ακρόασης. Η παράκαμψη των δύο πρώτων σταδίων και το άμεσο πέρασμα στο τρίτο στάδιο συναισθηματικής ακρόασης, έχει φανεί ότι χαρακτηρίζει τα ευτυχισμένα ζευγάρια σε σύγκριση με τα δυστυχισμένα ζευγάρια και αποτελεί έναν τρόπο αποφυγής της κλιμάκωσης της έντασης. Μία ακόμη ερμηνεία του φαινομένου αποτελεί η αυξανόμενη ικανότητα αυτορρύθμισης του συναισθήματος καθώς το άτομο ωριμάζει, με αποτέλεσμα η ενέργεια που εξοικονομείται, να διοχετεύεται στον έλεγχο της συναισθηματικής του κατάστασης. Όσον αφορά το φύλο, οι γυναίκες σύζυγοι τείνουν να εκδηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό αρνητικά συναισθήματα σε σύγκριση με τους άντρες συζύγους, γεγονός που αποτελεί κριτήριο για την αίσθηση ικανοποίησης ή μη από το γάμο [77].

Ο όρος Active Empathetic Listening (AEL) (Ενεργητική Ενσυναισθητική Ακρόαση) αποδίδεται στους Drollinger, Comes και Warrington (2006), οι οποίοι τον ανέπτυξαν βασιζόμενοι στην κλίμακα Συναισθηματικής και Γνωστικής Ενσυναίσθησης του Davis (1980,1983) και κατασκεύασαν το αντίστοιχο εργαλείο μέτρησης, θέλοντας να μελετήσουν την αποτελεσματική ή μη, χρήση της ακρόασης από τους υπαλλήλους σε εταιρείες πωλήσεων, όπως αυτή αξιολογείται από τους ίδιους τους πωλητές (self report) αλλά και από τους πελάτες (other report). Η AEL, χαρακτηρίζεται ως η πληρέστερη μορφή ακρόασης καθώς εμπεριέχει όχι μόνο την έννοια της ακρόασης αλλά και της ενσυναίσθησης, συμβάλλοντας στην αποτελεσματικότερη διαπροσωπική επικοινωνία σε σχέση με άλλες τεχνικές, καθώς έχει φανεί ότι η ενσυναίσθηση μπορεί να ενεργοποιηθεί με τη χρήση επικοινωνιακών δεξιοτήτων όπως, η ενεργητική ακρόαση [79].

Η Jones (2011), δίνει τον ακόλουθο ορισμό στην έννοια της Ακρόασης. Τη χαρακτηρίζει ως, την ικανότητα της επίδειξης προσοχής, της ερμηνείας και της ανταπόκρισης σε μηνύματα που στέλνει

ο συνομιλητής μέσα από λεκτικά και μη λεκτικά κανάλια επικοινωνίας. Πρόκειται για μία πολυπαραγοντική έννοια, που περιλαμβάνει τις ακόλουθες διεργασίες, τις γνωστικές (παρατήρηση, αντίληψη, κατανόηση και ερμηνεία των σημάτων του συνομιλητή), τις συναισθηματικές (κίνητρα για παρακολούθηση των σημάτων) και τις συμπεριφορικές (παροχή λεκτικών και μη λεκτικών απαντήσεων) [80]. Σύμφωνα με την International Listening Association (2012), η έννοια της Ακρόασης, περιλαμβάνει τρία στάδια, τη λήψη/αντίληψη νοημάτων, την κατασκευή/δημιουργία νοημάτων και την απάντηση/ανταπόκριση στα λεκτικά και μη λεκτικά ερεθίσματα/μηνύματα.

Αντίστοιχα, η Ενεργητική Ακρόαση, σύμφωνα με ένα ευρέως αποδεκτό μοντέλο, διαθέτει τρία χαρακτηριστικά. Το πρώτο χαρακτηριστικό, σχετίζεται με την εξωτερίκευση γνήσιου ενδιαφέροντος από την πλευρά του παραλήπτη για το μήνυμα που στέλνει ο αποστολέας, μέσα από την προσωρινή αναστολή των προσωπικών συναισθημάτων και σκέψεων, που επιτρέπει την ενεργητική εστίαση της προσοχής στα λεκτικά και μη λεκτικά μηνύματα του αποστολέα. Κάτι τέτοιο εξασφαλίζεται μέσω της διατήρησης από την πλευρά του παραλήπτη ενός πλαισίου ελάχιστης λεκτικής συμμετοχής κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης. Το δεύτερο, αφορά την αντανάκλαση, με τη χρήση παράφρασης, του μηνύματος του συνομιλητή, χωρίς, ωστόσο, το μήνυμα να τίθεται σε διαδικασία κρίσης και αρνητικής αξιολόγησης από τον παραλήπτη. Το τρίτο χαρακτηριστικό, συνεπάγεται την εκφορά ερωτήσεων από την πλευρά του παραλήπτη, αν κάτι είναι δυσνόητο, γεγονός που ευνοεί την περαιτέρω επαφή του αποστολέα με τα προσωπικά του συναισθήματα και σκέψεις. Ο παραλήπτης, με τη χρήση της Ενεργητικής Ακρόασης, γίνεται μέτοχος μιας διαδικασίας αποκωδικοποίησης των κωδικοποιημένων μηνυμάτων που στέλνει ο αποστολέας και στη συνέχεια ανατροφοδότησης πίσω στον αποστολέα και με τον τρόπο αυτό, διατηρεί μια ενσυναισθητική στάση προς τον αποστολέα. Η όλη διαδικασία έκφρασης ενσυναίσθησης αποπνέει μια αίσθηση ασφάλειας και εμπιστοσύνης καθώς ο αποστολέας αισθάνεται ότι ακούγεται, και ότι γίνεται αντιληπτός και αποδεκτός από τον παραλήπτη του μηνύματος [73].

Οι Drollinger, Comes και Warrington (2006) αναφέρθηκαν στην έννοια της AEL μελετώντας τη στο πεδίο των πωλήσεων ενώ ο Bodie (2011), τη μελέτησε σε επίπεδο στενών διαπροσωπικών σχέσεων με σκοπό τη διερεύνηση της συνεισφοράς της στην επικοινωνιακή διαδικασία. Η έννοια της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης, έγινε αντιληπτή από τους προαναφερθέντες θεωρητικούς ως μια διαδικασία που εμπλέκει τη συνειδητή συμμετοχή του ακροατή στην αλληλεπίδραση με έναν ομιλητή, με τρόπο ενεργητικό και παράλληλα συναισθηματικό. Ως διαδικασία ακρόασης ενσωματώνει την ενεργοποίηση γνωστικών λειτουργιών, ως ενεργητική διαδικασία εμπεριέχει την εκδήλωση ενδιαφέροντος και προσοχής προς το συνομιλητή ενώ ως ενσυναισθητική διαδικασία αναφέρεται στο συντονισμό με τη συναισθηματική κατάσταση του ομιλητή μέσω της επίδειξης ενσυναισθητικής συμπεριφοράς.

Η AEL περιλαμβάνει τρία στάδια, την εμπειρική αντίληψη, την επεξεργασία και την ανταπόκριση. Στο πρώτο στάδιο, το άτομο κάνει προσπάθειες ώστε να κατανοήσει τα λεκτικά και μη λεκτικά μηνύματα του συνομιλητή (συμφραζόμενα, εκφράσεις του προσώπου και γλώσσα του σώματος), όπως τα αντιλαμβάνεται μέσα από τις αισθήσεις του. Το άτομο συντονίζεται με τον τρόπο αυτό με τη διάθεση του συνομιλητή. Στο δεύτερο στάδιο το άτομο περνά στην ένωση των τμημάτων που απαρτίζουν το μήνυμα, ώστε να του προσδώσει ένα νόημα, ενεργοποιώντας γνωστικές λειτουργίες. Το μήνυμα αποκωδικοποιείται και αποθηκεύεται στη βραχύχρονη μνήμη. Στο τρίτο στάδιο, ο ακροατής στέλνει πίσω στον ομιλητή σημάδια λεκτικά (διευκρινιστικές ερωτήσεις, προτροπές) ή μη λεκτικά (εκφράσεις του προσώπου, νεύμα), ώστε ο συνομιλητής να λάβει το μήνυμα ότι έχει ακουστεί. Το τρίτο στάδιο θεωρείται εκείνο που αντιπροσωπεύει την έννοια της AEL. Απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματική λειτουργία της όλης διαδικασίας θεωρείται ο αποκλεισμός παραγόντων που μπορεί να εμποδίσουν την εκτέλεση της διαδικασίας («θόρυβος καναλιού»), πχ σκέψεις που μπορεί να αποσπάσουν την προσοχή του ακροατή από τη διαδικασία. «Καλός» ακροατής θεωρείται εκείνος που πετυχαίνει υψηλά σκορ και στα τρία στάδια, κάτι που δε συμβαίνει πάντοτε [79, 81].

Σε ακόλουθη έρευνα των Gearhart & Bodie, βρέθηκε ισχυρή συσχέτιση της AEL με κοινωνικές δεξιότητες, γεγονός που υποδηλώνει ότι το άτομο που πετυχαίνει υψηλή βαθμολογία στο ερωτηματολόγιο της AEL, διαθέτει κοινωνικές δεξιότητες [82]. Σε έρευνα των Pistrang, Picciotto and Barker (2001), εντοπίστηκε ότι υπάρχουν επικοινωνιακές συμπεριφορές μεταξύ των ζευγαριών που πρόκειται να γίνουν γονείς για πρώτη φορά, οι οποίες δεν είναι βοηθητικές και συνιστούν επικοινωνιακά εμπόδια καθώς δεν αντιπροσωπεύουν ενσυναισθητικότητα, όπως, μη ένδειξη ενδιαφέροντος, παροχή συμβουλών και λύσεων με τη χρήση πειθούς, απομάκρυνση από το νόημα της συζήτησης και αλλαγή του θέματος που συζητείται [83]. Το 2014, ο Floyd, σε συμφωνία με το Bodie, επισήμανε το κοινό θεωρητικό υπόβαθρο που μοιράζεται η AEL με τις λεκτικές και μη λεκτικές συμπεριφορές στοργής μεταξύ ανθρώπων σε στενές σχέσεις. Τα κοινά χαρακτηριστικά αφορούν την αμεσότητα, την αμοιβαιότητα και την αίσθηση αξίας. Η τελευταία γίνεται κατανοητή από το άτομο καθώς αντιλαμβάνεται ότι ο συνομιλητής του του αφιερώνει χρόνο, ενέργεια, προσοχή και του επιδεικνύει μια άνευ όρων αποδοχή [84].

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Μεθοδολογία Έρευνας

9.1 Σκοπός Μελέτης

Η παρούσα μελέτη αποσκοπούσε στη διερεύνηση της ύπαρξης τυχόν συσχετίσεων ανάμεσα στην Ενσυναίσθηση και την Ενεργητική Ενσυναισθητική Ακρόαση, που επιδεικνύουν οι γονείς σε διαπροσωπικό επίπεδο, και την Ψυχοπαθολογία. Συγκεκριμένα, οι ερευνητικές υποθέσεις που εξετάστηκαν, στα πλαίσια της εκπόνησης αυτής της μελέτης ήταν:

- Η έλλειψη της ενσυναίσθησης συνδέεται με συνθήκες που οδηγούν στο φόβο και τη μείωση της ατομικής ισχύος και του κύρους του ατόμου (π.χ. ασθένεια, ελλειμματικότητα, εξαρτήσεις), παράγοντες που οδηγούν σε αυξημένα επίπεδα ψυχοπαθολογίας. Ως προς την ενσυναίσθηση η υπόθεσή μας ήταν ότι οι γονείς με χαμηλά επίπεδα ενσυναίσθησης θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας.
- Τα αποτελέσματα πολλών μελετών έχουν αναδείξει τη σχέση των αρνητικών σχέσεων με την ψυχοπαθολογία και έχουν επισημάνει την πολυπλοκότητα του ρόλου τους. Κατά συνέπεια, και σύμφωνα με τις προαναφερθείσες μελέτες, ως προς την ενεργητική ενσυναισθητική ακρόαση, η υπόθεσή μας ήταν ότι οι γονείς με χαμηλά επίπεδα ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας.

Τα προσδοκώμενα αποτελέσματα από την παρούσα μελέτη ήταν η ανάδειξη της σημαντικότητας της σχέσης της ενσυναίσθησης με την τεχνική της ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης και η διερεύνηση της επίδρασης αυτής της σύνδεσης, στις διαπροσωπικές σχέσεις, στη συγκεκριμένη περίπτωση, στη σχέση μεταξύ των ζευγαριών. Έχει φανεί ότι η ύπαρξη ενσυναισθητικής συμπεριφοράς μεταξύ των ζευγαριών, η οποία εξωτερικεύεται με τη χρήση της τεχνικής της ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης, συντελεί στην αποτελεσματική επικοινωνία, προάγει την ψυχοσωματική υγεία και συμβάλλει στην άντληση ικανοποίησης από τη σχέση.

Ακόμη, θεωρείται ενδιαφέρον μέσα από τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης μελέτης, η ανάδειξη της διασύνδεσης των ψυχοκοινωνικών παραγόντων που επηρεάζουν τόσο την ενσυναίσθηση των γονιών όσο και την ψυχοπαθολογία τους.

Έχει φανεί επίσης, ότι οι δυσμενείς σχέσεις μεταξύ των ζευγαριών και η απουσία ενσυναίσθησης επηρεάζουν αρνητικά τόσο τη μεταξύ τους σχέση όσο και τη σχέση γονέων – παιδιών. Επιπλέον, έρευνες έχουν αναδείξει ότι η απουσία ενσυναίσθησης των γονέων προς τα παιδιά τους, μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχοσωματική ανάπτυξη και υγεία των παιδιών. Επομένως, τα προσδοκώμενα αποτελέσματα θα αναδείξουν ζητήματα που θα απασχολήσουν τους επαγγελματίες υγείας της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, τους εκπαιδευτικούς και τους ειδικούς ψυχικής υγείας έτσι ώστε να προβούν στη λήψη μέτρων που θα προάγουν την ποιότητα των σχέσεων των γονιών μεταξύ τους και που θα προλαμβάνουν την εμφάνιση αρνητικών επιπτώσεων από τη δυσκολία αυτών των σχέσεων, τόσο στα ζευγάρια όσο και στα παιδιά τους. Το εργαλείο αυτό θα μπορούσε να χορηγηθεί και σε ζευγάρια που δεν έχουν αποκτήσει ακόμη παιδιά για τη διερεύνηση της αποτελεσματικής ή αναποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ τους, ώστε να επιλυθούν τυχόν εμπόδια στην επικοινωνία που θα μπορούσαν να επιδράσουν αρνητικά τόσο στη μεταξύ τους σχέση όσο και στη σχέση των μελλοντικών γονέων με τα παιδιά τους. Μετά την ανίχνευση αναποτελεσματικών επικοινωνιακών πρακτικών σε γονείς ή μέλλοντες γονείς, οι ειδικοί θα μπορούσαν να προτείνουν στα ζευγάρια αυτά την παρακολούθηση σεμιναρίων με σκοπό την εκπαίδευση στην αποτελεσματική εφαρμογή της ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης.

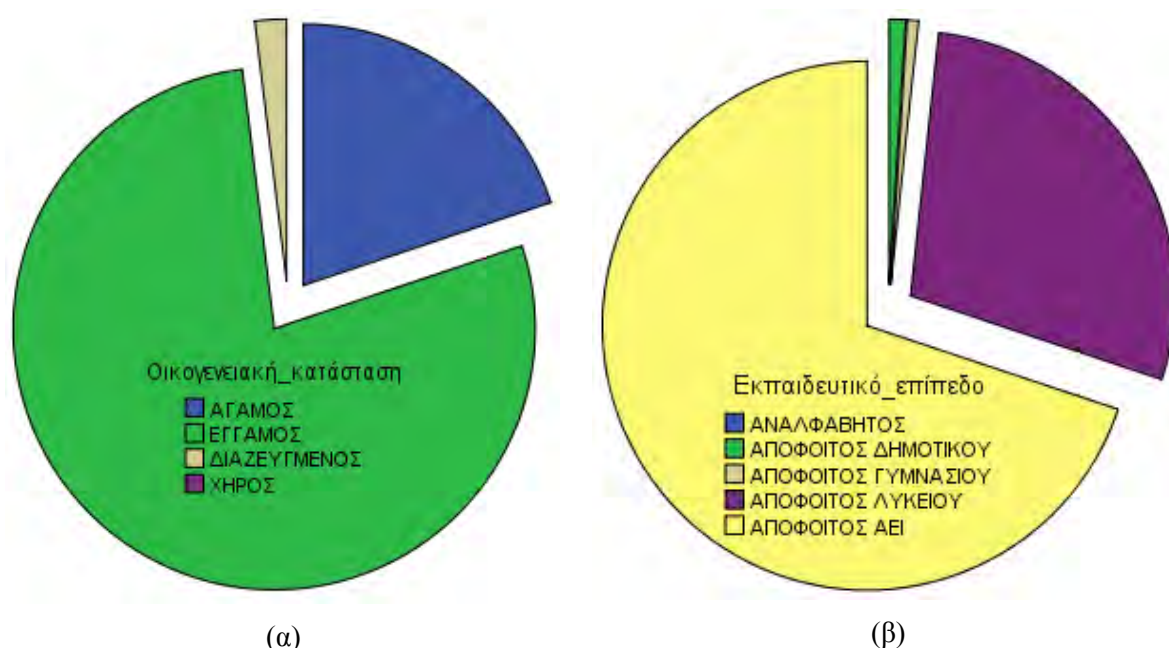
Προσδοκάται ακόμη, ότι το εργαλείο της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης, θα αποτελέσει ένα χρήσιμο μέσον εντοπισμού ψυχοπαθολογίας σε μη διαγνωσμένο πληθυσμό καθώς σύμφωνα με έρευνες η ψυχοπαθολογία σχετίζεται αρνητικά με την ενσυναισθητική συμπεριφορά. Επομένως, χαμηλό σκορ στο εν λόγω εργαλείο θα πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω με ενδελεχή εξέταση των ατόμων που θα καταλήξει σε έγκυρη διάγνωση και ακολούθως θεραπεία.

Επιπροσθέτως, το εργαλείο αυτό θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από ειδικούς της ψυχικής υγείας για την εκπαίδευση ψυχοπαθολογικού πληθυσμού στην εκδήλωση ενσυναίσθησης καθώς σύμφωνα με έρευνες υπάρχουν διαταραχές που χαρακτηρίζονται από απουσία ενσυναισθητικής συμπεριφοράς.

9.2 Περιγραφή του Δείγματος

Το δείγμα της παρούσας έρευνας, απαρτίστηκε από 100 άτομα τυπικής ανάπτυξης (50 ζευγάρια), προερχόμενα από την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου. Κατόπιν μελέτης και επεξεργασίας των δημογραφικών στοιχείων, προέκυψε ότι όσον αφορά την ηλικία ο μέσος όρος ήταν τα 41,03 έτη \pm 10,041 έτη, ενώ το εύρος ηλικίας κυμάνθηκε από 23 έως 66 έτη. Ως προς την οικογενειακή κατάσταση, διαπιστώθηκε ότι το 26% ήταν άγαμοι, το 72% έγγαμοι και το 2% διαζευγμένοι (Σχήμα 9.1α) ενώ αναφορικά με τον τόπο καταγωγής, βρέθηκε ότι το 32% είχε καταγωγή από χωριό – κωμόπολη, το 52% από πόλη <150.000 κατοίκους και το 16% από πόλη >150.000 κατοίκους. Σε επίπεδο εκπαίδευσης

βρέθηκε ότι το 71% του δείγματος ήταν απόφοιτοι ΑΕΙ, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό ήταν απόφοιτοι μικρότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων (Σχήμα 9.1β).

Σχήμα 9.1: Δημογραφικά σχετικά με (α) οικογενειακή κατάσταση και (β) εκπαιδευτικό επίπεδο

Το δείγμα στο σύνολό του απάντησε ότι έχει φίλους ενώ το 84% του δείγματος ανέφερε ότι έχει φίλους από τα παιδικά χρόνια. Βρέθηκε επίσης ότι το 94% του δείγματος έχει αδέρφια ενώ το 92% του δείγματος απάντησε στο πόσα αδέρφια έχει (0 αδέρφια αντιστοιχούν σε 6 άτομα, 1 αδερφός σε 45 άτομα, 2 αδέρφια σε 28 άτομα, 3 αδέρφια σε 9 άτομα, 4-5-6-7-8 αδέρφια σε 1 άτομο). Από τα 97 άτομα που συμπλήρωσαν την ερώτηση «Έχετε αδερφή;», τα 59 δήλωσαν ναι ενώ από τα 96 άτομα που απάντησαν στην ερώτηση «Έχετε αδερφό;», τα 49 δήλωσαν ναι. Στην ερώτηση «Ποια η σειρά γέννησής σας;» απάντησε το 89% του δείγματος, με το μεγαλύτερο αριθμό απαντήσεων να αφορούν πρώτη ή δεύτερη θέση. Στην ερώτηση «Έχετε καλές σχέσεις με τα αδέρφια σας;» απάντησαν το 91% του δείγματος, από το οποίο, τα 86 άτομα έδωσαν θετική απάντηση. Βρέθηκε επίσης, ότι το 63% του δείγματος έχει παιδιά. Όσον αφορά τον αριθμό των παιδιών, το 37% δεν έχει κανένα παιδί, το 18% έχει 1 παιδί, το 25% έχει 2 παιδιά, το 17% έχει 3 παιδιά και το 3% έχει 4 παιδιά. Το 97% του δείγματος δήλωσε ότι είχε καλές σχέσεις με τους γονείς του. Στην ερώτηση σε ποιον μοιάζετε φυσιολογικά απάντησε το 95% του δείγματος. Από αυτούς 47 άτομα δήλωσαν ότι μοιάζουν στον πατέρα και 36 στη μητέρα, 2 σε κανέναν και 10 και στους δύο γονείς.

Το 92% του δείγματος απάντησε στην ερώτηση «Σε ποιον μοιάζετε ως προς το χαρακτήρα;». Από αυτούς, 45 άτομα δήλωσαν ότι μοιάζουν στον πατέρα, 28 στη μητέρα, 8 σε κανέναν και 11 και στους δύο γονείς. Στην ερώτηση «Σε ποια μέλη της οικογένειάς σας έχετε αδυναμία;» απάντησε το 90%

του δείγματος. Από αυτούς, οι υψηλότερες βαθμολογίες είναι οι εξής: 10 απάντησαν στον πατέρα, 13 στη μητέρα, 15 στα παιδιά μου, 13 σε όλους. Στην ερώτηση «Σε ποιο γονιό έχετε αδυναμία;» απάντησε το 99% του δείγματος. Από αυτούς, οι 30 δήλωσαν στη μητέρα, οι 22 στον πατέρα, οι 41 και στους 2 ενώ μόλις 6 άτομα απάντησαν σε κανέναν. Βρέθηκε επίσης ότι το 94% του δείγματος μένει με την οικογένειά του – σύντροφο ενώ το 72% του δείγματος επιθυμεί επισκέψεις στο σπίτι του. Το 97% του δείγματος θεωρεί τον εαυτό του ότι είναι ή θα είναι καλός γονιός ενώ το 99% του δείγματος θεωρεί ότι σύντροφός του είναι ή θα είναι καλός γονιός.

9.3 Υλικό – Ερευνητικά Εργαλεία

Η υπόθεση της έρευνας διερευνήθηκε με τη χορήγηση στο δείγμα που επιλέχτηκε, δύο δομημένων ερωτηματολογίων καθώς μιας σειράς ερωτήσεων που προηγήθηκαν αυτών και αφορούσαν στη συμπλήρωση δημογραφικών στοιχείων.

Το πρώτο ερευνητικό εργαλείο που κλήθηκαν να συμπληρώσουν τα άτομα του δείγματος αποτέλεσε η Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας (SCL-90), η οποία αποδίδεται στον Derogatis (1977) και σχετίζεται με τη εκτίμηση της ψυχοπαθολογίας όπως προκύπτει από τις απαντήσεις σε μια έγκυρη αυτοσυμπληρούμενη κλίμακα. Περιλαμβάνει 90 λήμματα, τα οποία αποκαλύπτουν την υποκειμενική ένταση ψυχολογικών, συμπεριφορικών και σωματικών συμπτωμάτων, που κατηγοριοποιούνται στις εξής 9 υποκλίμακες: σωματοποίηση, ιδεοψυχαναγκασμό, διαπροσωπική ευαισθησία, κατάθλιψη, επιθετικότητα, φοβικό άγχος, παρανοειδή ιδεασμό, ψυχωτισμό και άλλες αιτιάσεις όπως, διαταραχές ύπνου, πρόσληψης τροφής, κ.ά. Η βαθμολόγηση των διαπιστώσεων ακολουθεί τη μέθοδο της πεντάβαθμης κλίμακας τύπου Likert (0-1-2-3-4). Συμπληρωματικά με τους δείκτες που εξάγονται για κάθε υποκλίμακα, αξιολογούνται ακόμη 3 συνολικοί δείκτες, οι οποίοι αναφέρονται στο γενικό δείκτη συμπτωμάτων, στο σύνολο των θετικών συμπτωμάτων και στο δείκτη ενόχλησης των θετικών συμπτωμάτων. Οι Ντώνιας και συν. (1991), προσάρμοσαν το εργαλείο στον ελληνικό πληθυσμό, το οποίο εμφάνισε ικανοποιητική εγκυρότητα κριτηρίου και συγκλίνουσα εγκυρότητα ενώ παρόμοιες υποκλίμακες του MMPI βρέθηκε ότι συσχετίζονται σημαντικά με τις υποκλίμακες του SCL-90 [79, 81].

Το δεύτερο εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε κατά την έρευνα, περιελάμβανε την Κλίμακα Ενεργητικής Ενσυναίσθητικής Ακρόασης - Active-Empathic Listening Scale (AELS), το οποίο αναπτύχθηκε αρχικά από τους Drollinger et al (2006), στο πλαίσιο των πωλήσεων για την αξιολόγηση της αποτελεσματικής έναντι της αναποτελεσματικής ακρόασης των πωλητών από την άποψη των πελατών. Ο Bodie (2011) προσάρμοσε τη συγκεκριμένη κλίμακα σε 11 ερωτήσεις και τη στάθμισε σε ένα γενικότερο κοινωνικό πλαίσιο. Η κλίμακα έκτοτε έχει προσαρμοστεί για τη μέτρηση των αντιλήψεων ενός συνομιλητή μετά από μια συνομιλία, καθώς και για την κωδικοποίηση από την οπτική γωνία ενός στόχου παρατηρητή. Αρκετές μελέτες προτείνουν μια σειρά από πιθανά οφέλη της

προτεινόμενης κλίμακας, συμπεριλαμβανομένων των συναισθηματικών βελτιώσεων, της καλύτερης ιατρικής περίθαλψης και της βελτίωσης των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ ζευγαριών ή γονέων [85-86]. Δεδομένου ότι το ερωτηματολόγιο χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στον Ελληνικό πληθυσμό, ακολουθήθηκε η διαδικασία μετάφρασης του ερωτηματολογίου όπως ορίζεται διεθνώς ώστε να καταστεί δυνατή η πολιτισμική προσαρμογή του σε Ελληνικό πληθυσμό της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου, με σκοπό τη διεξαγωγή μιας πρώιμης στάθμισης της κλίμακας (πιλοτική μελέτη).

9.3 Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη από το Φεβρουάριο έως τον Ιούνιο του 2017 στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου. Η επιλογή των ατόμων του δείγματος πραγματοποιήθηκε με τυχαίο τρόπο, ενώ καθορίστηκε ως αποδεκτό μέγεθος δείγματος τα 100 άτομα, φροντίζοντας ωστόσο, να υπάρχουν στο δείγμα τόσο ζευγάρια που έχουν παιδιά όσο και ζευγάρια που δεν έχουν παιδιά. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε ταυτόχρονα και από τα δύο μέλη των ζευγαριών, ενώ δόθηκε η οδηγία της αποφυγής της συνεργασίας και της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των μελών, ώστε να διασφαλιστεί η αντικειμενικότητα και αντιπροσωπευτικότητα των απαντήσεων, που θα δίνονταν. Η διαδικασία περιελάμβανε ακολούθως, την ενημέρωση των ατόμων που έλαβαν μέρος στην έρευνα για το ότι η συμμετοχή των ατόμων σε αυτή είχε εθελοντικό χαρακτήρα καθώς και το σκοπό αυτής. Στη συνέχεια, τα άτομα ενημερώθηκαν σχετικά με την εθελοντική συμμετοχή τους στη έρευνα και με τον τρόπο διασφάλισης της ανωνυμίας και της ασφάλειας του υλικού, που θα συλλεγόταν, σύμφωνα με τις αρχές δεοντολογίας. Η διαδικασία συλλογής δεδομένων ολοκληρώθηκε με την παροχή οδηγιών σχετικών με τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων.

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Στατιστική Επεξεργασία και Αποτελέσματα Ερέυνης

Σε αυτό το κεφάλαιο αναφέρεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της στατιστικής επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων, που προέκυψαν από την συμπλήρωση των ερευνητικών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα. Αρχικά διεξήχθη ο έλεγχος κανονικότητας του δείγματος για τις κλίμακες, υποκλίμακες του SCL-90 και AEELS καθώς για όλες τις ερωτήσεις (items) του AEELS. Εν συνεχεία βρέθηκε ότι ακολουθούν κανονική κατανομή μόνο τα γραμμοσκιασμένα στοιχεία του πίνακα στον οποίον φαίνονται όλα τα ελεγχθέντα στοιχεία.

Στον **Πίνακα 1** παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της χρησιμοποίησης δύο γνωστών δοκιμών κανονικότητας. Η δοκιμή Shapiro-Wilk αποτελεί το πιο κατάλληλο μέσον αξιολόγησης της κανονικότητας για μικρά μεγέθη δείγματος (<50 δείγματα). Στην περίπτωση μας αν και τα δείγματά μας ήταν ίσα με 100, μπορούν πάραυτα να επεξεργασθούν με την μέθοδο Shapiro-Wilk (που είναι κατάλληλη για μέχρι και 2000 δείγματα). Η τιμή της σημαντικότητας – sig. – ενός στοιχείου του πίνακα η οποία είναι ίση ή μικρότερη του 0,05, δείχνει ότι το αντίστοιχο στοιχείο δεν ακολουθεί κανονική κατανομή [87]. Ειδικότερα, τα SENSING_SELF, PROSESSING_SELF, RESPONDING_SELF, TOTAL_AELS_SELF, SENSING_OTHER, RESPONDING_OTHER και TOTAL_AELS_OTHER βρέθηκαν ότι ακολουθούν κανονική κατανομή (Sig. >0,05).

Πίνακας 1 - Εξέταση κανονικότητας

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk	
	Statistic	Sig.	Statistic	Sig.
SOMATOPOIHSH_SCL_90	,176	,000	,847	,000
PSIXANAGASTIKOTHTA_SCL_90	,152	,000	,908	,000
DIAPROSOPIKH_EYAISTHISIA_SCL_90	,170	,000	,837	,000
KATATHLIPSI_SCL_90	,184	,000	,863	,000
ANXIETY_SCL_90	,239	,000	,751	,000
AGRESSION_SCL_90	,171	,000	,884	,000
PHOVIKO_AGXOS_SCL_90	,271	,000	,688	,000
PARANOEIDIS_IDEASMOS_SCL_90	,178	,000	,905	,000
PSIXOTISMOS_SCL_90	,214	,000	,825	,000

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk	
	Statistic	Sig.	Statistic	Sig.
GDS_SCL_90	,170	,000	,848	,000
DETHS_SCL_90	,122	,001	,911	,000
STHS_SCL_90	,102	,013	,965	,010
AYPNIA	,358	,000	,645	,000
PROINH_AFIPNISI_SCL_90	,219	,000	,849	,000
ANHSYXIA_SCL_90	,268	,000	,801	,000
ANOREXIA_SCL_90	,531	,000	,276	,000
BOYLIMIA_SCL_90	,203	,000	,866	,000
SKEPSEIS_THANATOY_SCL_90	,441	,000	,566	,000
ENOXH_SCL_90	,314	,000	,745	,000
SENSING_SELF	,131	,000	,976	,065
PROESSING_SELF	,115	,002	,967	,014
RESPONDING_SELF	,104	,009	,969	,019
TOTAL_AELS_SELF	,095	,028	,976	,070
TOTAL_AELS_SELF_GROUP	,186	,000	,931	,000
SENSING_OTHER	,099	,017	,973	,041
PROESSING_OTHER	,138	,000	,965	,009
RESPONDING_OTHER	,087	,059	,975	,057
TOTAL_AELS_OTHER	,123	,001	,971	,028
ensinaisthsi	,402	,000	,615	,000
AELS1	,161	,000	,942	,000
AELS2	,184	,000	,942	,000
AELS3	,175	,000	,935	,000
AELS4	,172	,000	,929	,000
AELS5	,182	,000	,924	,000
AELS6	,180	,000	,933	,000
AELS7	,212	,000	,901	,000
AELS8	,196	,000	,918	,000
AELS9	,225	,000	,913	,000
AELS10	,176	,000	,924	,000
AELS11	,212	,000	,904	,000
SAELS1	,222	,000	,917	,000
SAELS2	,181	,000	,931	,000
SAELS3	,184	,000	,919	,000
SAELS4	,180	,000	,928	,000
SAELS5	,178	,000	,927	,000
SAELS6	,222	,000	,927	,000
SAELS7	,152	,000	,934	,000
SAELS8	,235	,000	,920	,000
SAELS9	,194	,000	,923	,000
SAELS10	,207	,000	,920	,000
SAELS11	,168	,000	,920	,000

Στη συνέχεια έγινε έλεγχος αξιοπιστίας στις έντεκα ερωτήσεις (items) αυτοαξιολόγησης του AELS και βρέθηκε πολύ υψηλός δείκτης που καταγράφεται στους παρακάτω **Πίνακες 2** και **3**. Ο εν λόγω δείκτης παίρνει τιμές από 0 έως 1 με εκείνες κοντά στο 1 να θεωρούνται οι πλέον αξιόπιστες. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι ερωτήσεις του AELS (αυτοαξιολόγησης και ετεροαξιολόγησης-SAELS) είναι τύπου Likert 7 σημείων (7-point) οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν εκφράσεις όπως: ισχύει απόλυτα – ισχύει – μάλλον ισχύει – ούτε ισχύει ούτε δεν ισχύει – μάλλον δεν ισχύει – δεν ισχύει – δεν ισχύει απόλυτα [88, 89].

Στον **Πίνακα 2** αναφέρονται τα στατιστικά αξιοπιστίας (Reliability Statistics) και βλέπουμε ότι ο συντελεστής του Cronbach είναι αρκετά υψηλός και ίσος με 0,931. Αυτό σημαίνει ότι οι 11 ερωτήσεις (N=11) δημιουργούν-συνθέτουν μία πολύ αξιόπιστη κλίμακα.

Πίνακας 2 - Στατιστικά Αξιοπιστίας AELS#		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,931	,931	11

Στον **Πίνακα 3** παρατίθενται τα συνολικά στατιστικά των στοιχείων (Item-Total Statistics). Ειδικότερα αναφέρονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση, οι συσχετίσεις (Inter-Item Correlation και Squared Multiple Correlation) καθώς και οι τιμές για τον συντελεστή Cronbach στην περίπτωση διαγραφής μίας ερώτησης (item). Επίσης, η στήλη με τίτλο «Διορθωμένο στοιχείο - Σύνολο συσχέτισης» (Corrected Item-Total correlation) μας δείχνει κατά πόσο είναι διατυπωμένες σωστά οι ερωτήσεις σε σχέση με τον σκοπό ύπαρξης της κλίμακας. Π.χ. αν υπάρχει τιμή σε αυτήν με αρνητικό πρόσημο, τότε η διατύπωση της αντίστοιχης ερώτησης πρέπει να αλλάξει και να γίνει εκ διαμέτρου αντίθετη αφού δυσχεραίνει τη λειτουργία της κλίμακας. Αν πάραυτα η τιμή είναι θετική αλλά αρκετά μικρή ($\leq 0,3$) τότε η αντίστοιχη ερώτηση πρέπει να εξαιρεθεί από το τεστ. Όσο για τη στήλη με τίτλο «Cronbach's Alpha», ισχύει ότι παρατίθενται οι τιμές του συντελεστή Cronbach στην περίπτωση διαγραφής μίας ερώτησης. Επί της ουσίας αν κάποιες από τις τιμές αυτής της στήλης είναι κατά πολύ μεγαλύτερες από τις υπόλοιπες τότε πρέπει να εξαιρεθούν εκείνες οι ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε αυξημένη τιμή του συντελεστή Cronbach [90].

Πίνακας 3 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων AELS#

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
AELS1	48,88	121,783	,638	,541	,928
AELS2	48,56	120,188	,758	,668	,922
AELS3	48,38	119,773	,766	,660	,922
AELS4	48,27	119,795	,770	,770	,922
AELS5	48,39	120,725	,727	,702	,923
AELS6	48,33	121,839	,676	,555	,926
AELS7	47,83	121,961	,737	,637	,923
AELS8	48,09	122,022	,700	,671	,925
AELS9	48,26	124,800	,655	,607	,927
AELS10	48,13	120,619	,753	,717	,922
AELS11	47,98	121,858	,671	,618	,926

Κατά παρόμοιο τρόπο με την προηγούμενη ανάλυση, διεξήχθη ο έλεγχος αξιοπιστίας στις 11 επιμέρους ερωτήσεις (items) ετεροαξιολόγησης του AELS και βρέθηκε πολύ υψηλός δείκτης (0,924) που φαίνεται στον **Πίνακα 4**. Επίσης από τον **Πίνακα 5** δεν διαφαίνεται με την παρούσα ανάλυση κάποια ιδιαίτερα αυξημένη τιμή του συντελεστή Cronbach.

Πίνακας 4 - Στατιστικά Αξιοπιστίας SAELS#

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,924	,924	11

Πίνακας 5 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων SAELS#

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SAELS1	47,71	106,733	,495	,433	,926
SAELS2	48,03	102,635	,668	,514	,918
SAELS3	47,93	101,500	,749	,677	,915
SAELS4	47,67	99,597	,768	,671	,913
SAELS5	47,97	104,474	,630	,444	,920
SAELS6	48,10	99,667	,720	,616	,916
SAELS7	48,04	98,019	,761	,686	,914
SAELS8	47,89	104,038	,677	,622	,918
SAELS9	47,86	99,071	,733	,661	,915
SAELS10	47,76	99,760	,741	,664	,915
SAELS11	47,74	97,790	,706	,642	,917

Έχοντας ολοκληρώσει τη διαδικασία ελέγχου αξιοπιστίας της κλίμακας AELS και SAELS, διενεργήθηκε εκ νέου έλεγχος αξιοπιστίας ανά υποκλίμακα – domain SAELS και AELS. Οι παρακάτω **Πίνακες 6-11** παρουσιάζουν τα αποτελέσματα αξιοπιστίας των υποκλιμάκων οι οποίες αναφέρονται ως:

1. Εμπειρική αντίληψη – Sensing (ερωτήσεις 1,2,4,5)
2. Αξιολόγηση – Processing (ερωτήσεις 3,6,11)
3. Απάντηση – Responding (ερωτήσεις 7,8,9,10)

Πίνακας 6 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Sensing (SAELS)#

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,749	,749	4

Πίνακας 7 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Sensing (SAELS)#

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SAELS1	14,34	9,378	,478	,229	,728
SAELS2	14,66	8,873	,566	,334	,679
SAELS4	14,30	8,455	,601	,370	,658
SAELS5	14,60	9,374	,534	,288	,697

Πίνακας 8 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Processing (SAELS)#

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,797	,798	3

Πίνακας 9 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Processing (SAELS)					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SAELS3	9,50	7,202	,549	,329	,813
SAELS6	9,67	5,536	,745	,559	,607
SAELS11	9,31	5,368	,649	,479	,721

Πίνακας 10 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Responding (SAELS)#		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,840	,841	4

Πίνακας 11 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Responding (SAELS)#					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SAELS7	14,50	10,919	,687	,538	,791
SAELS8	14,35	12,715	,642	,497	,813
SAELS9	14,32	11,068	,683	,525	,793
SAELS10	14,22	11,345	,689	,544	,790

Λόγω των προηγούμενων ελέγχων αξιοπιστίας των υποκλιμάκων, επιλέχθηκαν οι ερωτήσεις – items του SAELS με δείκτη $>0,7$ (Cronbach's Alpha if Item Deleted) που είναι οι 1,3,7,8,9,10,11. Ο έλεγχος ήταν επιτυχής ως προς την μεταξύ τους συσχέτιση αλλά με σχεδόν ίδιο συντελεστή Cronbach (ελάττωση κατά 0,041). Επειδή δεν υπάρχει γενικότερα ένας απόλυτα αποδεκτός κανόνας για την επισήμανση του επιπέδου του Cronbach's Alpha ως αποδεκτό ή μη αποδεκτό αρκεί να καταφύγουμε στον περαιτέρω έλεγχο του συσχετισμού μεταξύ διαφόρων ζευγών ερωτήσεων-μεταβλητών. Η σύγκριση αυτή φαίνεται στον **Πίνακα 14** (Μήτρα ενδοσυσχέτισης - Inter-Item Correlation Matrix) παρουσιάζοντας ικανοποιητικά αποτελέσματα ως προς τη συσχέτιση των διαφόρων ζευγών [91].

Πίνακας 12 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Τροποποιημένης SAELS#		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,883	,885	7

Πίνακας 13 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Τροποποιημένης SAELS#

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SAELS1	28,80	42,242	,500	,409	,886
SAELS3	29,02	39,777	,709	,622	,862
SAELS7	29,13	37,710	,715	,663	,860
SAELS8	28,98	40,565	,694	,613	,865
SAELS9	28,95	38,149	,700	,586	,862
SAELS10	28,85	38,048	,745	,635	,857
SAELS11	28,83	37,536	,659	,521	,869

Πίνακας 14: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης)

	SAELS1	SAELS3	SAELS7	SAELS8	SAELS9	SAELS10	SAELS11
SAELS1	1,000	,390	,289	,619	,326	,446	,378
SAELS3	,390	1,000	,723	,530	,545	,644	,447
SAELS7	,289	,723	1,000	,460	,691	,565	,561
SAELS8	,619	,530	,460	1,000	,510	,679	,448
SAELS9	,326	,545	,691	,510	1,000	,513	,627
SAELS10	,446	,644	,565	,679	,513	1,000	,593
SAELS11	,378	,447	,561	,448	,627	,593	1,000

Διενεργήθηκαν οι έλεγχοι αξιοπιστίας ανά υποκλίμακα AELS. Τα αποτελέσματα για την υποκλίμακα Sensing (AELS) φαίνονται στους **Πίνακες 15-17**.

Πίνακας 15 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Sensing (AELS)#

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,887	,888	4

Πίνακας 16: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης)#

	AELS1	AELS2	AELS4	AELS5
AELS1	1,000	,645	,632	,574
AELS2	,645	1,000	,685	,631
AELS4	,632	,685	1,000	,822
AELS5	,574	,631	,822	1,000

Πίνακας 17 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Sensing (AELS)#					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
AELS1	14,11	14,907	,686	,486	,882
AELS2	13,79	15,218	,739	,552	,860
AELS4	13,50	14,475	,825	,734	,827
AELS5	13,62	14,844	,767	,686	,849

Τα αποτελέσματα για την υποκλίμακα Processing (AELS) φαίνονται στους **Πίνακες 18-19**.

Πίνακας 18 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Processing (AELS)#		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,737	,738	3

Πίνακας 19 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Processing (AELS)#					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
AELS3	9,91	6,002	,640	,409	,558
AELS6	9,86	6,465	,528	,304	,691
AELS11	9,51	6,475	,521	,293	,699

Τα αποτελέσματα για την υποκλίμακα Responding (AELS) φαίνονται στους **Πίνακες 20-22**.

Πίνακας 20 - Στατιστικά Αξιοπιστίας Responding (AELS)#		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,886	,886	4

Πίνακας 21 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων Responding (AELS)#					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
AELS7	14,85	13,301	,748	,578	,854
AELS8	15,11	12,604	,790	,640	,838
AELS9	15,28	13,598	,739	,565	,858
AELS10	15,15	13,139	,728	,534	,862

Πίνακας 22: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης)#				
	AELS7	AELS8	AELS9	AELS10
AELS7	1,840	1,368	1,083	1,248
AELS8	1,368	2,000	1,326	1,273
AELS9	1,083	1,326	1,745	1,189
AELS10	1,248	1,273	1,189	1,979

Παρατηρώντας τα αποτελέσματα των προηγούμενων αναλύσεων βγαίνει το συμπέρασμα ότι η ερώτηση 3 είχε μικρότερο σκορ από 0,6 και γενικότερα πολύ χαμηλό σκορ (στην υποκλίμακά της - Processing). Επομένως, η ερώτηση αυτή εξαιρέθηκε από τον εκ νέου έλεγχο αξιοπιστίας. Ακολούθως, ο νέος έλεγχος αξιοπιστίας διεξήχθη για τις ερωτήσεις – items: 1,2,4,5,6,7,8,9,10,11. Τα αποτελέσματα ήταν ενθαρρυντικά (**Πίνακες 23 – 25**) αφού η εξαίρεση της ερώτησης 3 δεν μείωσε αισθητά το δείκτη αξιοπιστίας (ελάττωση κατά 0,009). Επομένως η εξαίρεση της ερώτησης 3 αποτελεί μία ισχυρή ένδειξη για επαναπροσδιορισμό ή τελικό αποκλεισμό της από το ερωτηματολόγιο AELS.

Πίνακας 23 - Στατιστικά Αξιοπιστίας AELS (άνευ AELS3)#		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,922	,922	10

Πίνακας 24 - Συνολικά Στατιστικά των Στοιχείων AELS (άνευ AELS3)#					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
AELS1	44,15	98,573	,614	,492	,919
AELS2	43,83	96,627	,754	,668	,911
AELS4	43,54	96,615	,753	,755	,911
AELS5	43,66	97,358	,714	,701	,913
AELS6	43,60	98,000	,675	,553	,915
AELS7	43,10	98,212	,734	,628	,912
AELS8	43,36	98,172	,700	,659	,914
AELS9	43,53	100,312	,670	,594	,916
AELS10	43,40	96,747	,760	,716	,911
AELS11	43,25	97,987	,672	,615	,916

Πίνακας 25: Inter-Item Correlation Matrix (Μήτρα ενδοσυσχέτισης - άνευ AELS3)#										
	AELS1	AELS2	AELS4	AELS5	AELS6	AELS7	AELS8	AELS9	AELS10	AELS11
AELS1	1.000	.645	.632	.574	.500	.437	.373	.344	.430	.364
AELS2	.645	1.000	.685	.631	.648	.568	.451	.436	.606	.504
AELS4	.632	.685	1.000	.822	.567	.551	.462	.464	.482	.505
AELS5	.574	.631	.822	1.000	.524	.520	.438	.402	.505	.511
AELS6	.500	.648	.567	.524	1.000	.463	.533	.540	.541	.387
AELS7	.437	.568	.551	.520	.463	1.000	.713	.604	.654	.572
AELS8	.373	.451	.462	.438	.533	.713	1.000	.710	.640	.565
AELS9	.344	.436	.464	.402	.540	.604	.710	1.000	.640	.539
AELS10	.430	.606	.482	.505	.541	.654	.640	.640	1.000	.751
AELS11	.364	.504	.505	.511	.387	.572	.565	.539	.751	1.000

Στο επόμενο στάδιο διεξήχθησαν αναλύσεις συσχετισμών της κλίμακας SCL-90 με εκείνης της ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης (AELS). Στην περίπτωση των μεταβλητών που ακολουθούσαν κανονική κατανομή, πραγματοποιήθηκε ο έλεγχος Pearson R^2 (R squared). Αντίστοιχα για τις μεταβλητές που δεν ακολουθούσαν κανονική κατανομή διεξήχθη η ανάλυση Spearman Rank. Τα αποτελέσματα των συσχετισμών παρουσιάζονται στους ακόλουθους **Πίνακες 26-28**:

Πίνακας 26 - Εύρεση συσχετισμού μεταβλητών με έλεγχο Pearson R squared

		SENSING_SELF	PROESSING_SELF	RESPONDING_SELF	TOTAL_AELS_SELF	SENSING_OTHER	RESPONDING_OTHER	TOTAL_AELS_OTHER
KATATHLIPSI_SCL_90	Pearson Correlation	.187	.191	.168	.200*	.034	.032	-.004
	Sig. (2-tailed)	.063	.057	.095	.046	.737	.752	.969
	Sum of Squares and Cross-products	823.000	585.600	707.600	2116.200	119.800	125.600	-37.600
	Covariance	8.313	5.915	7.147	21.376	1.210	1.269	-.380
	N	100	100	100	100	100	100	100

Πίνακας 27 - Εύρεση συσχετισμού μεταβλητών με έλεγχο Spearman Rank

			SENSIN G_SELF	PROSES SING_SE LF	RESPON DING_S ELF	TOTAL_ AELS_S ELF	SENSIN G_OTHE R	RESPON DING_O THER	TOTAL_ AELS_O THER
Spearman's rho	ANXIETY_ SCL_90	Correlation Coefficient	.173	.153	.183	.198*	.023	.070	.018
		Sig. (2-tailed)	.086	.129	.068	.049	.820	.490	.856
		N	100	100	100	100	100	100	100
	AGRESSION _SCL_90	Correlation Coefficient	.147	.219*	.063	.176	.026	.040	.018
		Sig. (2-tailed)	.144	.029	.533	.080	.801	.691	.862
		N	100	100	100	100	100	100	100

Πίνακας 28 - Περιγραφική Στατιστική (Descriptive Statistics)#

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
SOMATOPOIHSH_SCL_90	100	0	40	8.11	7.462
PSIXANAGASTIKOTHTA_SCL_90	100	0	35	9.53	6.690
DIAPROSOPIKH_EYAISTHISIA_SCL_90	100	0	28	6.57	5.668
KATATHLIPSI_SCL_90	100	0	37	9.80	8.863
ANXIETY_SCL_90	100	0	37	5.87	7.126
AGRESSION_SCL_90	100	0	15	3.92	3.689

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
PHOVIKO_AGXOS_SCL_90	100	0	13	1.91	2.961
PARANOEIDIS_IDEASMOS_SCL_90	100	0	18	5.05	4.215
PSIXOTISMOS_SCL_90	100	0	21	4.60	4.413
Valid N (listwise)	100				

Στη συνέχεια δίνονται οι μέσες τιμές των υποκλιμάκων και δεικτών του SCL-90 για τον Ελληνικό πληθυσμό:

Πίνακας 29 - Περιγραφική Στατιστική (Descriptive Statistics)#

Υποκλίμακες & Δείκτες M.T. (± T.A.)	Σύνολο Ασθενών (n=248)		Σύνολο Υγιών (n=53)		Υγιείς Γυναίκες (n=32)	Υγιείς Άνδρες (n=21)
Σωματοποίηση	15,68	(± 10,41)	7,40	(± 7,06)	7,31 (± 7,59)	7,52 (± 6,35)
Ψυχαναγκαστικότητα	19,21	(± 9,34)	9,49	(± 6,50)	8,87 (± 6,89)	10,43 (± 5,90)
Διαπροσωπική ευαισθησία	14,34	(± 7,92)	8,36	(± 6,24)	8,72 (± 6,44)	7,81 (± 6,04)
Κατάθλιψη	27,26	(± 11,50)	11,34	(± 8,75)	11,66 (± 9,65)	10,86 (± 7,36)
Άγχος	19,09	(± 8,84)	7,32	(± 6,66)	6,87 (± 7,17)	8,00 (± 5,90)
Επιθετικότητα	8,46	(± 6,05)	5,08	(± 5,04)	4,87 (± 5,27)	5,38 (± 4,78)
Φοβικό Άγχος	8,28	(± 6,68)	2,51	(± 3,69)	2,87 (± 4,34)	1,95 (± 2,30)
Παρανοειδής Ιδεασμός	9,05	(± 5,74)	6,13	(± 4,43)	6,34 (± 4,92)	5,81 (± 3,64)
Ψυχωτισμός	12,59	(± 8,12)	6,09	(± 6,83)	6,16 (± 7,48)	5,52 (± 5,61)
ΓΔΣ	1,59	(± 0,68)	0,74	(± 0,56)	0,74 (± 0,61)	0,74 (± 0,49)
ΔΕΘΣ	2,34	(± 0,58)	1,58	(± 0,53)	1,60 (± 0,56)	1,55 (± 0,59)

Η σύγκριση του δείγματος με τα κανονιστικά δεδομένα της κλίμακας SCL-90 δεν εμφανίζει αποκλίσεις και βρίσκεται εντός των τυπικών ορίων. Θετική συσχέτιση εντοπίζεται μεταξύ συναισθημάτων κατάθλιψης και άγχους (weak correlation) με το TOTAL_AELS_SELF καθώς και μεταξύ της επιθετικότητας και της υποκλίμακας διεργασίας (processing της κλίμακας AELS). Επίσης ήταν αναμενόμενο να μην υπάρχουν άλλες συσχετίσεις αφού ο τυπικός πληθυσμός δεν έχει αυξημένες τιμές των υποκλιμάκων SCL-90.

Ακολούθως με τα προηγούμενα διενεργήθηκε έλεγχος κανονικότητας (**Πίνακας 30**) των μεταβλητών «EXETE_ΠΑΙΔΙΑ», «Οικογενειακή_κατάσταση», και «Εκπαιδευτικό_επίπεδο». Βρέθηκε ότι δεν ακολουθούσαν κανονική κατανομή γι' αυτό και πραγματοποιήθηκαν περαιτέρω μη παραμετρικοί έλεγχοι. Τα αποτελέσματα φαίνονται στον **Πίνακα 31**. Διαφαίνεται ότι δεν υπάρχει καμία στατιστικώς σημαντική διαφορά σε σχέση με τα αποτελέσματα του AELS μεταξύ ζευγαριών που έχουν ή δεν έχουν παιδιά.

Πίνακας 30 - Έλεγχος κανονικότητας#					
Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
,405	99	,000	,613	99	,000
,432	99	,000	,629	99	,000
,434	99	,000	,583	99	,000

Πίνακας 31 - Μη παραμετρικοί έλεγχοι								
	SENSING_SELF	PROSESSING_SELF	RESPONDING_SELF	TOTAL_AELS_SELF	SENSING_OTHER	PROSESSING_OTHER	RESPONDING_OTHER	TOTAL_AELS_OTHER
Mann-Whitney U	1107.500	1150.500	1140.500	1133.000	1113.500	1139.000	1096.500	1070.500
Wilcoxon W	3123.500	1853.500	3156.500	3149.000	1816.500	1842.000	1799.500	1773.500
Z	-.416	-.108	-.179	-.232	-.373	-.190	-.494	-.679
Asymp. Sig. (2-tailed)	.678	.914	.858	.816	.709	.849	.621	.497
Grouping Variable: EXETE_ΠΑΙΔΙΑ								

Στον επόμενο **Πίνακα 32** παρουσιάζεται ο λεπτομερής έλεγχος [92] των επιμέρους υποκλιμάκων για ζευγάρια με και άνευ παιδιών. Διαφαίνεται ότι παρόλο που δεν υπάρχει στατιστικώς σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο υποομάδων σε επίπεδο μέσων τιμών, τα ζευγάρια με παιδιά έχουν μεγαλύτερο SAELS απ' ό,τι AELS.

Πίνακας 32 - Mann-Whitney Test#				
EXETE_ΠΑΙΔΙΑ		N	Mean Rank	Sum of Ranks
SENSING_SELF	NAI	63	49.58	3123.50
	OXI	37	52.07	1926.50
	Total	100		
PROESSING_SELF	NAI	63	50.74	3196.50
	OXI	37	50.09	1853.50
	Total	100		

EXETE_ΠΑΙΔΙΑ		N	Mean Rank	Sum of Ranks
RESPONDING_SELF	NAI	63	50.10	3156.50
	OXI	37	51.18	1893.50
	Total	100		
TOTAL_AELS_SELF	NAI	63	49.98	3149.00
	OXI	37	51.38	1901.00
	Total	100		
SENSING_OTHER	NAI	63	51.33	3233.50
	OXI	37	49.09	1816.50
	Total	100		
PROSESSING_OTHER	NAI	63	50.92	3208.00
	OXI	37	49.78	1842.00
	Total	100		
RESPONDING_OTHER	NAI	63	51.60	3250.50
	OXI	37	48.64	1799.50
	Total	100		
TOTAL_AELS_OTHER	NAI	63	52.01	3276.50
	OXI	37	47.93	1773.50
	Total	100		

Ελέγχθηκε το εκπαιδευτικό επίπεδο και δεν ήταν ομοιογενές με ισόποση κατανομή πληθυσμού ώστε η ανάλυσή του να οδηγήσει σε αξιόπιστα αποτελέσματα ως προς την μέτρηση των μέσων τιμών. Αυτό ισχύει και για την οικογενειακή κατάσταση. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε αφορούσε τον έλεγχο μέσα σε γκρουπ μεταβλητών και διεξήχθη με Wilcoxon Signed Ranks Test [93].

Διαφαίνεται ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική διαφορά ως προς τις γραμμοσκιασμένες υποκλίμακες AELS (**Πίνακες 33α και 33β**) με βάση την αξιολόγηση του εαυτού τους και ως προς τους άλλους. Π.χ. Ένα άτομο δέχεται ότι ο σύντροφός του είναι καλύτερος ή χειρότερος μόνο στις 2 γραμμοσκιασμένες υποκλίμακες ενώ στις υπόλοιπες θεωρεί ότι είναι ισάξιοι. Ειδικότερα, ένα άτομο δέχεται ότι ο σύντροφός του είναι καλύτερος μόνο στα ζεύγος υποκλιμάκων SENSING_OTHER και SENSING_SELF με SENSING_OTHER να είναι μεγαλύτερο του SENSING_SELF. Επίσης, στο ζεύγος PROCESSING_OTHER και PROCESSING_SELF δέχεται ότι είναι καλύτερος από το σύντροφό του αφού το PROCESSING_SELF είναι μεγαλύτερο του PROCESSING_OTHER.

Πίνακας 33α - Wilcoxon Signed Ranks Test (Ranks)#				
		N	Mean Rank	Sum of Ranks
SENSING_OTHER - SENSING_SELF	Negative Ranks	39a	33.44	1304.00
	Positive Ranks	46b	51.11	2351.00
	Ties	15c		
	Total	100		
PROESSING_OTHER - PROESSING_SELF	Negative Ranks	50d	42.60	2130.00
	Positive Ranks	32e	39.78	1273.00
	Ties	18f		
	Total	100		
RESPONDING_OTHER - RESPONDING_SELF	Negative Ranks	41g	46.54	1908.00
	Positive Ranks	43h	38.65	1662.00
	Ties	16i		
	Total	100		
TOTAL_AELS_OTHER - TOTAL_AELS_SELF	Negative Ranks	44j	45.90	2019.50
	Positive Ranks	46k	45.12	2075.50
	Ties	10l		
	Total	100		
a. SENSING_OTHER < SENSING_SELF				
b. SENSING_OTHER > SENSING_SELF				
c. SENSING_OTHER = SENSING_SELF				
d. PROESSING_OTHER < PROESSING_SELF				
e. PROESSING_OTHER > PROESSING_SELF				
f. PROESSING_OTHER = PROESSING_SELF				
g. RESPONDING_OTHER < RESPONDING_SELF				
h. RESPONDING_OTHER > RESPONDING_SELF				
i. RESPONDING_OTHER = RESPONDING_SELF				
j. TOTAL_AELS_OTHER < TOTAL_AELS_SELF				
k. TOTAL_AELS_OTHER > TOTAL_AELS_SELF				
l. TOTAL_AELS_OTHER = TOTAL_AELS_SELF				

Πίνακας 33β - Wilcoxon Signed Ranks Test (Statistics)#				
	SENSING_OTHER - SENSING_SELF	PROSESSING_OTHER - PROSESSING_SELF	RESPONDING_OTHER - RESPONDING_SELF	TOTAL_AELS_OTHER - TOTAL_AELS_SELF
Z	-2,303b	-1,992c	-,550c	-,113b
Asymp. Sig. (2-tailed)	,021	,046	,582	,910
a. Wilcoxon Signed Ranks Test				
b. Based on negative ranks.				
c. Based on positive ranks.				

Στη συνέχεια γίνεται έλεγχος των υποκλιμάκων και του συνολικού σκορ της κλίμακας ως προς το φύλο. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι βασισμένη στο Mann-Whitney Test (Πίνακες 34 και 35). Στατιστικώς σημαντικές διαφορές βρέθηκαν μεταξύ των 3 υποκλιμάκων και του συνολικού σκορ της κλίμακας AELS, μεταξύ ανδρών και γυναικών, με τις γυναίκες να υπερτερούν των ανδρών. Αντιθέτως, δεν εντοπίστηκε κάποια διαφορά ως προς το SAEELS.

Πίνακας 34: Mann-Whitney Test - Ranks#				
Φύλο		N	Mean Rank	Sum of Ranks
SENSING_SELF	ΑΝΔΡΑΣ	50	45.13	2256.50
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	55.87	2793.50
	Total	100		
PROSESSING_SELF	ΑΝΔΡΑΣ	50	42.25	2112.50
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	58.75	2937.50
	Total	100		
RESPONDING_SELF	ΑΝΔΡΑΣ	50	40.58	2029.00
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	60.42	3021.00
	Total	100		
TOTAL_AELS_SELF	ΑΝΔΡΑΣ	50	41.71	2085.50
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	59.29	2964.50
	Total	100		
SENSING_OTHER	ΑΝΔΡΑΣ	50	48.81	2440.50
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	52.19	2609.50
	Total	100		
PROSESSING_OTHER	ΑΝΔΡΑΣ	50	48.11	2405.50

		N	Mean Rank	Sum of Ranks
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	52.89	2644.50
	Total	100		
RESPONDING_OTHER	ΑΝΔΡΑΣ	50	49.58	2479.00
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	51.42	2571.00
	Total	100		
TOTAL_AELS_OTHER	ΑΝΔΡΑΣ	50	48.54	2427.00
	ΓΥΝΑΙΚΑ	50	52.46	2623.00
	Total	100		

Πίνακας 35: Στατιστική Mann-Whitney#

	SENSIN G_SELF	PROSESSIN G_SELF	RESPOND ING_SELF	TOTAL AELS_S ELF	SENSING_ OTHER	PROSESSIN G_OTHER	RESPONDIN G_OTHER	TOTAL_A ELS_OTH ER
Mann- Whitney U	981.500	837.500	754.000	810.500	1165.500	1130.500	1204.000	1152.000
Wilcoxon W	2256.500	2112.500	2029.000	2085.50 0	2440.500	2405.500	2479.000	2427.000
Z	-1.857	-2.856	-3.428	-3.032	-.585	-.829	-.318	-.676
Asymp. Sig. (2- tailed)	.063	.004	.001	.002	.559	.407	.750	.499

Εν συνεχεία έπρεπε να βρεθούν οι συσχετισμοί ονομαστικών μεταβλητών με κατηγορικών (AELS – SAEELS) [94]. Παρακάτω φαίνονται τα αποτελέσματα της μεθόδου ελέγχου που χρησιμοποιήθηκε (Πίνακας 36 – 56).

Πίνακας 36 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Φύλο * RESPONDING_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	35,897a	19	,011
Likelihood Ratio	44,987	19	,001
Linear-by-Linear Association	9,503	1	,002
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 37 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * SENSING_SELF)#			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	121,461a	66	,000
Likelihood Ratio	34,568	66	1,000
Linear-by-Linear Association	4,294	1	,038
N of Valid Cases	99		

Πίνακας 38 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * PROSESSING_SELF)#			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	119,119a	45	,000
Likelihood Ratio	30,718	45	,948
Linear-by-Linear Association	3,422	1	,064
N of Valid Cases	99		

Πίνακας 39 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * RESPONDING_SELF)#			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	144,643a	57	,000
Likelihood Ratio	48,402	57	,784
Linear-by-Linear Association	11,374	1	,001
N of Valid Cases	99		

Πίνακας 40 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εκπαιδευτικό_επίπεδο * TOTAL_AELS_SELF)#			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	155,811a	123	,024
Likelihood Ratio	58,875	123	1,000
Linear-by-Linear Association	7,492	1	,006
N of Valid Cases	99		

Πίνακας 41 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Τόπος_καταγωγής * RESPONDING_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	54,405a	38	,041
Likelihood Ratio	59,720	38	,014
Linear-by-Linear Association	5,183	1	,023
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 42 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Τόπος_καταγωγής * TOTAL_AELS_OTHER)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	99,844a	76	,035
Likelihood Ratio	106,273	76	,012
Linear-by-Linear Association	,139	1	,709
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 43 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Σειρά_γέννησής_σας * RESPONDING_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	125,261a	95	,020
Likelihood Ratio	70,151	95	,974
Linear-by-Linear Association	,920	1	,337
N of Valid Cases	89		

Πίνακας 44 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Εχετε_καλές_σχέσεις_με_αδέρφια * RESPONDING_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	54,177a	38	,043
Likelihood Ratio	24,643	38	,954
Linear-by-Linear Association	2,925	1	,087
N of Valid Cases	91		

Πίνακας 45 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Έχετε καλές σχέσεις με αδέρφια * TOTAL_AELS_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	123,538a	82	,002
Likelihood Ratio	36,467	82	1,000
Linear-by-Linear Association	2,293	1	,130
N of Valid Cases	91		

Πίνακας 46 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Έχετε καλές σχέσεις με αδέρφια * RESPONDING_OTHER)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	79,707a	38	,000
Likelihood Ratio	29,196	38	,847
Linear-by-Linear Association	1,620	1	,203
N of Valid Cases	91		

Πίνακας 47 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Έχετε καλές σχέσεις με αδέρφια * TOTAL_AELS_OTHER)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	101,523a	76	,027
Likelihood Ratio	33,466	76	1,000
Linear-by-Linear Association	1,729	1	,189
N of Valid Cases	91		

Πίνακας 48 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε καλές σχέσεις με γονείς * PROESSING_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	46,286a	30	,029
Likelihood Ratio	15,786	30	,984
Linear-by-Linear Association	2,757	1	,097
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 49 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε καλές σχέσεις με γονείς * TOTAL_AELS_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	116,649a	84	,011
Likelihood Ratio	20,357	84	1,000
Linear-by-Linear Association	2,541	1	,111
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 50 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε καλές σχέσεις με γονείς * RESPONDING_OTHER)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	108,711a	38	,000
Likelihood Ratio	17,987	38	,998
Linear-by-Linear Association	,979	1	,322
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 51 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Είχατε καλές σχέσεις με γονείς * TOTAL_AELS_OTHER)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	131,959a	76	,000
Likelihood Ratio	23,129	76	1,000
Linear-by-Linear Association	1,261	1	,261
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 52 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Σε ποιον μοιάζετε φυσιολογικά * RESPONDING_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	90,667a	57	,003
Likelihood Ratio	53,048	57	,624
Linear-by-Linear Association	,008	1	,930
N of Valid Cases	95		

Πίνακας 53 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Σε ποιον μοιάζετε φυσιολογικά * TOTAL_AELS_SELF)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	185,755a	126	,000
Likelihood Ratio	108,513	126	,867
Linear-by-Linear Association	,128	1	,721
N of Valid Cases	95		

Πίνακας 54 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Αδυναμία σε μέλη της οικογένειας * RESPONDING_OTHER)#

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	454,589a	361	,001
Likelihood Ratio	204,329	361	1,000
Linear-by-Linear Association	,004	1	,949
N of Valid Cases	90		

Πίνακας 55 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Επιθυμείτε_επισκέψεις * SENSING_SELF)#			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	35,917a	22	,031
Likelihood Ratio	43,351	22	,004
Linear-by-Linear Association	2,659	1	,103
N of Valid Cases	100		

Πίνακας 56 - Μήτρα Διασταυρώσεων (Επιθυμείτε_επισκέψεις * PROSESSING_OTHER)#			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	30,676a	16	,015
Likelihood Ratio	34,260	16	,005
Linear-by-Linear Association	1,878	1	,171
N of Valid Cases	100		

Σε αυτό το στάδιο ανάλυσης εξετάζουμε μόνο τους παράγοντες που επέδειξαν στατιστική σημαντικότητα στο στάδιο ελέγχου Διασταυρώσεων (προηγούμενη ανάλυση για την εύρεση συσχετισμών ονομαστικών μεταβλητών με κατηγορικών AELS - SAELS) χρησιμοποιώντας πλέον την Πολυωνμική Λογιστική Παλινδρόμηση (Multinomial logistic regression) [95]. Παράγοντες επηρεασμού θεωρήθηκαν οι παρακάτω (λόγω ελέγχου Διασταυρώσεων):

- I. Φύλο
- II. Εκπαιδευτικό_επίπεδο
- III. Τόπος_καταγωγής
- IV. Σειρά_γέννησής_σας
- V. Εχετε_καλές_σχέσεις_με_αδέλφια
- VI. Είχατε_καλές_σχέσεις_με_γονείς
- VII. Σε_ποιον_μοιάζετε_φυσιογνωμικά
- VIII. Αδυναμία_σε_μέλη_της_οικογένειας
- IX. Επιθυμείτε_επισκέψεις

I. Εξαρτημένη μεταβλητή = SENSING_SELF

Διαφαίνεται ότι κανένας παράγοντες δεν έχει βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής:

Πίνακας 57 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	197,857a	,000	0	.
V4	219,262b	21,405	22	,496
V7	233,581b	35,724	66	,999
V6	233,814b	35,957	44	,801
V14	242,793b	44,936	110	1,000
V15	207,780b	9,923	44	1,000
V18	205,407b	7,550	22	,998
V19	232,338b	34,481	66	1,000
V21	281,134b	83,276	396	1,000
V26	210,248b	12,391	22	,949
Δεν υπάρχει καμία ουσιαστική συνεισφορά.				

II. Εξαρτημένη μεταβλητή = PROCESSING_SELF

Διαφαίνεται ότι οι παράγοντες που έχουν βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής είναι γραμμοσκιασμένοι.

Πίνακας 58 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	185,462a	,000	0	.
V4	201,591b	16,129	15	,374
V7	254,124b	68,662	45	,013
V6	205,016b	19,554	30	,928
V14	242,483b	57,022	75	,939
V15	196,243b	10,781	30	1,000
V18	189,630b	4,169	15	,997
V19	213,895b	28,433	45	,974
V21	256,614b	71,153	270	1,000
V26	186,379b	,917	15	1,000
V7 = Εκπαιδευτικό_επίπεδο				

III. Εξαρτημένη μεταβλητή = RESPONDING_SELF

Διαφαίνεται ότι οι παράγοντες που έχουν βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής είναι γραμμοσκιασμένοι.

Πίνακας 59 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	138,027a	,000	0	.
V4	151,223b	13,196	19	,828
V7	202,874b	64,847	57	,222
V6	168,967b	30,941	38	,785
V14	168,312b	30,285	95	1,000
V15	198,854b	60,828	38	,011
V18	140,213b	2,186	19	1,000
V19	185,263b	47,236	57	,818
V21	281,724b	143,697	342	1,000
V26	151,452b	13,425	19	,816
V15 = Εχετε_καλές_σχέσεις_με_αδέλφια				

IV. Εξαρτημένη μεταβλητή = TOTAL_AELS_SELF

Διαφαίνεται ότι κανένας παράγοντες δεν έχει βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής:

Πίνακας 60 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	325,525a	,000	0	.
V4	355,005b	29,479	38	,837
V7	394,947b	69,421	114	1,000
V6	383,860b	58,335	76	,934
V14	369,613b	44,087	190	1,000
V15	305,272b	.	76	.
V18	319,607b	.	38	.
V19	370,719b	45,193	114	1,000
V21	359,719b	34,194	684	1,000
V26	336,352b	10,826	38	1,000

V. Εξαρτημένη μεταβλητή = SENSING_OTHER

Διαφαίνεται ότι κανένας παράγοντες δεν έχει βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής:

Πίνακας 61 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	279,568a	,000	0	.
V4	301,727b	22,160	18	,225
V7	317,960b	38,393	54	,946
V6	308,283b	28,715	36	,801
V14	300,973b	21,406	90	1,000
V15	285,026b	5,459	36	1,000
V18	281,774b	2,206	18	1,000
V19	311,396b	31,829	54	,993
V21	344,542b	64,975	324	1,000
V26	289,833b	10,265	18	,923

VI. Εξαρτημένη μεταβλητή = PROCESSING_OTHER

Διαφαίνεται ότι κανένας παράγοντες δεν έχει βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής:

Πίνακας 62 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	326,600a	,000	0	.
V4	347,812b	21,212	16	,171
V7	387,295b	60,695	48	,103
V6	359,542b	32,942	32	,421
V14	361,042b	34,442	80	1,000
V15	334,489b	7,888	32	1,000
V18	331,451b	4,851	16	,996
V19	347,085b	20,485	48	1,000
V21	341,400b	14,800	288	1,000
V26	352,220b	25,620	16	,060

VII. Εξαρτημένη μεταβλητή = RESPONDING_OTHER

Διαφαίνεται ότι κανένας παράγοντες δεν έχει βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής:

Πίνακας 63 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	248,967a	,000	0	.
V4	271,077b	22,110	18	,227
V7	309,576b	60,610	54	,250
V6	288,267b	39,301	36	,324
V14	289,752b	40,785	90	1,000
V15	295,038b	46,071	36	,121
V18	252,414b	3,447	18	1,000
V19	269,843b	20,876	54	1,000
V21	331,911b	82,944	324	1,000
V26	252,216b	3,249	18	1,000

VIII. Εξαρτημένη μεταβλητή = TOTAL_AELS_OTHER

Διαφαίνεται ότι κανένας παράγοντες δεν έχει βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της εξαρτημένης μεταβλητής:

Πίνακας 64 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	215,632a	,000	0	.
V4	262,722b	47,090	34	,067
V7	282,911b	67,279	102	,997
V6	272,450b	56,818	68	,831
V14	278,522b	62,890	170	1,000
V15	216,330b	,698	68	1,000
V18	225,290b	9,658	34	1,000
V19	254,794b	39,162	102	1,000
V21	276,570b	60,938	612	1,000
V26	225,074b	9,442	34	1,000

Η μέθοδος Πολυωνμικής Λογιστικής Παλινδρόμησης χρησιμοποιήθηκε για να εξεταστούν όλοι οι παράγοντες συνολικά ως προς τη συνεισφορά τους σε μία εξαρτημένη μεταβλητή κάθε φορά. Οι εξαρτημένες μεταβλητές φαίνονται παρακάτω:

- SENSING_SELF
- PROCESSING_SELF
- RESPONDING_SELF
- TOTAL_AELS_SELF
- SENSING_OTHER
- PROCESSING_OTHER
- RESPONDING_OTHER
- TOTAL_AELS_OTHER

Στις περισσότερες περιπτώσεις όλοι οι παράγοντες εμφανίζεται να συνεισφέρουν στον ίδιο βαθμό εκτός από τις παρακάτω περιπτώσεις:

- Το **Εκπαιδευτικό_επίπεδο** επιδεικνύει βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της **PROCESSING_SELF**
- Οι **καλές σχέσεις με αδέρφια** επιδεικνύουν βαρύνουσα σημασία (συνεισφορά) ως προς τη διαμόρφωση της τελικής τιμής της **RESPONDING_SELF**

Η προηγούμενη ανάλυση διεξήχθη εκ νέου (**Πίνακας 65**) με εξαρτημένη μεταβλητή την **ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ** η οποία μελετήθηκε στην παρούσα έρευνα με έμμεσο τρόπο μέσω της τεχνικής της ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης (AELS). Η μεταβλητή της **ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗΣ** (που εκφράζει την ύπαρξη ή μη της ενσυναίσθησης) προκύπτει από τη μελέτη δύο μεταβλητών που είναι οι **TOTAL_AELS_SELF** και **TOTAL_AELS_OTHER**. Όταν η **TOTAL_AELS_SELF** του ενός αποκλίνει έως 10 μονάδες από την **TOTAL_AELS_OTHER** του άλλου, τότε θεωρήθηκε στην παρούσα έρευνα ότι υπήρχε «καλή» ενσυναίσθηση. Π.χ. αν ένα άτομο αυτοαξιολογείται με τον ίδιο τρόπο που τον αξιολογεί ο/η σύντροφός του τότε θεωρείται ότι όντως επιδεικνύει ενσυναίσθηση. Σε αντίθετη περίπτωση θεωρήθηκε ότι δεν υφίσταται ενσυναίσθηση.

Πίνακας 65 - Έλεγχος λόγου πιθανοφάνειας (Likelihood Ratio Tests)#				
Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	59,843a	,000	0	.
V4	60,145	,303	1	,582
V7	65,213	5,370	3	,147
V6	61,057	1,214	2	,545

Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests	Likelihood Ratio Tests	
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
V15	63,616	3,774	2	,152
V18	59,843	,000	1	,995
V19	63,773	3,930	3	,269
V21	89,687	29,844	18	,039
V26	61,651	1,808	1	,179

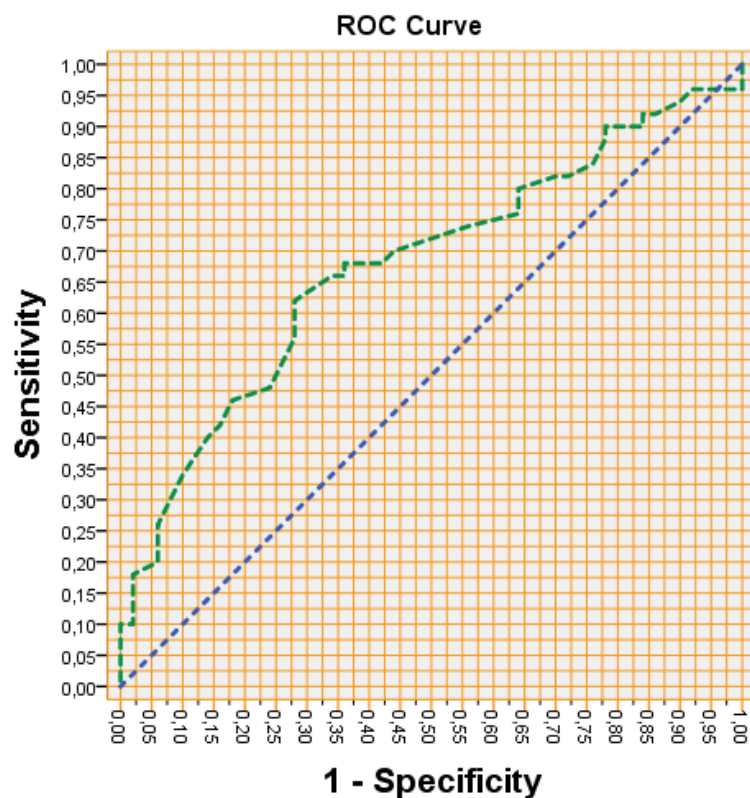
Βρέθηκε ότι η ερώτηση V21, δηλαδή η αδυναμία σε μέλη της οικογενείας παίζει τον σημαντικότερο ρόλο ως προς τη διαμόρφωση της **ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗΣ** που διακρίνεται σε **ΚΑΛΗ** ή **ΚΑΚΗ**.

Στο τελικό στάδιο αξιολόγησης της κλίμακας AELS διεξήχθη ανάλυση ROC (Receiver Operating Characteristic). Η State variable (η μεταβλητή της κατάστασης) ήταν ορισμένη στο **ΦΥΛΟ**, δηλαδή άντρας ή γυναίκα με τιμή κατάστασης μεταβλητής το **ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΦΥΛΟ**. Η ανάλυση διεξήχθη για όλες τις υποκλίμακες AELS καθώς και για το total AELS & SAELS. Υπάρχει ένδειξη ότι το **processing_self**, **responding_self** καθώς και το **total_AELS** επιδείκνυε υψηλότερες τιμές για την περίπτωση του γυναικείου φύλου. Ειδικότερα βρέθηκαν τα cut-off points (σημεία αποκοπής) όπου για τιμές μεγαλύτερες ή ίσες αυτών είναι πιθανότερο οι τιμές αυτές να ανήκουν στον γυναικείο πληθυσμό. Στη συνέχεια παρατίθενται η γραφική παράσταση (**Σχήμα 10.1** - ROC ανάλυση) καθώς και το μέγεθος Area Under Curve (**Πίνακας 66**).

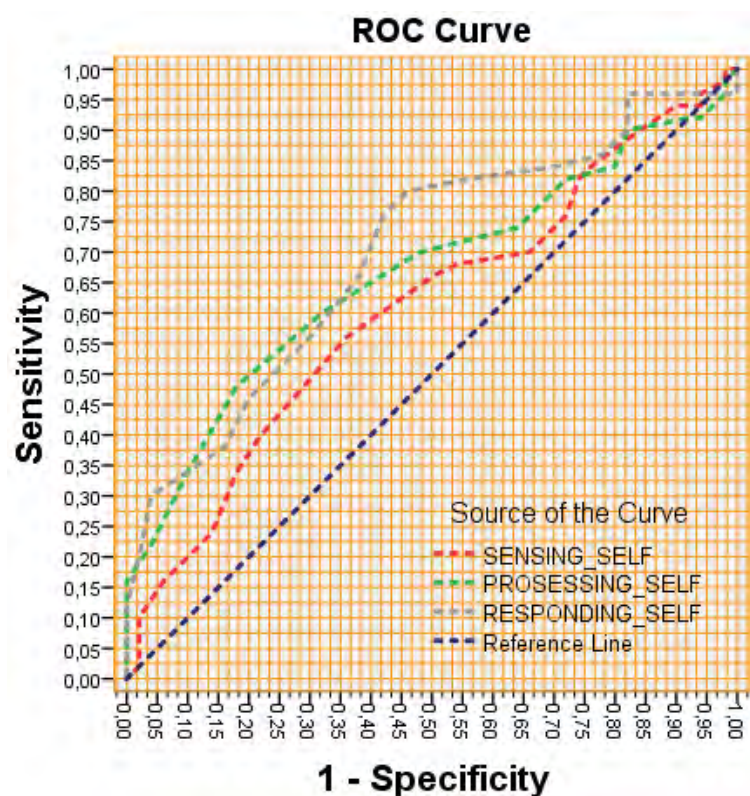
Το σημείο αποκοπής για το **AELS_TOTAL** βρέθηκε ίσο με 56.50, που σημαίνει ότι είναι αρκετά πιθανό όταν το **AELS_TOTAL** \geq 56.50 να ανήκει σε γυναίκα. Ειδικότερα σε αυτή την τιμή υπάρχει 62% πιθανότητα το φύλο να ανιχνευθεί σωστά ως γυναικείο, ενώ υπάρχει 28% πιθανότητα αντρικά σκορ να ανιχνευθούν εσφαλμένα ως γυναικεία σκορ, δηλαδή έχουμε false positives.

Στο **Σχήμα 10.2** παρουσιάζονται οι ROC καμπύλες των **SENSING_SELF**, **RESPONDING_SELF** και **PROCESSING_SELF** καθώς και στον **Πίνακα 67** το Εμβαδόν Περιοχής κάτω από την κάθε ROC (Area Under the Curve).

Πίνακας 66 - Εμβαδόν Περιοχής κάτω από ROC (Area Under the Curve)#				
Test Result Variable(s): TOTAL_AELS_SELF				
Area	Std. Error	Asymptotic Sig.b	Asymptotic 95% Confidence Interval	
			Lower Bound	Upper Bound
,676	,054	,002	,570	,782

Σχήμα 10.1: Καμπύλη ROC του TOTAL_AELS

Σχήμα 10.2: Καμπύλη ROC των υποκλιμάκων AELS

Πίνακας 67 - Εμβαδόν Περιοχής κάτω από ROC (Area Under the Curve)#

Test Result Variable(s)	Area	Std. Error	Asymptotic Sig.b	Asymptotic 95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
SENSING_SELF	.607	.057	.064	.496	.718
PROSESSING_SELF	.665	.055	.004	.557	.773
RESPONDING_SELF	.698	.053	.001	.595	.801

Το σημείο αποκοπής για το **SENSING_SELF** βρέθηκε ίσο με 19.50, που σημαίνει ότι είναι αρκετά πιθανό όταν το **SENSING_SELF** ≥ 19.50 να ανήκει σε γυναίκα. Ειδικότερα σε αυτή την τιμή υπάρχει 56% πιθανότητα το φύλο να ανιχνευθεί σωστά ως γυναικείο, ενώ υπάρχει 36% πιθανότητα αντρικά σκορ να ανιχνευθούν εσφαλμένα ως γυναικεία σκορ, δηλαδή έχουμε false positives.

Το σημείο αποκοπής για το **PROCESSING_SELF** βρέθηκε ίσο με 16.50, που σημαίνει ότι είναι αρκετά πιθανό όταν το **PROCESSING_SELF** ≥ 16.50 να ανήκει σε γυναίκα. Ειδικότερα σε αυτή την τιμή υπάρχει 48% πιθανότητα το φύλο να ανιχνευθεί σωστά ως γυναικείο, ενώ υπάρχει 18% πιθανότητα αντρικά σκορ να ανιχνευθούν εσφαλμένα ως γυναικεία σκορ, δηλαδή έχουμε false positives.

Το σημείο αποκοπής για το **RESPONDING_SELF** βρέθηκε ίσο με 19.50, που σημαίνει ότι είναι αρκετά πιθανό όταν το **RESPONDING_SELF** ≥ 19.50 να ανήκει σε γυναίκα. Ειδικότερα σε αυτή την τιμή υπάρχει 76% πιθανότητα το φύλο να ανιχνευθεί σωστά ως γυναικείο, ενώ υπάρχει 42% πιθανότητα αντρικά σκορ να ανιχνευθούν εσφαλμένα ως γυναικεία σκορ, δηλαδή έχουμε false positives.

Όλα τα προηγούμενα αποτελούν μία πρώτη ένδειξη ότι μία γυναίκα κάνει σε μεγαλύτερο βαθμό ενεργητική ακρόαση (επιβεβαίωση και μέσω του υψηλότερου total AELS σκορ) σε σύγκριση με έναν άντρα. Η προηγούμενη υπόθεση επιβεβαιώνεται και μέσω των **Πινάκων 32 και 34**. Στον **Πίνακα 32**, παρατηρήθηκε ότι όσοι έχουν παιδιά έχουν μικρότερο μέσο όρο στο **TOTAL_AELS** (49,98) από εκείνους που δεν έχουν παιδιά (51,38). Το αντίθετο ισχύει για το μέσο όρο του **TOTAL_SAEELS** όπου εκείνοι που έχουν παιδιά εμφανίζουν σκορ ίσο με 52,01 ενώ εκείνοι χωρίς παιδιά επιδεικνύουν σκορ ίσο με 47,93. Αξίζει να σημειωθεί ότι στον **Πίνακα 34** φαίνεται ότι οι γυναίκες επιδεικνύουν υψηλότερα σκορ σε σύγκριση με τους άντρες στο TOTAL AELS με μέσο όρο 59,29 ενώ για τους άντρες το σκορ είναι ίσο με 41,71.

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Επιστημονική Συμβολή, Ερμηνεία και Συμπεράσματα

Η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι ο υψηλός δείκτης του συντελεστή Cronbach για τη συνολική κλίμακα του AEELS, για τη συνολική κλίμακα του SAELS καθώς και για κάθε υποκλίμακά τους συνηγορούν υπέρ της αξιοπιστίας του συγκεκριμένου εργαλείου. Ωστόσο, μένει να επιβεβαιωθεί η ύπαρξη υψηλής εσωτερικής συνοχής (που βρέθηκε στο στάδιο της πρώιμης στάθμισης) σε επόμενο στάδιο (test-retest), ώστε εν συνεχεία να ολοκληρωθεί η διαδικασία στάθμισης του εργαλείου με τη χρήση μεγαλύτερου αριθμού δείγματος.

Ένα άλλο εύρημα υπήρξε ότι τα επίπεδα ψυχοπαθολογίας του δείγματος της έρευνας αυτής κυμάνθηκαν εντός της φυσιολογικής νόρμας που έχει βρεθεί για τον ελληνικό πληθυσμό. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα του δείγματος της έρευνας συνθέτουν ένα πληθυσμό τυπικής ανάπτυξης. Η σύγκριση των αποτελεσμάτων της SCL-90 με την κλίμακα AEELS και την κλίμακα SAELS δεν βρήκε συσχετισμούς. Στο μη υγιή πληθυσμό υπάρχουν υποκλίμακες της SCL-90, που όταν αξιολογηθούν σε σχέση με την ενσυναίσθηση εμφανίζουν θετική ή αρνητική συσχέτιση αντίστοιχα [65,71-72]. Ωστόσο, βρέθηκε θετική συσχέτιση μεταξύ συναισθημάτων κατάθλιψης (τάση) και AEELS-TOTAL καθώς και άγχους (τάση) στον υγιή πληθυσμό του δείγματος της έρευνας αυτής με τις τιμές του AEELS-TOTAL. Οι προαναφερθέντες συσχετίσεις εντοπίζονται πολύ κοντά στο ανώτερο όριο της νόρμας για τον υγιή πληθυσμό ως προς την ψυχοπαθολογία. Το άγχος και η κατάθλιψη ως νευρωτικά στοιχεία προσωπικότητας θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν τη θετική αυτή συσχέτιση. Ενδεχομένως, τα νευρωτικά άτομα να εκδηλώνουν ενσυναίσθηση μέσω της ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης, με σκοπό να επιτύχουν αποτελεσματική επικοινωνία με τους άλλους και με απώτερο στόχο να εισπράξουν αποδοχή και φροντίδα. Επιπροσθέτως, ανάλογη συσχέτιση εντοπίστηκε μεταξύ της υποκλίμακας επιθετικότητας της SCL-90 και της AEELS-PROCESSING. Σύμφωνα με έρευνες [69], η επιθετικότητα συσχετίζεται αρνητικά με την ενσυναίσθηση, επομένως στο δείγμα μας η επιθετικότητα που τείνει να αγγίζει τις ανώτερες φυσιολογικές τιμές οφείλεται πιθανότατα σε χαρακτηριστικό προσωπικότητας και όχι σε ψυχοπαθολογικό χαρακτηριστικό. Επομένως, οι τάσεις σε επίπεδο ψυχοπαθολογίας που εμφανίζει το υγιές δείγμα της έρευνας είναι αναμενόμενες. Η χορήγηση της κλίμακας AEELS, αφού ολοκληρωθεί η στάθμισή της στον ελληνικό πληθυσμό, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την ανίχνευση ύπαρξης ή όχι ενσυναίσθησης σε ψυχοπαθολογικό πληθυσμό.

Βρέθηκε ακόμη ότι τα ζευγάρια που έχουν παιδιά έχουν το ίδιο σκορ στο AELS-TOTAL με εκείνα τα ζευγάρια που δεν έχουν παιδιά. Επίσης, οι γονείς επιδεικνύουν μεγαλύτερο σκορ στο SAELS-TOTAL από ότι στο AELS-TOTAL. Η διαφοροποίηση αυτή θα μπορούσε να αποτελεί ένδειξη ότι τα ζευγάρια με παιδιά εκτός του ότι χρησιμοποιούν ενεργητική ακρόαση, δέχονται και από το σύντροφο ενεργητική ακρόαση, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ των συντρόφων και να αντλείται ικανοποίηση από τη σχέση, με ευεργετικά αποτελέσματα στην ψυχοσωματική υγεία όλων των μελών της οικογενείας. Όσον αφορά τα ζευγάρια που πρόκειται να γίνουν γονείς για πρώτη φορά έχει φανεί ότι η εκπαίδευση στην τεχνική της ενεργητικής ακρόασης αυξάνει το επίπεδο ενσυναίσθησης μέσα στη σχέση και προλαμβάνει ή θεραπεύει επικοινωνιακές δυσκολίες [73, 76, 78, 83].

Η επεξεργασία των δεδομένων έδειξε επίσης ότι, σε επίπεδο σχέσης, ανεξαρτήτως φύλου, ο ένας σύντροφος σκοράρει υψηλά στο AELS-PROCESSING δηλαδή θεωρεί ότι ο ίδιος είναι καλύτερος ακροατής από το σύντροφό του σε αυτή την υποκλίμακα, ενώ αναγνωρίζει ότι ο σύντροφός του είναι καλύτερος ακροατής μόνο στην υποκλίμακα AELS-SENSING. Ερμηνεία αυτού του αποτελέσματος, θα μπορούσε να είναι ότι η ενσυναίσθηση δε βιώνεται με τον ίδιο τρόπο και από τα δύο μέλη. Ο καθένας θεωρεί για τον εαυτό του ότι υπερτερεί στο επόμενο και πιο εξελιγμένο στάδιο ενεργητικής ακρόασης (AELS-PROCESSING) από ότι ο άλλος. Αυτό υποδεικνύει ενδεχόμενα παράπονα μέσα στη σχέση ή ακόμα και εγωιστικά κίνητρα που οδηγούν τον καθένα ξεχωριστά να θεωρεί ότι υπερέχει έναντι του συντρόφου.

Επίσης, έγινε συσχετισμός των δημογραφικών στοιχείων του δείγματος με τα AELS-TOTAL και SAELS-TOTAL καθώς και τις υποκλίμακές τους και βρέθηκε ότι υπάρχει συσχέτιση μόνο ως προς τους ακόλουθους παράγοντες, φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο, τόπο καταγωγής, σειρά γέννησης, καλές σχέσεις με αδέρφια, καλές σχέσεις με γονείς, φυσιογνωμική ομοιότητα με μέλη της οικογενείας, αδυναμία σε μέλη της οικογενείας και επιθυμία λήψης επισκέψεων.

Από τους προαναφερθέντες παράγοντες, εκείνοι που επηρεάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό την ενεργητική ενσυναίσθητική ακρόαση είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο που συνεισφέρει σημαντικά στη διαμόρφωση του Processing-AELS και οι καλές σχέσεις με τα αδέρφια που επιδεικνύουν βαρύνουσα σημασία στη διαμόρφωση του Responding-AELS. Το στάδιο του Processing-AELS, αντιπροσωπεύει μια καθαρά γνωστική διεργασία, σύμφωνα με το Bodie [81] και είναι αναμενόμενο να συνδέεται με την ύπαρξη υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Όσον αφορά το εύρημα ότι η αδυναμία σε μέλη της οικογενείας παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ενσυναίσθησης, επιβεβαιώνεται από έρευνες σύμφωνα με τις οποίες ένα άτομο είναι περισσότερο ενσυναίσθητικό προς άλλα άτομα με τα οποία έχει καλές σχέσεις. Εάν οι σχέσεις δεν είναι αρμονικές, αυτό μπορεί να ενεργοποιήσει επιθετικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές, που μπορεί να θεωρηθούν ότι αγγίζουν το όριο του σαδισμού και της σκληρότητας [47]. Σύμφωνα με άλλες έρευνες, ο ασφαλής συναισθηματικός δεσμός μεταξύ γονέων και

παιδιών έχει θετική επίδραση στην ανάπτυξη ενσυναίσθησης. Το άτομο όταν ενηλικιωθεί επιδιώκει να επαναλάβει τη σχέση αυτή σε επίπεδο συντροφικής σχέσης όπου θα εξακολουθήσει να επιδεικνύει ενσυναίσθηση και προς το σύντροφό του [62,63].

Όσον αφορά τη μελέτη του παράγοντα φύλου και ενεργητικής ενσυναισθητικής ακρόασης, βρέθηκε ότι οι γυναίκες έχουν καλύτερο AEELS-TOTAL και καλύτερες βαθμολογίες σε κάθε υποκλίμακα του από ότι οι άντρες. Η μέση τυπική τιμή που βρέθηκε για τις γυναίκες είναι 59,29 ενώ για τους άντρες 41,71. Η μέση τυπική τιμή και για τα δύο φύλα ανήλθε στο 53,11 για το AEELS-TOTAL, που σημαίνει ότι το άτομο που θα σκοράρει πάνω από αυτήν την τιμή είναι περισσότερο ενσυναισθητικό από ένα άλλο, που όπως έχει βρεθεί είναι γυναίκα. Επιπροσθέτως, μη θέλοντας να απορρίψουμε αυξημένη ενσυναίσθηση και στους άντρες παρατηρούμε ότι όταν ένα άτομο επιτυγχάνει σκορ πάνω από 56,50 είναι πολύ πιθανό να ανιχνευθεί σωστά ως γυναίκα με ποσοστό που αγγίζει το 62%. Ειδικότερα, βρέθηκε μέσω της ανάλυσης ROC ότι όταν το AEELS-TOTAL όπως προαναφέρθηκε βρεθεί μεγαλύτερο ή ίσο του 56,50 είναι πιθανότερο να ανήκει σε γυναίκα. Όταν επίσης, το SENSING-AEELS και το RESPONDING-AEELS είναι μεγαλύτερα του 19,5 είναι πιθανότερο το άτομο να είναι γυναίκα. Τα προαναφερθέντα αποτελούν μια πρώτη ένδειξη, που μένει να επιβεβαιωθεί με την χορήγηση του σταθμισμένου εργαλείου σε μεγαλύτερο δείγμα του ελληνικού πληθυσμού. Επί της ουσίας αναμένεται να είναι οι γυναίκες καλύτερες ακροάτριες από ότι οι άντρες, που σημαίνει ότι θα είναι περισσότερο ενσυναισθητικές. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνεται από ποικίλες έρευνες που μελέτησαν την επίδραση του φύλου στην έκφραση ενσυναίσθησης [55-56].

Η παρούσα έρευνα εμφανίζει τους ακόλουθους περιορισμούς. Υπήρξε ένδειξη ότι κάποια ερώτηση του AEELS και του SAELS επιδέχεται αλλαγής ή αφαίρεσης από την κλίμακα ή την αντίστοιχη υποκλίμακα τους. Τα έως τώρα ευρήματα εντοπίστηκαν σε ένα στάδιο πρώιμης στάθμισης του ξενόγλωσσου εργαλείου. Επομένως κρίνεται απαραίτητο να ολοκληρωθεί η διαδικασία στάθμισης με μεγαλύτερο δείγμα.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως εφαλτήριο για τη χρήση του προτεινόμενου εργαλείου από ειδικούς της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, από εκπαιδευτικούς και από ειδικούς ψυχικής υγείας. Σκοπός θα ήταν η ανίχνευση διαπροσωπικών προβλημάτων μεταξύ μελλοντικών γονέων ή μεταξύ ζευγαριών που έχουν παιδιά, ώστε να προληφθούν ή αντίστοιχα να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ των συντρόφων, τα οποία μπορεί να επιβαρύνουν την ψυχοσωματική υγεία των μελών της οικογενείας. Επιπροσθέτως, το εργαλείο αυτό θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από ειδικούς της ψυχικής υγείας για την εκπαίδευση τόσο τυπικού όσο και ψυχοπαθολογικού πληθυσμού στην εκδήλωση ενσυναίσθησης καθώς σύμφωνα με έρευνες υπάρχουν διαταραχές που χαρακτηρίζονται από απουσία ενσυναισθητικής συμπεριφοράς. Θα μπορούσε επίσης, το εργαλείο αυτό να χρησιμοποιηθεί για την έγκαιρη διάγνωση ψυχοπαθολογίας σε

τυπικό μη διαγνωσμένο πληθυσμό, που θα επέτρεπε την έγκαιρη παροχή βοήθειας στα άτομα που θα πετύχαιναν χαμηλά σκορ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Ινστ. - Μανεκ. Συλλογικό έργο. Παιδαγωγική ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια λεξικό, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1990, 601.
2. Μαρσαγγούρας Η.Γ. Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας. Στρατηγικές διδασκαλίες. Η κριτική σκέψη στη διδακτική πράξη, 5^η Έκδοση, 2^{ος} Τόμος, Αθήνα, Gutenberg, 2002:623.
3. Σταματάκος Ι. Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. 1^η Έκδοση, 1^{ος} Τόμος, Αθήνα, Βιβλιοπρομηθευτική Ι.Σιδηροφάγης & ΣΙΑ Ο.Ε., 1999:1264.
4. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. 4^η Έκδοση, Αθήνα, Έγχρωμη Κέντρο Λεξικολογίας, 2012:2210.
5. Katz R. L.. *Empathy: Its nature and uses*. New York, Free Press, 1963.
6. Barrett-Lennard G. The empathy cycle: Refinement of a nuclear concept. *Journal of Counseling Psychology*. 1981, 28(2):91-100.
7. Blum R.H. *The Management of the Doctor-Patient Relationship*. Mc Graw-Hill Book Company, Inc., New York, 1960:324.
8. Williams B, Brown T, Boyle M, McKenna L, Palermo C, Etherington J. Levels of empathy in undergraduate emergency health, nursing, and midwifery students: a longitudinal study. *Advances in Medical Education and Practice*. 2014, (5):299-306.
9. Μαλικιώση – Λοΐζου Μ. Μια κριτική ματιά στην ενσυναίσθηση. *Ψυχολογία*. 2003, 10 (2 και 3):295-309.
10. Rogers C. R. The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Journal of Conseling Psychology*. 1957, 21(2), 95-103.
11. Rogers C. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the clientcentered framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science*. Vol. 3: Formulations of the person and the social context. New York, NY: McGraw-Hill, 1959:184-256.
12. Rogers C. Empathic: An unappreciated way of being. *Counseling Psychologist*. 1975, 5:2-10.
13. Arnold K. Behind the mirror: Reflective listening and its Tain in the work of Carl Rogers. *The Humanistic Psychologist*. 2014, 42(4):354-369.
14. Rogers, C. R. *A way of being*, Boston, Houghton-Mifflin, 1980.

15. Raskin N. J. 2001 The History of Empathy in the Client-Centred Movement, UK, Ross on Wye: PCCS Books, 2001:1-15.
16. Hackney H. The Evolution of Empathy. The Personnel and Guidance Journal. 1978, 57(1):35-38.
17. Murray H. A. Explorations in Personality, New York, Oxford University Press, 1938.
18. Thwaites R, Bennett-Levy J. Conceptualizing Empathy in Cognitive Behaviour Therapy: Making the Implicit Explicit. Behavioural and Cognitive Psychotherapy. 2007, 35(05).
19. Σταλίκας Α. και Χαμοδράκα Μ. Θεμελιώδη θέματα ψυχοθεραπείας. Η ενσυναίσθηση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004: 23-24.
20. Tudor K. Understanding Empathy. Transactional Analysis Journal. 2011, 41(1):39-57.
21. Kohut H. Introspection, empathy, and psychoanalysis: An examination of the relationship between mode of observation and theory, New York, International University Press, 1959:205-232.
22. Kohut H. How does analysis cure? Chicago, The University of Chicago Press, 1984.
23. Barrett-Lennard G. Dimensions of therapist response as causal factors in therapeutic change. Psychological Monographs: General and Applied. 1962, 76(43):1-36.
24. Ehmann V. EMPATHY: ITS ORIGIN, CHARACTERISTICS, AND PROCESS. Perspectives in Psychiatric Care. 1971, 9(2):72-80.
25. Eisenberg N. & Strayer J. Empathy and its development. Cambridge studies in social and emotional development. Critical issues in the study of empathy, Cambridge, MA: Cambridge University Press 1987:3-13.
26. Bohart A & Rosenbaum R. The dance of empathy: Empathy, diversity, and technical eclecticism. The Person-Centered Journal. 1995, 2(1):5-29.
27. Greenberg L. S. & Elliot R. Varieties of empathic responding, Washington DC, American Psychological Association, 1997: 167-186.
28. O'Hara M. Relational empathy: Beyond modernist geocentricism to postmodern holistic contextualism. Washington DC, American Psychological Association, 1997:295-319.
29. Fairbairn G. Ethics, empathy and storytelling in professional development. Learning in Health and Social Care. 2002, 1(1):22-32.
30. Gökçen E, Petrides K, Hudry K, Frederickson N, Smillie L. Sub-threshold autism traits: The role of trait emotional intelligence and cognitive flexibility. British Journal of Psychology. 2013, 105(2):187-199.
31. Wheelwright S, Baron-Cohen S, Goldenfeld N, Delaney J, Fine D, Smith R et al. Predicting Autism Spectrum Quotient (AQ) from the Systemizing Quotient-Revised (SQ-R) and Empathy Quotient (EQ). Brain Research. 2006, 1079(1):47-56.

32. Decety J, Moriguchi Y. The empathic brain and its dysfunction in psychiatric populations: implications for intervention across different clinical conditions. *BioPsychoSocial Medicine*. 2007, 1(1):22.
33. Hardee J. T. An Overview of Empathy. *The Permanente Journal*. 2003, 7(4):1-10.
34. Ivey, A.E., & Gluckstern, N.B. Συμβουλευτική: Βασικές Δεξιότητες Επιρροής, μτφ. επιμ. Μ. Μαλικιώση-Λοΐζου. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1995:256.
35. Mercer S.W. & Reynolds W. Empathy and quality of care. *British Journal of General Practise*. 2002, 52(1): 9-13.
36. Nunes P, Williams S, Sa B, Stevenson K. A study of empathy decline in students from five health
37. Cunico L, Sartori R, Marognolli O, Meneghini A. Developing empathy in nursing students: a cohort longitudinal study. *Journal of Clinical Nursing*. 2012, 21(13-14):2016-2025.
38. Blair R. Responding to the emotions of others: Dissociating forms of empathy through the study of typical and psychiatric populations. *Consciousness and Cognition*. 2005, 14(4):698-718.
39. Goleman D, Boyatzis R, McKee A. *Primal Leadership: Realizing the Power of Emotional Intelligence*, Boston Mass, Harvard Business School Press, 2002.
40. Rogers K, Dziobek I, Hassenstab J, Wolf O, Convit A. Who Cares? Revisiting Empathy in Asperger Syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2006, 37(4):709-715.
41. LUSSIER MT, RICHARD C. Communication tips. Feeling understood: Expression of empathy during medical consultations. *Can Fam Physician*. 2007, 53(1):640–641.
42. Gladstein G. A. *What it all means*, New York, Springer-Verlag, 1987:173-189.
43. Goleman D. *Emotional Intelligence: Why it Can Matter More than IQ*, New York, Bantam, 1995.
44. Goleman D. *Social Intelligence: The New Science of Human Relationships*, New York, Bantam, 2006.
45. Bischof-Köhler D. The Development of Empathy in Infants. Hillsdale, Lawrence Erlbaum, 1991:245-273.
46. Preston & de Waal. *Empathy: Its ultimate and proximate Bases*, 2002.
47. Decety J. Dissecting the Neural Mechanisms Mediating Empathy. *Emotion Review*. 2011, 3(1):92-108.
48. Baron-Cohen S. The extreme male brain theory of autism. *Trends in Cognitive Sciences*. 2002, 6(6):248-254.
49. HAMPSON E, VANANDERS S, MULLIN L. A female advantage in the recognition of emotional facial expressions: test of an evolutionary hypothesis. *Evolution and Human Behavior*. 2006, 27(6):401-416.

50. Miklikowska M, Duriez B, Soenens B. Family roots of empathy-related characteristics: The role of perceived maternal and paternal need support in adolescence. *Developmental Psychology*. 2011, 47(5):1342-1352.
51. Ungerer J, Dolby R, Waters B, Barnett B, Kelk N, Lewin V. The early development of empathy: Self-regulation and individual differences in the first year. *Motivation and Emotion*. 1990, 14(2):93-106.
52. Simner M. Newborn's response to the cry of another infant. *Developmental Psychology*. 1971, 5(1):136-150.
53. Charman T, Ruffman T, Clements W. Is there a Gender Difference in False Belief Development?. *Social Development*. 2002, 11(1):1-10.
54. Chaplin T, Aldao A. Gender differences in emotion expression in children: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*. 2013, 139(4):735-765.
55. Thompson A, Voyer D. Sex differences in the ability to recognise non-verbal displays of emotion: A meta-analysis. *Cognition and Emotion*. 2014, 28(7):1164-1195.
56. Krüger S, Sokolov A, Enck P, Krägeloh-Mann I, Pavlova M. Emotion through Locomotion: Gender Impact. *PLoS ONE*. 2013, 8(11):e81716.
57. Christov-Moore L, Simpson E, Coudé G, Grigaityte K, Iacoboni M, Ferrari P. Empathy: Gender effects in brain and behavior. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2014, 46:604-627.
58. Smith A. Cognitive Empathy and Emotional Empathy in Human Behavior and Evolution. *The Psychological Record*. 2006, 56, 3-21.
59. Myyry I & Helkama K. University students' values priorities and emotional empathy. *Educational Psychology*. 2001, 21(1):25-40.
60. Iatrou G, Kotrotsiou E, Gouva M, Kiosses V. How realised empathy students of nursing? *Interscientific Health Care*. 2016, 8(1):20-25.
61. Facco S, Cirio L, Galante J, Dimonte V. Empathy in the nurse practitioners of medical area. *Prof Inferm*. 2014, 67 (1):31-6.
62. Bowlby J. *Attachment: Attachment and loss*, New York, Basic Books, 1969.
63. Khodabakhsh M. Attachment styles as predictors of empathy in nursing students. *Journal of Medical Ethics*. 2012, 5:8.
64. Chevallier C, Kohls G, Troiani V, Brodtkin ES, Schultz RT. The social motivation theory of autism. *Trends Cogn. Sci*. 2012, 16(4):231–239.
65. Lockwood LP. The anatomy of empathy: Vicarious experience and disorders of social Cognition. *Behavioural Brain Research*. 2016, 311:255–266.

66. Van der Graaff J, Branje S, De Wied M and Meeus W. The Moderating Role of Empathy in the Association Between Parental Support and Adolescent Aggressive and Delinquent Behavior. *AGGRESSIVE BEHAVIOR*. 2012, 38:368–377.
67. Lovett JB & Sheffield AR. Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: A critical review. *Clinical Psychology*. 2007, 27:1–13.
68. Miller AP & Eisenberg N. The Relation of Empathy to Aggressive and Externalizing/Antisocial Behavior. *Psychological Bulletin*. 1988, 103(3):324-344.
69. Richardson RD, Hammock SG, Smith MS, Gardner W & Signo M. Empathy as a Cognitive Inhibitor of Interpersonal Aggression. *AGGRESSIVE BEHAVIOR*. 1994, 20:275-289.
70. Bucca A. The shared ideation of the paranoid delusion. Implications of empathy, theory of mind and language. *Journal of Psychopathology*. 2012, 18:383-388.
71. Schreiter S, Pijnenborg GH, Aan Het Rot M. Empathy in adults with clinical or subclinical depressive symptoms. *J Affect Disord*. 2013, 150(1):1-16. .
72. Kang J, Namkoong K, Yoo S, Jhung K & Kim S. Abnormalities of emotional awareness and perception in patients with obsessive–compulsive disorder. *Journal of Affective Disorders*. 2012, 141(2-3):286-293.
73. Weger H, Castle Bell G, Minei E & Robinson M. The Relative Effectiveness of Active Listening in Initial Interactions. *International Journal of Listening*. 2014, 28(1):13-31.
74. Gottman JM, Coan J, Carrere S & Swanson C. Predicting marital happiness and stability from newlywed interactions. *Journal of Marriage and the Family*. 1998, 60, 5–22.
75. Markman H, Stanley S, Blumberg S. *Fighting for your marriage*, San Francisco, Jossey-Bass, 2001.
76. Doell FK & Reid DW. Partners' listening styles and relationship satisfaction: The role of listening to understand vs. listening to respond. Poster session presented at the 11th International Conference on Personal Relationships, Halifax, Nova Scotia, Canada. 2002, July.
77. Pasupathi M, Carstensen LL, Levenson RW, Gottman JM. Responsive listening in long-married couples: A psycholinguistic perspective. *Journal of Nonverbal Behavior*. 1999, 23:173–193.
78. Burleson Brant & Denton W. The Association Between Spousal Initiator Tendency and Partner Marital Satisfaction: Some Moderating Effects of Supportive Communication Values. *The American Journal of Family Therapy*. 2014, 42:141–152.
79. Drollinger T, Comer LB, Warrington PT. Development and validation of the active empathetic listening scale. *Psychology and Marketing*. 2006, 23:161–180.
80. Susanne J. Supportive Listening. *THE INTL. JOURNAL OF LISTENING*. 2011, 25: 85–103.
81. Graham DB. The Active-Empathic Listening Scale (AELS): Conceptualization and Evidence of Validity Within the Interpersonal Domain. *Communication Quarterly*. 2011, 59(3):277–295.

82. Christopher CG & Graham DB. Active-Empathic Listening as a General Social Skill: Evidence from Bivariate and Canonical Correlations. *Communication Reports*. 2011, 24(2):86–98.
83. Pistrang N, Picciotto A, Barker C. THE COMMUNICATION OF EMPATHY IN COUPLES DURING THE TRANSITION TO PARENTHOOD. *JOURNAL OF COMMUNITY PSYCHOLOGY*. 2001, 29(6):615–636.
84. Floyd K. Empathic Listening as an Expression of Interpersonal Affection. *The Intl. Journal of Listening*. 2014, 28: 1–12.
85. Ware J.E. & Sherbourne C.D. The Moss 36 Item Short Form Health Survey. *Medical Care*. 1992, 30(6): 473-483.
86. Ντόνιας Σ., Καραστεργίου Α. & Μάνος Ν. Στάθμιση της Κλίμακας Ψυχοπαθολογίας Symptom Checklist-90-R σε Ελληνικό πληθυσμό. *Ψυχιατρική*. 1991, 2(1): 42-48.
87. 87. Testing for Normality using SPSS Statistics when you have only one independent variable. [Internet]. *Statistics.laerd.com*. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/testing-for-normality-using-spss-statistics.php>
88. Coakes S, Steed L. *SPSS analysis without anguish*. Brisbane: Wiley; 1998.
89. Μπατσίδης Α. Ανάλυση αξιοπιστίας και SPSS - Πρόχειρες σημειώσεις [Internet]. *Ecourse.uoi.gr*. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: <http://ecourse.uoi.gr/mod/resource/view.php?id=45325>
90. Cronbach's Alpha in SPSS Statistics - procedure, output and interpretation of the output using a relevant example | *Laerd Statistics*. [Internet]. *Statistics.laerd.com*. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/cronbachs-alpha-using-spss-statistics.php>
91. BM Knowledge Center [Internet]. *Ibm.com*. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSLVMB_24.0.0/spss/base/idh_reli_sta.html
92. Mann-Whitney U Test in SPSS Statistics | Setup, Procedure & Interpretation | *Laerd Statistics* [Internet]. *Statistics.laerd.com*. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/mann-whitney-u-test-using-spss-statistics.php>
93. Wilcoxon Signed Rank Test in SPSS Statistics - procedure, output and interpretation of output using a relevant example. [Internet]. *Statistics.laerd.com*. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/wilcoxon-signed-rank-test-using-spss-statistics.php>
94. Chi-Square Test for Association using SPSS Statistics - Procedure, assumptions and reporting the output [Internet]. *Statistics.laerd.com*. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/chi-square-test-for-association-using-spss-statistics.php>

95. How to perform a Multinomial Logistic Regression in SPSS Statistics | Laerd Statistics [Internet]. Statistics.laerd.com. 2017 [cited 21 July 2017]. Available from: <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/multinomial-logistic-regression-using-spss-statistics.php>

Η Σχέση της Ενσυναίσθησης και της Ενεργητικής Ενσυναισθητικής Ακρόασης της γονικής
σχέσης με την Ψυχοπαθολογία